

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
Přírodovědecká fakulta
katedra sociální geografie a regionálního rozvoje

Markéta Koropecká

**AKULTURACE IMIGRANTEK NA ČESKÉ
KULTURNÍ PROSTŘEDÍ
NA PŘÍKLADU IMIGRANTEK Z UKRAJINY A
ARABSKÝCH ZEMÍ**

**ACCULTURATION OF THE IMMIGRANT WOMEN
THE CASE OF WOMEN IMMIGRANTS FROM
UKRAINE AND ARAB COUNTRIES**

Diplomová práce

Vedoucí diplomové práce: RNDr. Eva Janská, Ph.D.

Praha 2013

Prohlášení

Prohlašuji, že předkládanou diplomovou práci s názvem „Akulturace imigrantek na české kulturní prostředí na příkladu imigrantek z Ukrajiny a arabských zemí“ jsem vypracovala samostatně a využila jsem pouze zdroje uvedené v přiloženém seznamu literatury a internetových zdrojů.

V Praze 21 . 8. 2013

.....

Markéta Koropecová

Poděkování

Touto cestou bych ráda poděkovala vedoucí diplomové práce RNDr. Evě Janské, Ph.D. za pomoc při zpracovávání práce, cenné rady a čas, který mi věnovala. Dále bych ráda poděkovala Juditě Klepkové z Organizace pro pomoc uprchlíkům za ochotnou pomoc při získávání respondentek a také všem ženám, které mi věnovaly svůj čas a poskytly mi rozhovor.

Abstrakt

Diplomová práce se zabývá procesem akulturace, tedy adaptace na jiné kulturní prostředí než se jedinec narodil, imigrantek na české kulturní prostředí. Tento proces je stejně jako další fáze mezinárodní migrace genderově podmíněn, tedy ovlivněn tím, jaké společnost přisuzuje ženám a mužům role, normy a vzorce chování. Odborníci prokázali, že ženy prožívají akulturaci jinak než muži. Kvůli jejich reprodukční roli jsou považovány za nositelky a ochránitelky kulturní identity imigrantské skupiny a očekává se od nich, že kulturní hodnoty předají dalším generacím. Proces akulturace byl hodnocen na základě teorie stresu a jeho zvládnutí. Pro kvalitativní výzkum byly zvoleny dvě skupiny imigrantek, ženy z Ukrajiny a arabských zemí. Hlavním cílem práce zjistit, zda respondentky z těchto zemí zažívají akulturační stres při adaptaci na nové kulturní prostředí a jak se jim daří tento stres redukovat a také co akulturaci u imigrantek v českém prostředí ovlivňuje. S respondentkami byly provedeny polostrukturované rozhovory, které byly následně vyhodnoceny metodou kvalitativní obsahové analýzy.

Klíčová slova: akulturace, kultura, gender, Ukrajinky, ženy z Arabských zemí

Abstract

This thesis examines the acculturation process of women immigrant to Czech cultural environment. Acculturation can be defined as adaptation to cultural environment other than the individual was born in. Just like the other phases of international migration, this process is gendered, i.e. influenced by roles, norms and patterns of behavior assigned to women and men by society. Experts have shown that women experience acculturation differently than men. Due to their reproductive role they are considered to be carriers and protectors of immigrant groups' cultural identity and are expected to transmit cultural values to the future generations. The acculturation process' assessment was based on theory of stress and coping. For qualitative research, two groups of immigrant women, from Ukraine and Arab countries, were selected. The main objective of this work was to determine whether the respondents from these countries were experiencing acculturative stress during their adaptation to new cultural environments, how they coped with this stress and also what influenced their acculturation in Czech environment. Semi-structured interviews were conducted with the respondents and were evaluated using qualitative content analysis.

Keywords: acculturation, culture, gender, Ukrainian women, women from Arab countries

Obsah

Seznam tabulek.....	8
Seznam grafů	8
Seznam schémat	8
1 Úvod.....	9
1.1 Výzkumné cíle.....	10
1.1.1 Výzkumné otázky	11
1.2 Struktura a metody práce.....	11
2 Teoretická východiska.....	14
2.1 Kultura.....	14
2.2 Kulturní hodnoty.....	16
2.3 Kulturní dimenze.....	19
2.3.1 Kulturní dimenze dle G. Hofstedeho ve sledovaných zemích a hodnoty.....	24
2.4 Identita	31
2.5 Akulturace.....	33
2.5.1 Přístupy ke studiu psychologické akulturace.....	35
2.5.2 Proces psychologické akulturace	37
2.5.3 Průběh akulturace.....	40
2.5.4 Model akulturačních strategií.....	41
2.5.5 Akulturační stres.....	44
2.5.6 Faktory ovlivňující akulturační stres	45
2.6 Gender	53
2.6.1 Definice.....	53
2.6.2 Gender a geografie.....	54
2.6.3 Gender a akulturace.....	55
2.7 Geografický pohled	57
3 Ukrajinci v Česku.....	59
3.1 Hodnoty v ukrajinské společnosti	63
3.2 Postavení žen v ukrajinské společnosti.....	65
4 Arabové v Česku.....	68
4.1 Islám v Česku.....	68
4.2 Arabské hodnoty.....	72

4.3 Ženy v arabské společnosti.....	76
5 Výzkumná část.....	79
5.1 Výzkumné cíle a otázky, hypotézy.....	79
5.2 Metodologie.....	80
5.2.1 Vzorek.....	81
5.2.2 Metoda výběru.....	82
5.2.3 Rozhovor	83
5.3 Výsledky a diskuze	85
5.3.1 Akulturace Ukrajinek.....	85
5.3.2 Akulturace Arabek.....	94
5.3.3 Srovnání.....	104
5.3.4 Doporučení.....	106
6 Závěr.....	109
7 Seznam literatury.....	111
7.1 Elektronické zdroje.....	117
8 Přílohy.....	118
8.1 Struktura rozhovoru.....	118

Seznam tabulek

Tabulka 1: Výsledky výzkumů národních hodnot v Česku.....	25
Tabulka 2: Hodnoty kulturních dimenzí vybraných arabských zemí.....	28
Tabulka 3: Srovnání kulturní vzdálenosti mezi českou, ukrajinskou a arabskou kulturou. .	29
Tabulka 4: Skupiny obyvatel podle dobrovolnosti a délky kontaktu a mobility.....	49
Tabulka 5: Počty imigrantů z arabských zemí podle země původu, pobytu a pohlaví.....	75
Tabulka 6: Základní sociodemografické charakteristiky respondentek.....	82

Seznam grafů

Graf 1: Srovnání kulturní vzdálenosti mezi českou, ukrajinskou a arabskou kulturou.....	30
Graf 2: Úroveň akulturačního stresu u jednotlivých skupin procházejících akulturací.....	50

Seznam schémat

Diagram 1: Proces psychologické akulturace podle Berryho.....	38
Diagram 2: Proces psychologické akulturace podle Ward a kol.....	39
Diagram 3: Akulturační „U“ křivka.....	40

1 Úvod

Lidé z rozdílných kultur se stýkali odedávna. Přejechy mezi různými kulturními společenstvími byly zaznamenávány v mýtech, legendách a kronikách již od počátku lidských civilizací (Chirkov 2009c). Vlivem postupující světové globalizace a sílících proudů mezinárodní migrace se lidé setkávají s členy odlišných kultur a národů mnohem častěji. Zažíváme dobu rostoucí mezinárodní mobility a tím i interkulturního kontaktu. V roce 2010 dosáhl podle odhadů OSN počet mezinárodních migrantů téměř 214 milionů a toto číslo se neustále zvyšuje (<http://esa.un.org/migration/>). Ti všichni jsou vystaveni změně kulturních prostředí. A nejedná se jen o migranty, ale i o miliony uprchlíků a žadatelů o azyl, expatriotů a zahraničních zaměstnanců nebo studentů. Nad rámec zvyšující se mezinárodní migrace dochází k interkulturnímu kontaktu i mezi příslušníky různých etnických a kulturních skupin a více než 300 milionů původních obyvatel po celém světě (Ward, Kagitcibasi 2010).

Jednou z nejvíce problematických otázek je soužití kulturně různě vzdálených minoritních společenství s většinovou společností a také jejich začlenění do jednotlivých struktur a celého systému hostitelské země. Napětí mezi majoritní společností a různými menšinami jsou trvale na pořadu dne ve většině vyspělých demokratických společnostech (Drbohlav, Dzúrová 2007). Zabránit sporům mezi různými kulturními skupinami může co nejlepší pochopení problematiky akulturace, a to jak v rámci výzkumů interkulturní psychologie, tak i řady dalších kulturních a sociálních oborů, například geografie. Výzkum akulturace je velmi důležitý pro tvůrce politik, stejně jako pro různé organizace pracující s imigranty. Na základě poznatků mohou vládní i nevládní organizace lépe pomoci imigrantům, aby se přizpůsobili novému životu v hostitelské zemi (např. Jaklová 2007; Ward a kol. 2001; Zahradníková 2009).

Má diplomová práce je zaměřena na proces akulturace, přičemž budu vycházet z teoretického přístupu *stresu a jeho zvládnutí*. Tento přístup chápe interkulturní kontakt a proces akulturace jako sérii životních změn vyvolávajících stres, jež je nutný zvládat. Důraz je kladen jak na předpovězení psychologické adaptace jedince jako dlouhodobého výsledku akulturačního procesu, tak i na změny, ke kterým dochází během procesu akulturace. Na základě mnoha výzkumů byla vymezena řada faktorů, které mají na průběh akulturace a její výsledek vliv (Berry 2002; Ward a kol. 2001).

Pro tuto práci je též klíčový faktor genderu, který je jedním z hlavních faktorů ovlivňujících strukturu společnosti a život jejich členů (McDowell 1999). Každá společnost má vlastní představu o tom, co se očekává od mužů a co od žen, a přisuzuje jim odlišné normy a vzorce chování. I když se závěry jednotlivých výzkumů o vlivu genderu na průběh a výsledek akulturace liší, většina autorů se shoduje na tom, že ženy a muži prožívají celý proces migrace, tedy i adaptaci na novou kulturu, rozdílně.

Ženy jsou díky své reprodukční roli považovány za nositelky a ochránitelky etnické a kulturní identity imigrantské komunity a očekává se od nich zajištění budoucího přežití identity a její předání dalším generacím (Position in Asylum Seeking and Refugee Women 1997; Szczepaniková 2004; Tahseen, Cheah 2012; Torres 2007). Vzhledem k této specifické genderové roli prožívají akulturaci jinak než muži, a často obtížněji (Bery 2002; Gärtner 2011a; Ward a kol. 2001). I když gender a s ním související vlastnosti nelze vztáhnout pouze na jedno pohlaví, bude tato práce zaměřena na ženy a jejich specifické zkušenosti s akulturací. Vztah genderu a mezinárodní migrace je stále poměrně nové a nedostatečně zpracované téma ve světové literatuře, a tím spíše i v té české (Koropecská 2010). V roce 2010 bylo na území České republiky 180 080 imigrantek (Český statistický úřad) z různých zemí původu. Vzhledem k prokazatelně rozdílným potřebám žen během procesu adaptace na nové kulturní prostředí, je potřeba se tomuto tématu věnovat.

1.1 Výzkumné cíle

Hlavním cílem předkládané diplomové práce je zjistit, jakým způsobem probíhá akulturace u imigrantek z Ukrajiny a arabských zemí v českém kulturním prostředí. Na základě studia odborné literatury a vlastního kvalitativního výzkumu budu zjišťovat, jestli imigrantky zažívají akulturační stres při adaptaci na nové kulturní prostředí a jak se jim daří tento stres redukovat a také co akulturaci u imigrantek v českém prostředí ovlivňuje. Budou hodnoceny sociodemografické faktory, například věk nebo úroveň vzdělání nebo situační faktory (například akulturační stádium, kulturní a geografická vzdálenost). V neposlední řadě se soustředím na postoje hostitelské společnosti, jejich společenskou podporu nebo strategie, které imigrantky používají k zvládnutí stresových situací.

V současnosti se podle řady odborníků (např. Chirkov 2009a; Ward, Kagitcibasi 2010) potýká interkulturní psychologie s celou řadou problémů. Mimo jiné je často

zmiňovaný fakt, že výzkum v tomto oboru přestal sloužit k pomoci akulturujícím se jedincům nebo skupinám a stal se zcela nepotřebným imigrantským komunitám a organizacím, které imigrantům pomáhají. Mým posledním cílem je tedy pokusit se na základě vlastního výzkumu vytvořit doporučení pro různé vládní i neziskové organizace, které by usnadnilo imigrantkám - a nejen jim - proces akulturace, a tím i jejich úspěšné zařazení do majoritní společnosti.

1.1.1 Výzkumné otázky

Cíle práce uvedené výše se odrážejí ve výzkumných otázkách, na které se pokusím ve své práci odpovědět:

1. Má akulturace imigrantek v českém kulturním prostředí takový průběh, jaký je znám z odborné literatury (tj. probíhá podle teorie akulturační „U“ křivky nebo podle teorie stresu a jeho zvládnání)?
2. Jaký vliv mají faktory známé z odborné literatury (např. věk, vzdělání, nebo důvod migrace) na akulturaci imigrantek v českém kulturním prostředí? Jakou roli hraje geografická vzdálenost?
3. Jsou imigrantky v Česku spokojené? Jak se změnil jejich život, s čím jsou spokojené, a co jim naopak nevyhovuje nebo chybí?
4. Považují imigrantky adaptaci na české kulturní prostředí za důležitou a co dělají pro to, aby se na majoritní společnost adaptovaly?
5. Jaké zažívají imigrantky problémy při akulturaci a jaké strategie a metody používají k řešení akulturačních problémů?
6. Jakým způsobem imigrantky vychovávají nebo by vychovávaly své děti?
7. Liší se proces akulturace mezi Ukrajinkami a Arabkami?

1.2 Struktura a metody práce

Práce je rozdělena do dvou částí, na část teoretickou a praktickou. V teoretické části je prostor věnovaný vymezení některých podstatných pojmů (kultura, identita, akulturace a gender) a aplikaci těchto pojmů na cílové skupiny, tedy arabskou a ukrajinskou kulturu. V tomto případě se jedná o rešerši odborné literatury. V této části

čerpám především z odborné literatury věnující se procesu akulturace. Z monografií je možné zmínit zcela klíčové práce J. W. Berryho (např. *Cross-Cultural Psychology, Research and Applications*), G. Hofstedeho (např. *Kultury a organizace: Software lidské mysli*) a C. Ward (např. *The Psychology of Culture Shock*). Kromě těchto prací vycházím také z celé řady odborných článků, především z časopisů *International Journal of Intercultural Relations*, *International Migration Review* nebo *Gender, Place & Culture*.

V případě charakteristiky ukrajinské a arabské kultury jsem narazila na nedostatek odborné literatury. Oproti předpokladu bylo ve výsledku mnohem méně zdrojů věnujících se kultuře ukrajinské. V případě arabské společnosti vycházím z prací předních českých (např. Mendel nebo D. Topinka) i zahraničních arabistů (např. M. F. Denny), u ukrajinské kultury bylo nutné hledat informace i v cestovních průvodcích (*Ukraine Travel Advisor*).

V praktické části se věnuji průběhu akulturačního procesu u imigrantek z Ukrajiny a arabských zemí. Imigrantky z Ukrajiny byly zvoleny na základě toho, že pochází ze země, jež má velmi podobnou kulturu jako česká společnost (např. Leontiyeva 2010). Dalším důvodem byl fakt, že imigranti z Ukrajiny jsou nepočetnější skupinou cizinců v Česku, a je pravděpodobné, že jejich počet se bude stále zvyšovat. Ženy v ukrajinské imigraci představují téměř 44 % (Český statistický úřad). Ženy z arabských zemí byly zvoleny naopak jako příklad imigrantek z velmi odlišného kulturního prostředí a také kvůli svému specifickému postavení v rámci společnosti zemí původu. Arabská imigrace do České republiky je oproti ukrajinské téměř zanedbatelná (v roce 2011 bylo dle Českého statistického úřadu v České republice 4396 imigrantů z arabských zemí, z toho pouze 821 žen), ale v každém případě je důležité se jí věnovat, protože se jedná o skupinu, která je v očích majoritní společnosti vnímána velmi negativně a je považována za jednu z nejhůře integrovatelných. Zaznamenán je navíc pozvolný nárůst imigrantů z arabských zemí (např. Topinka 2007).

Pro získání informací o průběhu adaptace imigrantek a jejich životu v České republice byl použit polostrukturovaný rozhovor, který byl proveden s pěti respondentkami z každé skupiny. Podmínkou bylo, aby byly první generací žijící v Česku a uvažovaly o trvalém pobytu v České republice nebo ho již měly. Dále byly upřednostňovány respondentky, které již mají děti nebo jsou v takovém věku, že děti mít ještě mohou. Respondentky byly získávány prostřednictvím kontaktů různých organizací (například

Organizace pro pomoc uprchlíkům, OPU) a metodou sněhové koule. Rozhovory byly přepsány a následně hodnoceny pomocí kvalitativní obsahové analýzy.

2 Teoretická východiska

Následující kapitola bude věnována vysvětlení klíčových pojmů užívaných v konceptu akulturace.

2.1 Kultura

Kultura patří mezi ty termíny, které jsou pro většinu sociálně vědních oborů klíčové (Bayer 2007). Jak zdůrazňuje Bayer (2007, s. 7) je kultura ve „*všech humanitních oborech součástí určitého paradigmatu nebo vytváří vlastní obor.*“ Toto je patrné i na příkladu kulturní geografie nebo interkulturní psychologie. Ve výzkumu akulturace je chybou vyhnout se studiu kultury jak původní společnosti akulturujícího se jedince, tak země hostitelské (Chirkov 2009a; Chirkov 2009b). Konkrétnímu popisu jednotlivých kultur budou věnovány samostatné kapitoly. Zde bych ráda uvedla, jak chápou pojem kultura autoři, z jejichž textů čerpá tato práce a jsou tedy pro pochopení dalšího textu podstatné.

Kulturu lze definovat mnoha způsoby. Samo slovo pochází z latinského *colere* pěstovat a původně označovalo zemědělské aktivity (viz i Hofstede, Hofstede 2007), později náboženský kult a od dob Cicera pedagogickou, vědeckou a uměleckou výchovu jedinců i společnosti (Bayer 2007, Gärtner 2011). Ve většině západních jazyků je slovo kultura synonymem pro slovo civilizace (Hofstede, Hofstede 2007), podle Berryho (2002) je to však velmi zavádějící, neboť každá skupina lidí má svoji kulturu, a to i když se jedná o skupiny necivilizované. Do 70. let byla kultura považována pouze za kolektivní fenomén a jako taková nezávislá na jednotlivých lidech. Od 70. let začíná převažovat více individualistický přístup. Kultura je mezi individui i v nich. Je subjektivní, obsažená v myšlení lidí a její pojetí je předáváno pomocí symbolů dalším generacím (Berry 2002).

Hofstede a Hofstede (2007) rozlišují kulturu v užším a širším smyslu. Kultura v užším smyslu vyjadřuje „*určitou zjemnělost a zdokonalení myšlení, a zvláště pak výsledky takového zdokonalení, jako jsou vzdělanost, umění a literatura*“ (Hofstede, Hofstede 2007, s. 14). Kultura v širším smyslu označuje „*rozmanité způsoby myšlení, cítění a jednání*“ (Hofstede, Hofstede 2007, s. 14). V tomto případě do kultury řadí i zcela běžné činnosti, jako zdravení, způsoby stolování, prezentace pocitů, ale i udržování osobní

hygieny. Zdůrazňují dvě důležité charakteristiky, a to že kultura je vždy kolektivní jev a že je naučená, nikoliv vrozená.

Průcha (2004) také nahlíží na kulturu ze širšího a užšího hlediska. V širším pojetí podle něj kultura zahrnuje vše, co je vytvořeno lidskou činností. Jedná se o materiální (oděv, nástroje apod.) i duchovní výtvořky (umění, právo apod.). V užším pojetí je kultura spojována s projevy lidského chování. Kultura je v tomto pohledu tvořena symboly, komunikačními normami, hodnotovými systémy, předanou zkušeností atd. Toto pojetí je uplatňováno především v interkulturní psychologii.

Podle Berryho (2002, viz i Gärtner 2011a) je kultura souhrn způsobů společného života skupiny lidí na prostorově a časově omezeném úseku, který se vytvořil předáváním informací z generace na generaci. Kultura je tvořena hodnotami, normami a hmotnými statky. Vytváří prostředí pro vývoj člověka a ovlivňuje ho, zároveň je však člověkem dále vytvářena a přeměňována. Obdobné pojetí nalezneme i u Trompenaarse a Hampden-Turnera (1998), kteří chápou kulturu jako vzorec¹, jehož podstatou je souhrn nabytých znalostí a vědomostí. Podle tohoto vzorce chápou lidé své každodenní zkušenosti a přizpůsobují své chování. Také podle Gärtnera (2011b) je kultura jedním z faktorů, které určují pravidla chování jednotlivců ve společnosti. Tato pravidla jsou neustále vytvářena ve vzájemném styku mezi lidmi v rámci kulturních uskupení a jsou základním předpokladem k udržení dané kultury, protože umožňují jejím členům spolu komunikovat a vycházet.

Člověk získává vzorce chování prostřednictvím zkušeností charakteristických pro prostředí, ve kterém žije. Enkultura je proces, během něhož se člověk stává členem kultury, do které se narodil. Pojem pochází z kulturní antropologie a byl poprvé použit v roce 1948 M. J. Herkovitsem. Enkulturu je možné definovat jako „*formální i neformální přejímání kulturních norem a zkušeností jedincem v průběhu jeho ontogeneze*“ (Průcha 2004, s. 48). Během tohoto procesu získáváme od okolí kulturní hodnoty, víry, schopnosti a motivy. Hlavním zdrojem učení se kultuře jsou tzv. *vykonavatelé kulturní transmise*, tj. rodiče a blízcí příbuzní, později rozsáhlá skupina vrstevníků (mohou to být osoby, ale i instituce) z vlastní kultury. Když je enkultura

¹ Kulturní vzorce jsou důležitým pojmem v interkulturní psychologii. Jedná se o systém forem chování, hodnot a norem, který je charakteristický pro konkrétní kulturu a je považován za závazný pro její členy. Je získán socializací a předáván z generace na generaci. Projevuje se v podobě obyčejů, zákonů, mravů a tabu. (Průcha 2004)

dokončena, člověk je součástí kultury, umí jazyk, rituály, zná hodnoty atd. (Berry 2002; Průcha 2004; Rudmin 2009). Podle Berryho (2002) je to však celoživotní proces, který není nikdy zcela ukončen. V tomto s ním souhlasí i Rudmin (2009), podle něhož je enkulturace celoživotní proces, protože se neustále setkáváme s novými aspekty vlastní kultury. V případě vlivu osob a institucí z jiné kultury se mluví o akulturaci, které bude věnována kapitola 2.5.

Pro kulturu je velmi zásadní vztah s jazykem. Teorie jazykové relativity (linguistic relativity) se zabývá vztahem mezi charakterem jazyka a myšlením kultury, která jazyk používá. Jedná se o velmi často zmiňovanou teorii. Jazyk nejen umožňuje vyslovit myšlenku, ale taky ji vnitřně formuje a omezuje (Berry 2002).

Na závěr této kapitoly bych ráda zmínila dva pojmy vztahující se k kultuře, a to kulturní univerzálie a kulturní relativismus.

Kulturní univerzálie jsou funkční předpoklady pro společnost, které nalezneme v každé kultuře, i když všude se naplňují trochu jinak. Jsou to např. způsoby získávání potravy, oblékání, bydlení, zajištění blaha, náboženství, vláda, rodinný život atd. Byly vytvořeny různé seznamy kulturních univerzálií pro srovnávání mezi kulturami. Velmi často se zmiňuje Murdockův seznam, ze kterého vychází velmi rozsáhlý etnografický archiv Human Relations Area Files (HRAF) (Berry 2002).

Jádrem kulturního relativismu je předpoklad, že každá kultura je jedinečná a neopakovatelná. Z tohoto důvodu je nutné posuzovat každou kulturu pouze v jejím vlastním kontextu, podle jejích vlastních hodnot, idejí, norem a tradic (Berry 2002; Hofstede, Hofstede 2007; Průcha 2004). Opakem kulturního relativismu je etnocentrismus. Průcha (2004) ho definuje jako tendenci „*poznávat, hodnotit a interpretovat okolní svět jen z perspektivy kultury vlastního etnického společenství.*“ (s. 47)

2.2 Kulturní hodnoty

Kulturu můžeme chápat jako systém hodnot, které jsou často zcela zásadní, pro soužití určité skupiny lidí. Podle Hofstedeho a Hofstedeho (2007) a dalších jsou hodnoty jádrem kultury. Jde o cíle, o které daná skupina jednotlivců usiluje (např. svoboda, bezpečí, blahobyt) a o charakterové vlastnosti, jež pro dosažení cílů preferuje (např. zodpovědnost, poctivost, odvaha). Jde tedy o tendence upřednostňovat něco před něčím, např. dobro před

zlem apod. (Hofstede, Hofstede 2007; Gärtner 2011a). Hodnoty jsou podle Trompenaarse (1998) způsobem, jakým se v dané kultuře lidé organizují, aby přežili v životním prostředí, ve kterém se nacházejí (viz i Gärtner 2011a). Průcha (2004) dodává, že „*hodnota je vlastnost, kterou jedinec přisuzuje určitému objektu, situaci, události nebo činnosti ve spojitosti s uspokojováním jeho potřeb, zájmů. Systém hodnot určuje nejobecnější postoje, životní styl a morálku každého člověka.*“ (s. 79)

Člověk si hodnoty osvojuje již v raném dětství. Přibližně do deseti let se dítě učí převážně nenásilnou formou, spíše pozorováním a napodobováním okolí, v dětství především rodičů a nejbližších příbuzných. První hodnoty se týkají hlavně tělesných záležitostí a vztahů s lidmi. Tyto hodnoty získané primární socializací jsou považovány za absolutně pravdivé a během života se jen obtížně mění (Ward a kol. 2001). Jsou na nich založena také nejsilnější společenská tabu. Později převažuje vědomé učení se ve škole a v zaměstnání (Hofstede, Hofstede 2007).

Hodnoty jsou poměrně stabilními rysy jednotlivců a společností, odpovídají v tomto ohledu osobnostním rysům a kulturním charakteristikám. Užívají se tedy k charakteristice kultury nebo společností, dobře se hodí ke srovnávání kultur a jsou zásadní pro koncept kulturní vzdálenosti. Platí, že čím jsou větší rozdíly mezi hodnotami, tím větší je kulturní vzdálenost (Berry 2002; Gärtner 2011a, Hofstede, Hofstede 2007).

Výzkum hodnot je důležitý také proto, že vzhledem k jejich trvalosti, ale také rozdílům tvoří pozadí pro mezikulturní konflikty (Ward a kol. 2001) a pro problémy s akulturací. Podle Berryho (2002) totiž platí, že čím větší je kulturní vzdálenost mezi kulturami, tím problematičtější je akulturace.

Výzkumu hodnotových systémů se věnuje řada sociologů, psychologů, antropologů i politologů. Sociolog Axel Inkelas a psycholog Daniel Levinson publikovali již v roce 1954 studii anglicky psané literatury o národní kultuře. Došli v ní k závěru, že existují okruhy, které mají vliv na fungování jednotlivých kultur na celém světě. Tyto okruhy jsou vztah k autoritě, sebepojetí jedince zejména ve vztahu jedince s autoritou, chápání mužskosti a ženskosti, způsob řešení konfliktů včetně zvládnutí agrese a vyjadřování citů. Na základě těchto okruhů (dimenzí) je popsitelná jakákoliv národní kultura (Gärtner 2011a, Hofstede, Hofstede 2007; Průcha 2004).

Od roku 1981 proběhl již pětkrát *Světový výzkum hodnot* (World Value Survey, WVS). Šesté kolo právě probíhá a bude vyhodnoceno v roce 2014. Výzkum je založen na

metodice amerického vědce Ronalda Ingelhart a každého kola se účastní desítky tisíc respondentů z asi 60 zemí. Počty respondentů a zemí se liší v každém kole, podstatné však je, že výzkum, co se zastoupení jednotlivých kultur týče, pravidelně pokrývá více než 70 % světové populace (Berry 2002; Gärtner 2011a; Hofstede, Hofstede 2007; <http://www.worldvaluessurvey.org>). V rámci výzkumu byly zjištěny dvě základní hodnotové dimenze „*tradice versus sekulární racionalita a schopnost přežít versus prosazení vlastních zájmů*“ (Gärtner 2011a, s. 12). V první dimenzi volí jedinci mezi poslušností a nezávislostí a ve druhé mezi fyzickým bezpečím a kvalitou života. Z výsledků je možné vyčíst například, že v severozápadní Evropě dominuje racionalita a prosazení individuálních zájmů, kdežto ve východní Evropě sekulární racionalita a poslušnost (Berry 2002; Gärtner 2011a; Hofstede, Hofstede 2007; Průcha 2004; <http://www.worldvaluessurvey.org>).

Pro evropské země je významná *Studie evropských hodnot* (European Values Study, EVS), která proběhla od roku 1981 dosud ve čtyřech vlnách vždy po devíti letech - zatím poslední v roce 2008) a zaměřuje se na hodnoty a postoje Evropanů. Česká republika se zúčastnila zatím třikrát (1990, 1999, 2008) a Ukrajina dvakrát (1999, 2008) (Průcha 2004; <http://www.europeanvaluesstudy.eu>).

Mezi nejznámější studie hodnot patří práce nizozemských autorů F. Trompenaarse a G. Hofstedeho. V knize *Riding The Waves of Culture* se Trompenaars věnuje základním rozdílům v hloubkových hodnotách (core values). Jedná se podle něj o existenční předpoklady, které umožňují fungovat určité skupině v prostředí, v němž se nachází, a pomáhají ji řešit základní lidské problémy týkající se vztahu k přírodě, času a druhým lidem. To, jak se společnost s těmito problémy vyrovnává, ji odlišuje od ostatních společností. Aby bylo možné mezikulturní srovnání, vytvořil pět dimenzí, které vyjadřují sklony řešit vztahové problémy v rozmezí od jednoho k druhému extrému. Tyto dimenze jsou: univerzalismus a partikularismus, individualismus a kolektivismus, neutrálnost a emocionalita, specifická a difúze, výkon a přisouzený status (Gärtner 2011a; Gärtner 2011b; Hofstede, Hofstede 2007; Trompenaars 1998).

Výzkumem G. Hofstedeho se budu zabývat podrobněji v následující podkapitole. Je totiž klíčový pro vymezení kulturních rozdílů a kulturní vzdálenosti v této práci, jakožto jeden z faktorů ovlivňující akulturaci imigrantek na české kulturní prostředí.

2.3 Kulturní dimenze

Kulturní dimenze byly zmiňovány v rámci výzkumu hodnot různých autorů již v předchozí kapitole. Zde bych se chtěla podrobněji věnovat pojetí dimenzí Geerta Hofstedeho, na jejichž základě budu později v této práci rozlišovat kulturní rozdíly a vzdálenost mezi kulturami respondentek.

Hofstede přizpůsobil obecné dimenze A. Inkelse a D. Levinsona výsledkům svého výzkumu se 116 000 zaměstnanci nadnárodní korporace IBM, kteří pocházeli celkem z 50 zemí. Ve své publikaci *Kultury a organizace: Software lidské mysli* (2007) a na stránkách <http://geert-hofstede.com/> jsou však zveřejněny výsledky celkem 74 zemí a regionů, z nichž některé byly vytvořeny replikací nebo kvalifikovaným odhadem (Hofstede, Hofstede 2007).

Na základě průzkumu hodnot pomocí dotazníkového šetření došel k závěru, že se respondenti velmi liší v následujícím: vnímání sociální nerovnosti a vztah k autoritě, vztah jedince a skupiny, pojetí mužskosti a ženskosti, způsoby nakládání s nejistotou a víceznačností a vztah ke zvládnutí agrese a vyjadřování citů. Na základě těchto výsledků rozlišuje Hofstede pět dimenzí, podle nichž je možné charakterizovat chování jednotlivců v různých národních kulturách (Gärtner 2011a; Hofstede, Hofstede 2007).

Hofstedeho dimenze jsou následující:

- *Dimenze vzdálenosti moci.* Tato dimenze měří stupeň nerovnosti v zemi a schopnost členů se s ním vyrovnat. Hofstede a Hofstede (2007) ji definují jako „rozsah, v němž méně mocní členové institucí a organizací v dané zemi předpokládají a přijímají skutečnost, že moc je rozdělována nerovně“ (s. 53). Pro společnosti, kde je vzdálenost moci velká (velký rozdíl v postavení mezi více a méně mocnými), je typická úcta k autoritám. Děti jsou vedeny odmalička k tomu, že dospělým se neodporuje a je nutné poslouchat, jinak by následoval trest. Tento fakt má v pozdějším věku velký vliv na chování ve škole a zaměstnání.

Společnost má pevný řád, mezi jejími členy jsou velké rozdíly, které jsou ale obecně tolerovány. Méně mocný je existenčně i emocionálně závislý na více mocném. Autorita bývá tradiční, někdy dokonce ukotvena v náboženské víře (všechna monoteistická náboženství převážně ve své ortodoxní formě. Výjimkou je protestantismus, kde je vzdálenost moci spíše malá). Moc je považována za

„základní společenský fakt“ (Hofstede, Hofstede 2007, s. 54) a není podstatné, jestli je legitimní.

V zemi s velkou vzdáleností moci jsou časté diktatury, ať už pravicové nebo levicové. Země s malou vzdáleností moci jsou naopak sekularizované a typické jsou pluralistické vlády bez extremismů. Dospělí s dětmi zachází jako se sobě rovnými, podporují je ve vlastní aktivitě a projevování názorů, i kdyby byly opačné, než zastávají oni. Ve škole i v zaměstnání se očekává iniciativa a diskuze (Hofstede, Hofstede 2007).

Vysoká vzdálenost moci je typická pro většinu asijských zemí, země východoevropské, latinské, africké a arabské. Nízkou vzdálenost moci bychom našli v německy hovořících zemích, severní Evropě, Izraeli, USA, Velké Británii a jejich bývalých území ve zbytku světa (Nový Zéland, Irsko, Austrálie, Kanada) (Hofstede, Hofstede 2007).

- Druhou dimenzí je *individualismus-kolektivismus* a vyjadřuje míru závislosti jedince na skupině, příp. jakou má jedinec možnost se samostatně rozhodovat. Individualistické společnosti jsou takové, v nichž není jedinec závislý na kolektivu. Nemá vůči němu téměř žádné povinnosti, ale zároveň nemůže od skupiny očekávat žádnou podporu. Předpokládá se, že každý se postará sám o sebe a svou nejbližší rodinu. V kolektivistických společnostech jsou jednotlivci od narození integrováni do pevných skupin, které jim výměnou za věrnost nabízí zázemí a ochranu. Země s vysokou vzdáleností moci mají tendenci být více kolektivistické a obráceně (Gärtner 2011a; Hofstede, Hofstede 2007; Průcha 2004).

Pro kolektivistické společnosti jsou typické rozšířené rodiny, které dítě odmala vedou k rozlišování mezi vnitřní a vnější skupinou. Přičemž ta, do které patří (vnitřní), je vždy vnímána pozitivněji. Ve světě se děti orientují pomocí rodiny. Členům rodiny se neodmlouvá a jejich názory jsou považovány za dogma, a to včetně výběru partnera pro dítě. Vlastní názor se neuznává. Nejpodstatnější je loajalita ke skupině a dodržování rituálních závazků (rodinné oslavy, svátky,...). Veškeré zdroje jsou sdíleny skupinou. Skupinové zájmy jsou samozřejmostí i ve škole a zaměstnání. Důležité hodnoty pro kolektivistické společnosti jsou např. vlastenectví, respekt k rodičům a cudnost. V kolektivistických vládách je důsledně

upřednostňován zájem kolektivu nad zájmem jedince. Nezřídka tedy dochází k porušování lidských práv. Zákony a práva se liší od skupiny ke skupině (Hofstede, Hofstede 2007).

Individualistických společností je ve světě podstatná menšina. V těchto společnostech zájmy jedince převažují nad zájmy skupiny. Rodiny jsou většinou nukleární a u dětí je podporována samostatnost a vlastní názor. Vztahy jsou navazovány dobrovolně a aktivně s vědomím, že se o ně musí pečovat, protože nejsou samozřejmé (Hofstede, Hofstede 2007).

Země s vysokou vzdáleností moci vykazují tendence ke kolektivismu a naopak, ale existují výjimky, např. Kostarika. Země s individualistickou kulturou jsou například Velká Británie, Spojené státy americké nebo Austrálie. Země s kolektivistickou kulturou jsou například Guatemala, Venezuela, Peru, Portugalsko nebo Řecko (Gärtner 2011a; Hofstede, Hofstede 2007).

- Genderové role jsou zastoupeny v každé společnosti a v každé společnosti jsou trochu rozdílné. Nicméně je možné je do jisté míry globalizovat a říci, že od mužů se ve většině společností čeká, že budou houževnatí, soutěživí a průbojní a budou se uplatňovat spíše mimo domov, od žen naopak, že se budou více zabývat péčí o domov, děti a lidi obecně. Na základě genderových rolí, kterými se budou více zabývat v dalších kapitolách, byla vytvořena třetí dimenze *maskulinita a femininita*. Maskulinní společnosti jsou takové, kde jsou genderové role jasně odlišeny a od mužů i od žen se očekávají výše zmíněné vlastnosti a činnosti. Ve femininních společnostech se genderové role překrývají (Gärtner 2011a; Hofstede, Hofstede 2007; Průcha 2004).

Děti jsou ve femininních společnostech vedeny k menším rozdílům mezi rody. Ženy mají stejné možnosti jako muži (a naopak), jsou hojně zastoupeny na vysokých postech v různých oblastech. Femininní státy mají tendence pečovat o slabé, typická je veřejná sociální péče a humanitární pomoc chudším státům. Politika je založena na koalicích a slušném chování, převažují středové a levicové názory a chybí extremismus. Stejně tak v náboženství. Převládá tendence řešit mezinárodní konflikty mírovými cestami. Ve femininních společnostech je méně sexuálních tabu (Gärtner 2011a; Hofstede, Hofstede 2007; Průcha 2004).

V maskulinní společnosti je muž subjekt a žena objekt. Žena by měla být cudná, muž oproti tomu sexuálně aktivní. Homosexualita je vnímána jako ohrožení maskulinních norem a jako taková odsuzována. Asertivita, práce a snaha dosáhnout nejlepších výsledků jsou důležité hodnoty v maskulinních společnostech. Konflikty se vybojovávají, kompromis není uznávaným řešením. Stejně je postupováno v politických a mezinárodních sporech. Ve společnosti jsou prosazováni silní jedinci (Gärtner 2011a; Hofstede, Hofstede 2007; Průcha 2004).

Mezi femininní země patří Švédsko, Norsko, Holandsko a Dánsko, ale i některé latinské země (Kostarika, Peru, Chile, Španělsko), a východoevropské země, např. Rusko. V Asii např. Thajsko a Vietnam. Maskulinní země jsou např. muslimské země, většina latinských zemí, Irsko, Velká Británie, Jižní Afrika, Spojené státy americké, Austrálie, Německo nebo Japonsko. Zvláštností je, že na prvním místě se v Hofstedeho žebříčku maskulinních zemí umístilo Slovensko (Gärtner 2011a; Hofstede, Hofstede 2007).

- Každá společnost si vytvořila techniky, jak zmírnit úzkost, jež přináší nejistota a nejednoznačnost. Stupeň pocitu ohrožení příslušníků dané kultury nejistotou nebo neznámými situacemi vyjadřuje čtvrtá dimenze *vyhýbání se nejistotě*. Každá společnost si vytvořila techniky, jak zmírnit tuto nejistotu. Technika pomáhá vyhnout se nejistotě způsobené přírodou, právo a zákony omezují nejistotu z chování druhých lidí, náboženství je způsob vztahu s nadpřirozenými bytostmi, o kterých se předpokládá, že určují osud lidí. Pocit nejistoty je velmi subjektivní, způsoby, jak s ním zacházet, však patří ke kulturnímu dědictví (Gärtner 2011a; Hofstede, Hofstede 2007).

Společnosti, které se snaží vyhýbat se nejistotě, se chrání před okolním světem systémem jasně formulovaných zákonů, pravidel a norem. Okolní svět je považován za zlý, vše cizí za nebezpečné a každá změna vede k horšímu. Společnosti bývají xenofobní, rasistické, konzervativní a existují v nich mnohá společenská tabu. Kromě zákonů věří lidé těchto společností v experty a profesionály, politikům se naopak příliš nevěří. V zemích vyhýbajících se nejistotě jsou časté extrémistické menšiny. Velká tendence vyhýbat se nejistotě je typická pro katolické a ortodoxní země. Muslimské země se pohybují někde

uprostřed. Protestanti, hinduisté a buddhisté mají naopak velmi malé tendence vyhýbat se nejistotě. Zde, ale i u jiných dimenzí je však třeba si uvědomit, že všechna náboženství jsou vnitřně značně nehomogenní a že není možné brát toto rozdělení jako dogma (Gärtner 2011a; Hofstede, Hofstede 2007; Průcha 2004).

V zemích se slabou tendencí vyhýbat se nejistotě je nejistota považována za normální součást života a je přijímána s klidem. Děti jsou vychovány volněji, protože není potřeba je chránit před okolním světem systémem tabu a pravidel. Zákony jsou formulovány spíše obecně. Země jsou převážně liberální, lidé věří politikům a o politiku se zajímají. Silnou tendencí vyhýbat se nejistotě má například Řecko, Portugalsko nebo Japonsko. Naopak malou tendencí vyhýbat se nejistotě se vyznačují například Dánsko, Švédsko, Velká Británie nebo Spojené státy americké

- Pátou dimenzí je *dlouhodobá-krátkodobá orientace*. Tato dimenze je definována takto: „*Dlouhodobá orientace spočívá v pěstování ctností zaměřených na budoucí odměny; zejména vytrvalosti a šetrnosti. Na opačném pólu krátkodobá orientace spočívá v pěstování ctností týkajících se minulosti a současnosti, zejména úcty k tradicím, zachování tváře a plnění společenských závazků*“ (Hofstede, Hofstede 2007, s. 162).

Země s krátkodobou orientací se zaměřují na dosahování okamžitých výsledků a uspokojování aktuálních potřeb. Lidé v těchto společnostech mají tendence utrácet spíše než šetřit. Velmi si zakládají na tradicích a neumí se vyrovnat s problémy současného světa, z čehož vyplývají sklony k fundamentalismu. Jako příklad uvádí Hofstede islámský svět, který se podle něj zasekl v minulosti a nedokáže pokračovat (Hofstede, Hofstede 2007).

Hodnoty zemí s dlouhodobou orientací jsou šetrnost, hospodárnost, respekt, přizpůsobivost, schopnost se uskromnit a odložit uspokojení potřeb do budoucna, sebeovládání. Lidé v těchto společnostech se soustředí na péči a výchovu dětí, tak aby jim připravili co nejlepší budoucnost. Budoucího života se nebojí a i stáří považují za šťastné období.

Země s dlouhodobou orientací jsou například Brazílie a především východoasijské země, jako Čína, Japonsko, Hongkong nebo Taiwan. Země s krátkodobou orientací jsou třeba Pákistán, Nigérie, Filipíny nebo Kanada

U všech dimenzí jsou popsány pouze krajní varianty. Je třeba si uvědomit, že většina společností se pohybuje mezi těmito extrémny.

2.3.1 Kulturní dimenze dle G. Hofstedeho ve sledovaných zemích a hodnoty

V této kapitole bude zhodnocena kulturní vzdálenost mezi Českem a sledovanými zeměmi, tedy zeměmi arabského světa a Ukrajinou. Kulturní vzdálenost je vymezena na základě kulturních dimenzí G. Hofstedeho, které byly podrobněji představeny v minulé kapitole, a kulturních hodnot zjištěných z dostupné literatury (např. Prykarpatska 2008; Topinka 2007).

Česko

V době, kdy Hofstede prováděl srovnávání kultur, tedy v 70. letech, nebylo z politických důvodů možné, aby realizoval výzkum v dnešní České republice (Průcha 2004). Přesto jsou v Hofstedeho práci *Kultura a organizace: Software lidské mysli* (2007) a na stránkách <http://geert-hofstede.com/> uváděny výsledky českých národních hodnot. K těmto výsledkům však autor nedošel pomocí přímého výzkumu, ale na základě replikací nebo kvalifikovaného odhadu (Hofstede, Hofstede 2007; Stach 2011). Podle Hofstedeho výsledků je Česko zemí skórující v dimenzi vzdálenosti moci přibližně v polovině hodnocených zemí. Jedná se tedy o zemi, která přijímá hierarchickou vzdálenost a těm, co mají mocnější, pozici jsou přiznávána určitá privilegia. V míře individuality se umístilo Česko na 26. místě, jedná se tedy o poměrně hodně individualistickou zemi. V dimenzi maskulinita – femininita se nachází na 25. – 27. Místě, což odpovídá velmi maskulinní zemi. Tendence se vyhýbat nejistotě je též velmi vysoká.

Dimenzí *dlouhodobá-krátkodobá orientace* se nebudu ve své práci zabývat. Tato dimenze byla dodána až dodatečně ve spolupráci a profesorem Bondem z Čínské univerzity v Hongkongu na základě jeho výzkumu (*Chinese Value Survey, CVS*) v 80. letech. Pro velkou část států není vůbec uvedena.

V Česku byly realizovány dva významné srovnávací výzkumy národních hodnot s využitím Hofstedeho metodiky. Provedli je český psycholog L. Kolman (2001) a J. Světlík (2003). I když oba pracovali s rozsáhlým vzorkem respondentů, vždy se jednalo o specifické vzorky populace, Kolman pouze se studenty a Světlík s pracovníky v řídicích pozicích (Průcha 2004; Stach 2011). Jistá homogenita vzorku je vyčítána i Hofstedemu. Výsledky se od Hofstedeho liší především u dimenze femininita - maskulinita, kdy Kolmanovi i Světlíkovi vychází Česko jako země výrazně femininní. U Hofstedeho je to však naopak (Průcha 2004). Osobně považuji za správnější verzi českých odborníků, především proto, že došli k výsledkům na základě reálného výzkumu, a ne odhadu.

Ráda bych zmínila další výzkum na základě Hofstedeho metodiky, který provedl M. Stach ve své disertační práci z roku 2011. Stach provedl na základě Hofstedeho metodiky výzkum se 120 osobami, které byly vybrány metodou záměrného výběru ze čtyř organizací (velká zahraniční průmyslová akciová společnost, malá privátní česká společnost poskytující finanční služby, nadnárodní společnost působící v oblasti cateringu, městský úřad) a doplněny o osoby z dalších organizací. Výsledky M. Stacha se často velmi liší od ostatních, především G. Hofstedeho. Podle něj by se Česko umístilo na prvním místě ze 74 států uváděných Hofstedem v míře individualismu a naopak na posledním místě v dimenzi vzdálenosti moci. Vzdálenost moci by tedy měla být velmi malá. V těchto dvou dimenzích se tedy zásadně liší oproti ostatním výzkumům. Naopak se shoduje v tom, že Česko je velmi femininní země, má tendenci k silnému vyhýbání se nejistotě a spíše dlouhodobé orientaci (Stach 2011). Výsledky zmiňovaných výzkumů národních hodnot v Česku jsou shrnuty v tabulce 1.

Tabulka 1: Výsledky výzkumů národních hodnot v Česku

	Hofstede	Stach	Kolman	Světlík
Index vzdálenosti moci	57	30	53	67
Index individualismu	58	93	73	56
Index maskulinity	57	23	39	10
Index vyhýbání se nejistotě	74	86	61	70

Zdroj: Hofstede, Hofstede (2007); Kolman (2001); Stach (2011); Světlík (2003)

Vzhledem k tomu, že všech výše uvedených hodnot bylo dosaženo na základě stejné metody, provedla jsem pro použití této práce jejich aritmetický průměr, abych získala ke každé dimenzi jen jedno číslo, s nímž budu dále pracovat. Na základě tohoto výpočtu skóruje Česko takto:

Index vzdálenosti moci	52
Index individualismu	70
Index maskulinity	32
Index vyhýbání se nejistotě	73

Michal Gärtner ve své disertační práci zmiňuje hloubkové hodnoty národních kultur, jejichž výčet pořídil během let 2007 a 2008 od mezinárodních studentů na VŠE v Praze. Pro Česko zmiňuje tyto hodnoty: adaptabilita, improvizace, vynalézavost, kreativita, schopnost povznést se nad problém, komfort, vychytralost, závist, soucit, světskost, patriotismus, přátelství, svoboda (Gärtner 2011a).

Průcha (2004) uvádí profesora sociologie na univerzitě v Brně Emanuela Chalupného, který vydal v roce 1907 knihu *Národní povaha česká*. Národní hodnoty, které jsou podle něj charakteristické pro Česko jsou: iniciativnost, (ale) nedůslednost, individualismus, mírumilovnost, tvořivost, racionalita.

Následující hodnoty typické pro ČR jsou vybrány z knihy *Interkulturní komunikace* od Průchy (2004), kde zmiňuje různé úryvky z děl českých i zahraničních autorů vypovídající o české kultuře. Vybrány jsou ty, které jsou zmiňovány nejčastěji: zdravý rozum, opatrnost, vychytralost, málo odvážný, nábožensky vlažný, mírnost, smysl pro humor, nadhled, adaptabilita, nápomocnost, sklony k alkoholismu.

Ukrajina

Pravděpodobně ze stejných důvodů jako v případě České republiky nebyl proveden Hofstedem výzkum hodnot ani s respondenty z Ukrajiny. Hodnoty v tomto případě nebyly ani později odhadnuty. Čísla a hloubkové hodnoty jsou pro účely této práce převzaty z článku I. Prykarpatské (2008), která je sama odhadla na základě Hofstedeho výsledků u zemí kulturně blízkých Ukrajině. Čísla jsou uvedena v tabulce 3. Prykarpatska uvádí, že hlavní hodnoty jsou pro Ukrajince rodina, péče o děti a starší, přátelství, úcta ke starším a lépe postaveným, skromnost a emocionalita.

Z hodnot skóru u jednotlivých dimenzí vyplývá, že Ukrajinci mají spíše kolektivistické tendence. Podle Prykarpatské vycházejí tyto sklony z dob, kdy bylo obdělávání půdy jedinou možností obživy a bylo třeba si vzájemně pomáhat. Vysoko skóruje i index individualismu, z čehož vyplývá, že pro Ukrajince je důležitá úcta k autoritám, což je zřejmé i podle výše uvedeného výčtu hloubkových hodnot. Zastávají spíše femininní hodnoty a mají extrémní sklon vyhýbat se nejistotě.

Nejproblematictější dimenzí je dimenze maskulinita a feminita. V předchozí kapitole byly femininní společnosti popsány jako společnosti, ve kterých se překrývají genderové role a ženy mají stejné možnosti jako muži a jsou hojně zastoupeny na vysokých postech v různých oblastech. Státy mají tendence pečovat o slabé, typická je veřejná sociální péče a humanitární pomoc chudším státům. Politika je založena na koaliciích a slušném chování, převažují středové a levicové názory a chybí extremismus. Stejně tak v náboženství.

Z textů týkajících se kultury Ukrajiny (např. Ukraine Travel Advisor), ale i oficiálního vládního programu Rovných příležitostí a ženských práv na Ukrajině (United Nations Development Programme Equal Opportunities and Women's Rights in Ukraine Programme) je ovšem patrné, že ukrajinská společnost v historii, ale ani nyní, femininní spíše není. Obdobně se vyjadřovaly k tématu i respondentky z Ukrajiny. Více se tomuto tématu budu věnovat v kapitole 3.

Důležitý vliv má na ukrajinskou společnost také náboženství. Podle studie evropských hodnot z roku 2008 považuje 86,6 % obyvatel sama sebe za věřícího člověka (<http://www.europeanvaluesstudy.eu>) a oficiální statistiky z roku 2006 uvádí, že věřících je dokonce 97,7 %. Přitom výrazně převažuje ortodoxní církev, spadající pod Kyjevský a Moskevský patriarchát (<http://www.cia.gov>).

Arabský svět

Arabský svět v Hostedeho výzkumu je založen na skórech šesti arabských zemí Egypta, Iráku, Kuvajtu, Libanonu, Libye a Saudské Arábie. Kromě toho se ještě zabývá zvláště Sýrií, Jordánskem, Spojenými arabskými emiráty a Marokem. Výsledky skóru těchto zemí jsou uvedeny v tabulce 2. Z těchto hodnot jasně vyplývá, že i mezi zeměmi, které jsou silně propojeny náboženskou, etnickou i kulturní identitou, existují rozdíly.

Tabulka 2: Hodnoty kulturních dimenzí vybraných arabských zemí

	Index vzdálenosti moci	Index individualismu	Index maskulinity	Index vyhýbání se nejisto
Irák	95	30	70	85
Sýrie	80	35	52	60
Egypt	70	25	45	80
Jordánsko	70	30	45	65
Libanon	75	40	65	50
Spojené arabské emiráty	90	25	50	80
Saudská Arábie	90	25	60	80
Kuvajt	90	25	40	80
Maroko	70	25	53	68

Zdroj: <http://geert-hofstede.com/>

Podle Hofstedeho (<http://geert-hofstede.com/>) arabský svět skóruje velmi vysoko v dimenzi vzdálenosti moci. Lidé akceptují hierarchický pořádek, který nepotřebuje zdůvodnění a každý v něm má své místo. Arabská kultura je výrazně kolektivistická. Jednotliví členové jsou pevně svázáni se svojí skupinou, ke které jsou plně loajální. Společnost podporuje pevné vztahy, každý nese odpovědnost za ostatní členy skupiny. Jedná se převážně o maskulinní společnost, což je patrné nejen z nadřazeného postavení mužů ve společnosti, ale i z toho, že se mezinárodní konflikty řeší převážně válečnou cestou. Vysoký index vyhýbání se nejistotě potvrzuje arabské tendence k udržování přísných kodexů v náboženství a v chování se sklony k ortodoxii a netoleranci odlišností (Hofstede, Hofstede 2007; <http://geert-hofstede.com/>).

Bylo by chybou tvrdit, že všichni Arabové jsou muslimové. Pro výzkum, který bude v této práci prezentován, bylo muslimské vyznání klíčovým požadavkem pro výběr respondentek. Islám je třeba považovat za základní a všeobjímající hodnotu muslimské společnosti. Islám se od počátku formoval nejen jako etický a náboženský kodex, ale také jako právní a politický systém. Je to univerzalistické náboženství, jehož univerzalita je dána platností božského zákona *šarí'a*. Neodlišuje sekulární a náboženskou sféru života, ale určuje způsob chování a soubor norem, které říkají, jak být správným muslimem. Upravuje vztahy mezi lidmi a mezi člověkem a bohem. Určuje charakter ekonomických vztahů i formy politické administrace, sociální strukturu, kulturu, obsah duchovního života a také zákazy a tresty za přestupky (Kropáček 1999; Topinka 2007).

Být muslimem také znamená být členem muslimské obce věřících *ummy*, která nahrazuje kmenovou a etnickou příslušnost. *Umma* se prezentuje jako celosvětová komunita islámských věřících a překrývá jednotlivé státy. Pro Araby by tedy nejdůležitějším pocitem identity měla být muslimská identita. Jedná se však o velmi individuální záležitost, jak bude uvedeno v kapitole zabývající se muslimskou a arabskou komunitou v Česku. K *ummě* je poutá pouto morálního závazku (Topinka 2007).

Hlubkové hodnoty vycházejí z islámu. Islám je považován za dokonalý a dává prostor nedokonalým lidem pro zlepšení. Je to základní princip života, je dobrý, sjednocuje všechny muslimy, podporuje mezilidskou solidaritu, jediný je správný. Z islámu vyházejí mimo jiné tato pravidla: *halál* strava, etická pravidla jako nekrást, nelhat, neubližovat druhým. Důležitá je úcta k rodičům a starším, rodina a péče o ni. Muslimské rodiny jsou velké, jejich členové žijí pohromadě a vzájemně si poskytují emocionální podporu, pomoc, ale i sociální kontrolu. Velmi důležitou hodnotou je vzdělání, které je považováno za vklad do budoucna. Mezi nejprestižnější obory patří medicína (Denny 1998; Křikavová a kol. 2002; Topinka 2007 a další).

Srovnání kulturních dimenzí

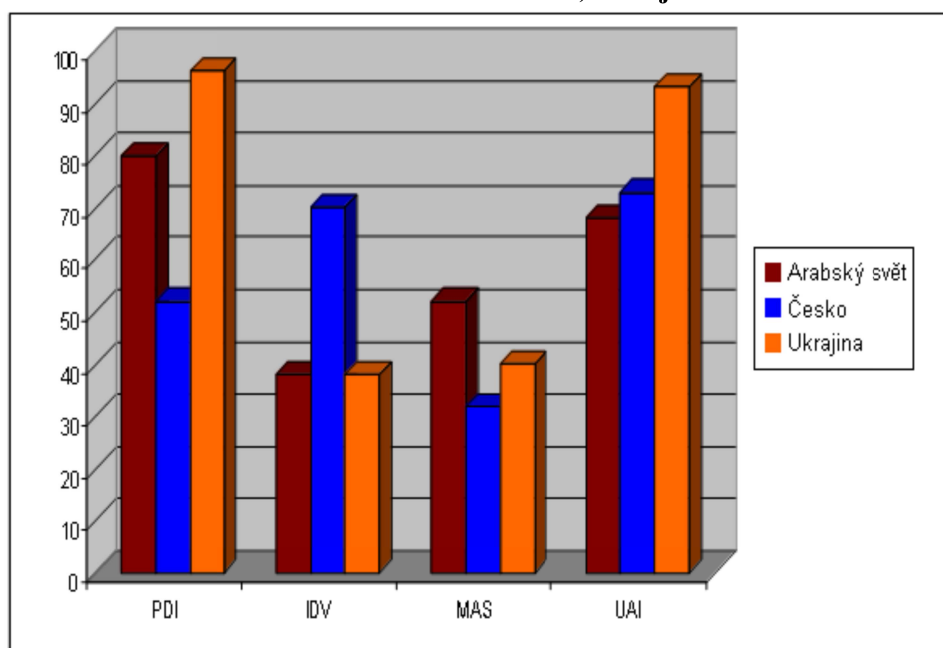
Jak je možné vyčíst z tabulky 3 a jejího grafického znázornění v grafu 1, mezi českou, arabskou a ukrajinskou společností existuje jistá kulturní vzdálenost.

Tabulka 3: Srovnání kulturní vzdálenosti mezi českou, ukrajinskou a arabskou kulturou

	Index vzdálenosti moci	Index individualismu	Index maskulinity	Index vyhýbání se nejistotě
Arabský svět	80	38	52	68
Česká republika	52	70	32	73
Ukrajina	96	38	40	93

Zdroj: <http://geert-hofstede.com/>

Graf 1: Srovnání kulturní vzdálenosti mezi českou, ukrajinskou a arabskou kulturou

Zdroj: <http://geert-hofstede.com/>

Rozdíly nalezneme prakticky ve všech dimenzích. Pouze v dimenzi vyhýbání se nejistotě skórují všechny země v části silnému vyhýbání se nejistotě. Zde se potvrzuje pravidlo, že pro katolické a ortodoxní země je typická velká snaha vyhýbat se nejistotě a muslimské země se pohybují někde uprostřed. Pro všechny země je typická jistá míra xenofobie. Česká společnost se na rozdíl od druhých dvou nejistot nevyhýbá náboženskou vírou, ale spíše systémem zákonů a vírou ve vědu. Podle výsledků výzkumu D. Hamplové je pro Čechy typický nízký zájem o „tradiční“ náboženství, poměrně vysoká je však „alternativní/okultní“ religiozita, tedy víra ve schopnosti věštců, horoskopy, atd. (Hamplová 2008)

Česká společnost má podle výsledků tendenci uznávat moc a autoritu druhých. Stejně tak tomu je na Ukrajině i v arabských zemích. V těchto zemích jsou hodnoty indexu téměř o polovinu vyšší. Autority jsou zde respektovány mnohem více než v Česku, a to i když jejich nárok není vždy legitimní. Jedná se často o náboženské autority, typické jsou i různé formy diktatury, které můžeme pozorovat hlavně v arabském světě. Důležitá je úcta k rodičům a starším a péče o ně.

Arabská i ukrajinská společnost jsou oproti české kolektivistické. V kolektivistických společnostech je jedinec zcela závislý na skupině, do které patří. Tato skupina mu poskytuje za loajalitu a poslušnost emocionální zázemí a ochranu.

Nezákladnější skupinou je rozšířená rodina. Členové kolektivistických společností ve společnostech individualistických tuto hodnotu velmi postrádají. Problémy může přinést také naprostá loajalita k vlastní skupině a přijímání jejich názorů a přirozeně negativní hodnocení skupiny cizí.

Nejvíce femininní zemí je Česko. Postavení žen a mužů je ze všech zkoumaných zemích nejrovnější právě zde. I když Ukrajina skóruje na femininní dimenzi také, vyplývá z mnoha zdrojů, že se jedná o zemi se spíše maskulinními charakteristikami. Bezesporu typicky maskulinní jsou arabské společnosti. Nerovnost mezi muži a ženami v arabském světě patří mezi jedno z nejdiskutovanějších témat jak v ostatní, tak arabské společnosti. Je to taky významný zdroj sporů mezi arabskými imigranty a majoritními společnostmi.

Arabské země i Ukrajina jsou tedy země kolektivistické a spíše maskulinní a právě v tomto se nejvíce odlišují od Česka. I přes tuto jistou podobnost je nutné zdůraznit, že se jedná o kulturně velmi odlišné země. Co se podobnosti s naší kulturou týče, ukrajinská je nám výrazně bližší. Tento fakt je podmíněn tím, že se jedná o země slovanského původu, s velmi podobným jazykem. I přes značný ateismus české společnosti, je česká i ukrajinská kultura ovlivněna křesťanstvím. Podstatný vliv má i geografická blízkost, neboť podle Ward a kol. (2001) si jsou geograficky blízké země blízké i kulturně. Naopak je arabština jazyk semitský a arabská kultura se vyvíjela ve zcela odlišných geografických podmínkách. Byla formována islámem (Mendel 1989) a je tedy zásadně odlišná od české a ukrajinské. Z toho vyplývá, že se budou Arabky výrazně lišit nejen od Češek, ale i Ukrajinek.

2.4 Identita

Identita patří podle Průchy (2004) k jednomu z nejkomplicovanějších pojmů. Pro tuto práci relevantní termíny, jako především kulturní, etnická a národní identita, mají stejnou podstatu. „*Identita je pocit prožívání příslušnosti jedince k určitému společenství (etniku, národu, rase), s jehož hodnotami, normami či jinými rysy se ztotožňuje*“. (Průcha 2004, s. 120) Etnická identita je psychický stav obsahující kognitivní složku (soubor názorů a znalostí o vlastním etniku) a emocionální složku (např. smutek v případě ohrožení etnika, nebo naopak radost v případě úspěchu).

Mnoho autorů se zabývá vlivem kulturní identity na akulturaci, přičemž ji chápou především jako systém postojů a přesvědčení, které mají jedinci sami o sobě jako o členech konkrétní skupiny (Gärtner 2011a; Průcha 2004). Na základě identity dochází k nejzákladnějšímu rozpoznání sebe sama a zařazení do konkrétní skupiny a s tím související pocit sounáležitosti, pýchy a pozitivního hodnocení členské skupiny, sdílení chování, hodnot a tradic. Členství v určité skupině také zahrnuje způsob chápání prostředí, víry, hodnocení, očekávání, normy, role, sebedefinici a stereotypy (Ward kol. 2001). Podle Tajfela, autora teorie *Sociální identity* (Social identity theory, SIT), však není nutné, aby etnicita a kultura byly hlavní součástí osobní identity jedince. I samo pojetí identity je ovlivněno mnoha faktory, např. věkem, genderem apod., a může se v čase měnit.

Z pozice kulturních studií je identita sociální konstrukt, který při svém formování používá zdroje kulturní povahy. Je tedy vytvořena lidmi určité kultury a předávána z generace na generaci.

Etnická identita je jedním z hlavních faktorů ovlivňujících akulturaci. Imigrantům poskytuje důležitý pocit, že někam patří a že členové jejich etnika jim poskytují vnější podporu během procesu akulturace. Pomáhá tak často překonat akulturační stres. Některé výzkumy však prokazují, že naopak přílišná vazba na vlastní etnikum v hostitelské zemi a strach opustit jí poskytovanou podporu může stres naopak výrazně zvyšovat. Pro adaptaci na nové kulturní prostředí je zcela zásadní, zda si jedinec rozhodne uchovat svoji identitu, nebo přijme jinou (Berry 2002; Gärtner 2011a, Průcha 2004). Podle Ward a kol. (2001), je změna identity jedním z nejvýznamnějších procesů během akulturace. To, do jaké míry se identita změní, záleží však na řadě vnějších i vnitřních faktorech. Z mnoha výzkumů vyplývá, že etnická identita také významně ovlivňuje zvolenou akulturační strategii (Průcha 2004).

Vědomí identity bývá po většinu času utlumené a projevuje se až při kontaktu s jinou skupinou, v našem případě při mezikulturním kontaktu. Při kontaktu s rozdílnou skupinou se uplatňuje koncept *obliby podobného* (similarity-attraction) (Ward 2001). Odlišné skupině bývá často přisuzováno spíše negativní hodnocení. Jednotlivci nejsou posuzováni jednotlivě, ale dochází ke zevšeobecnění hodnocení na základě předsudků a stereotypů o celé skupině. Předsudky a stereotypy jsou představy, názory a postoje zaujímané k jiným skupinám (heterostereotypy), příp. sami k sobě (autostereotypy). Jsou relativně stabilní a předávány z generace na generaci. Podstatný je jejich značný

emocionální náboj a omezený racionální obsah (Hofstede, Hofstede 2007; Průcha 2004; Ward a kol. 2001).

Podle Berryho (2002) jsou etnické předsudky všeobecným rysem interkulturních kontaktů, nejsou tedy vázány jen na některá etnika nebo kultury. Předsudky mají tři složky. Složku kognitivní (stereotypy, tedy sdílené přesvědčení o charakteristikách skupin), afektivní (postoje odrážející hodnocení skupin) a behaviorální (diskriminace při jednání se skupinami). Přestože většinou vedou předsudky k diskriminaci, není možné na ně nahlížet pouze negativně. Podle některých je stereotypizace nezbytnou kategorizací, která je součástí vnímání a vyrovnávání se s vnějším světem (Průcha 2004).

Etnická identita sehrála značnou roli při formování moderních národů, kdy ideálním stavem bylo jedno etnikum, jeden národ, jeden stát. Různé vlastnosti jednotlivých národů byly pozorovány již v době antiky, později se jimi vědecky zabýval např. Wilhelm Wundt nebo Gustave Le Bon. Tyto rozdíly se souhrnně nazývají národní charakter a projevují se např. ve způsobu myšlení, cítění a jednání, náboženství, zvycích, jazyku apod. Rozdíly jsou také v mentalitě, tedy psychických vlastnostech. Vlastnosti typické pro určité etnikum se nazývají národní mentalita (Průcha 2004). Při výzkumu kulturních rozdílů je ale podle Hofstedeho (2007) nutné k pojmu národnosti (politická i etnická příslušnost k určitému národu) přistupovat obezřetně. Dnes již prakticky neexistuje stát, který by byl etnicky a kulturně homogenní (jako výjimka se často uvádí Japonsko) a údaj o příslušnosti k určité zemi neznámá, že je možné jedinci připisovat vlastnosti majoritního etnika (Hofstede, Hofstede 2007; Ward a kol. 2001).

2.5 Akulturace

Termín akulturace souvisí úzce s pojmem adaptace neboli přizpůsobení. Slovo adaptace použil poprvé Charles Darwin v 19. století pro změnu v populaci díky přirozenému výběru jako reakci na podmínky životního prostředí. Pojem adaptace, jako původně biologický termín, se později přenesl i do společenských věd, především antropologie a psychologie (Berry 2002). Ve společenských vědách se jedná o přizpůsobení jedince nebo skupiny novému sociálnímu prostředí.

Akulturace je proces, při kterém se jedinec nebo skupina adaptuje na jiné kulturní prostředí. Stejně jako u biologické adaptace je to proces změn, kterým se jedinci

přizpůsobují novému prostředí. Berry (1987) uvádí 5 kategorií změn, které lidé zažívají při kontaktu s jinou kulturou:

1. fyzické změny: nové město k žití, nový způsob ubytování, větší hustota zalidnění, více znečištění, apod.
2. biologické změny: nový způsob výživy, nové nemoci, apod.
3. kulturní změny: politické, jazykové, náboženské,...
4. nové sociální vztahy
5. psychologické změny: změny chování, změny psychiky,...

Pojem akulturace byl použit poprvé v roce 1880 J. W. Powellem, i když diskuze na podobná témata lze nalézt již v antice. Migrantům v této době byly přisuzovány pouze negativní vlastnosti, byli považováni za nečisté, nemocné a duševně choré kriminálníky. Asimilace anglosaskou kulturou byla vnímána jako jednoznačné zlepšení jejich života (Rudmin 2009).

Klasická a nejvíce používaná definice akulturace pochází z roku 1936 a byla vytvořena autory Redfieldem, Lintonem a Herkovitsem. Tato definice říká, že akulturace je kulturní změna, která je výsledkem dlouhodobého a přímého kontaktu mezi dvěma rozdílnými kulturními skupinami (např. Berry 1997). Tato definice byla stvořena především pro potřeby řešení problémů interakce s přistěhovalci z Evropy a s původními obyvateli Ameriky v Severní Americe a řeší akulturaci pouze na úrovni skupiny. Od 60. let 20. století však výrazně převažuje individuální pojetí.

I přes jasně individuální směřování v dnešní interkulturní psychologii velká část autorů bere tuto definici stále za klíčovou, což je mnohými vytýkáno (především Chirkov 2009, Rudmin 2009). Podle Chirkova definice neposkytuje dostatečný vhled do psychologických mechanismů akulturace a je vnímána pouze jako jedna z možností adaptace na nové prostředí. Ignoruje také komplex sociokulturních a psychologických změn, které se nutně odehrávají.

Chirkov (2009a) navrhuje definovat akulturaci jako proces, který se odehrává s jedincem při jeho setkání s kulturní komunitou a vniknutí do komunity, která je nutně odlišná od té, v které byl primárně socializován. Zahrnuje kognitivní aktivity, které mu pomáhají pochopit novou kulturu s ohledem na to, jak byl zvyklý vnímat svět v rámci vlastní kultury, a tak, jak to je v kultuře nové. Akulturace je otevřený a trvalý proces, který

je ovlivněn tolika proměnlivými faktory, že nelze předem odhadovat, jak bude probíhat a jaký bude její výsledek.

Berry rozlišuje akulturaci kulturní a psychologickou. Jako kulturní neboli kolektivní označuje proces, k němuž dochází, když jsou jedinci z různých kultur vytaveni vzájemnému kontaktu. V takovém případě dojde ke změně kulturních vzorců u jedné nebo obou skupin, přičemž změna je pravděpodobnější a rozsáhlejší u minoritní skupiny. Jedná se především o změny v sociální struktuře, ekonomické základně a politické organizaci. Ne všichni členové akulturující se skupiny se účastní kolektivních změn ve stejném rozsahu nebo stejným způsobem. Berry ovšem zdůrazňuje, že je nutné nezaměňovat kulturní úroveň akulturace s pojmy *kulturní změna* a *asimilace*. Akulturace je jednou z mnoha forem kulturní změny. Ke kulturní změně může dojít i změnou fyzického prostředí nebo času. Asimilace je fází akulturace.

Psychologická či individuální akulturace se týká změn, které nastanou v případě kontaktu jedince s jinou kulturou. Dochází ke změně hodnot, identity a postojů. Je možné rozlišit dva hlavní druhy změn, a to přijímání nových vzorců chování a zbavování se původních. (Berry 2002; Gärtner 2011a) Pro mou práci bude klíčová především psychologická akulturace, proto se jí budu věnovat více v následujících kapitolách.

2.5.1 Přístupy ke studiu psychologické akulturace

Výzkum akulturace má své počátky na začátku 20. století. V roce 1903 data ukázala, že v amerických nemocnicích je 70 % imigrantů, přestože tvoří pouze 20 % populace. Fakt, že imigranti převažují jako pacienti v nemocnicích, potvrdily i další pozdější výzkumy. Na základě těchto zjištění se začali zkoumat imigranti v USA, později i ve Velké Británii, Austrálii, Kanadě, Německu a Jižní Americe (Ward a kol. 2001).

Většina výzkumů byla zaměřena na zkoumání vztahu mentálního zdraví a imigrace. Prováděly se s velkým počtem jedinců, ale u imigrantů se nerozlišovaly žádné další charakteristiky. Byly založeny na dvou hlavních teoriích: 1) imigrace je selektivní a mají k ní větší tendence duševně nemocní jedinci, 2) psychopatologie je důsledkem migrace (Ward a kol. 2001).

Na přelomu 70. a 80. let se většina vědců začala kriticky stavět k předchozím výzkumům. Reakcí bylo zkoumání imigrantů po menších specifických skupinách, zavedly se nové metody a zjišťovalo se, co psychopatologické jevy u imigrantů způsobuje (Ward

a kol. 2001). Dnes už se také ví, že proces akulturace nutně nepřináší sociální a psychologické problémy. Zda se objeví, je velmi individuální (Berry 2002).

V současné době se uplatňují především tři teoretické koncepty, které v této kapitole přiblížím.

Prvním konceptem je *teorie stresu a jeho zvládnání* (stress and coping). Považuje interkulturní kontakt a proces akulturace za sérii životních změn vyvolávajících stres, který je nutné zvládat. Široký analytický rámec zahrnuje vlastnosti jedince i situace, které mohou pomoci nebo naopak uškodit navyknutí na novou kulturu. Výzkumníci vycházející z tohoto pojetí (především J. W. Berry) se zaměřují na předpovězení psychologické adaptace jako dlouhodobého výsledku akulturačního procesu, která je hodnocena zejména v souvislosti s psychickou pohodou a životní spokojeností. Důraz je kladen na změny, ke kterým dochází během procesu akulturace. Tyto změny probíhají v ekonomickém a sociálním prostředí hostitelské země a jsou ovlivněny i prostředím, ze kterého migrant pochází. Stres a následné strategie zvládnání stresu jsou ovlivněny osobností migranta a situací. Na základě mnoha výzkumů bylo vymezeno několik faktorů, které mají na průběh akulturace a její výsledek vliv. Faktory na makroúrovni jsou charakteristiky společnosti země původu a hostitelské země, zahrnující sociální, politické a demografické faktory, jako etnické složení, vystavení kulturnímu pluralismu, postoje proti etnickým a kulturním subkulturám. Faktory na mikroúrovni jsou osobnostní charakteristiky, kulturní vzdálenost, akulturační strategie a nebo sociální podpora. (Berry 2002; Ward a kol. 2001). Toto teoretické východisko je pro práci klíčové, proto se mu budu věnovat podrobněji i v následujících kapitolách.

Druhým současným konceptem je *teorie kulturního učení* (culture learning). Tato teorie vychází z experimentální a sociální psychologie, především z Argyleho prací o sociálních schopnostech a interpersonálním chování. Hlavním východiskem je předpoklad, že problémy jedinců procházejících akulturací jsou způsobeny nezvládnutím každodenního sociálního kontaktu a dovednosti. Adaptace se odvíjí od naučení se dovednostem, které jsou nutné k jednání v novém kulturním prostředí. Jedná se především o tzv. behaviorální adaptaci. Výzkumníci zdůrazňují velký vliv tzv. kulturně specifických proměnných na adaptaci. Mezi tyto proměnné patří základní znalosti o nové kultuře, délka pobytu v hostující kultuře, jazyk a komunikační schopnosti, kvantita a kvalita kontaktu s příslušníky hostitelské kultury, síť přátel, dřívější pobyt v zahraničí, kulturní vzdálenost,

kulturní identita, akulturační strategie, trvalost pobytu atd. Sociální interakce je vzájemně organisovaný, kvalifikovaný výkon. Problém nastává v případě, kdy ho někdo neumí provést nebo provede neuspokojivě. Jedná se např. o neverbální komunikaci, rituální postupy (např. pozdrav), etiketu apod. Sociální interakce se liší kulturu od kultury. Schopnost naučit se to závisí velmi na osobnosti jedince. Sociálně citlivý člověk snáze zpozoruje, co se kolem něj děje, a novému způsobu komunikace přivyká rychleji. Komunikace je v tomto teoretickém přístupu klíčová. Často se zmiňují kultury s hodně a málo kontextovým způsobem komunikace. Hodně kontextové společnosti kódují informace, hodně dají na situaci a nepřímou komunikaci, předpokládají, že druhý ví, o čem se mluví. Společnosti s nízkým kontextem naopak mají tendence vše podrobně vysvětlovat a vysokému kontextu nerozumí. (Gärtner 2011a; Ward a kol. 2001)

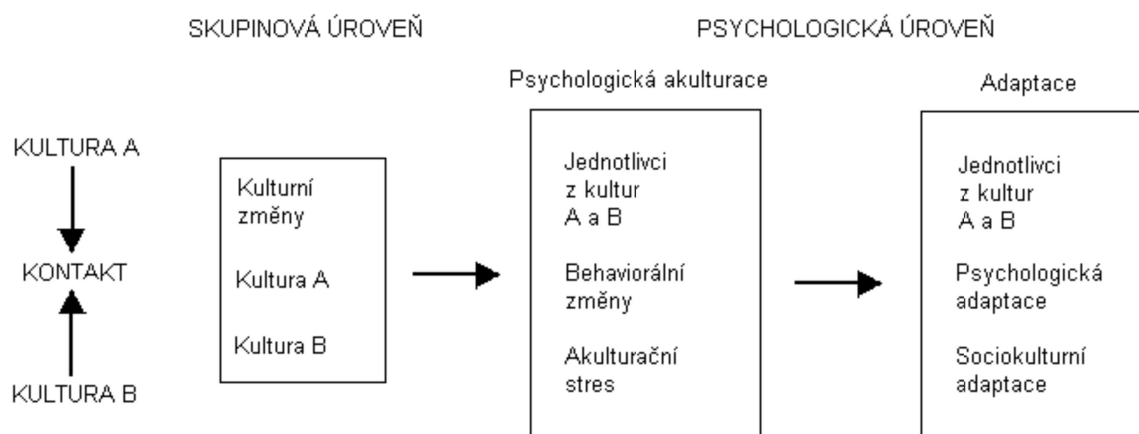
Třetí je *teorie sociální identity* (Social Identity Theory). Přístup vycházející z teorie sociální identity poskytuje dva hlavní koncepční rámce studia mezikulturního kontaktu a změny. První představuje analýzu na individuální úrovni a vyzdvihuje aspekty etnické a kulturní identity. Akulturaci vnímá spíše jako stav než proces. Výzkumy se zaměřují na měření akulturace v konkrétním časovém bodě a na identifikaci odpovídajících prediktorů, vztahu mezi nimi a jejich významem v různých průřezových studiích. Druhý rámec je výrazně ovlivněn sociální psychologií a zdůrazňuje význam vnímání a vztahů mezi skupinami. Výzkum se nejčastěji zabývá sociálními interakcemi mezi příslušníky hostitelské společnosti a různými skupinami mimo hostitelskou kulturu (např. uprchlíci, imigranti apod.). Pozornost se zaměřuje na hodnoty, očekávání v rámci interkulturního přechodu. Posuzuje se i role kognitivních proměnných, jako například znalost hostitelské kultury, vzájemné postoje mezi příchozími a příslušníky hostitelské země, kulturní identita, jazyková kompetence nebo podobnost mezi kulturami ve vztahu k redukci nejistoty (Ward a kol. 2001).

2.5.2 Proces psychologické akulturace

V odborné literatuře se vyskytuje řada různých schémat akulturačního procesu, které přistupují k této problematice z psychologické (individuální) perspektivy a zároveň respektující fakt, že celý proces se odehrává v širším společenském kontextu (Sam, Berry 2006).

Berry (2002) navrhuje obecný rámec studia akulturace, který spojuje kulturní a psychologickou akulturaci a zahrnuje dvě a více skupin v kontaktu. Vychází z předpokladu, že akulturace představuje kontakt jak na individuální, tak na skupinové úrovni. Vede u jedince k emocionálním, behaviorálním a kognitivním změnám (v diagramu jsou shrnuty pod označením behaviorální změny a akulturační stres) a následně v dlouhodobém horizontu k psychologické a sociokulturní adaptaci. Je možné rozlišit dvě složky akulturačního procesu. Jednou je behaviorální, která zahrnuje pozorovatelné a vnější aspekty kultury a odráží schopnost člověka vyrovnat se v chování s novou kulturou a uchovat si nebo opustit kulturní praktiky staré kultury. Druhou je psychologická, tedy individuální identifikace s hodnotami, normami, názory a postoji nové kultury. Psychologická složka bývá trvalejší. Tradiční hodnoty se sice nemusí udržovat ve společnosti, ale v rodinách často přetrvávají (Berry 2002; Tahseen, Cheah 2012). Berryho schéma je znázorněno v diagramu 1.

Diagram 1: Proces psychologické akulturace podle Berryho

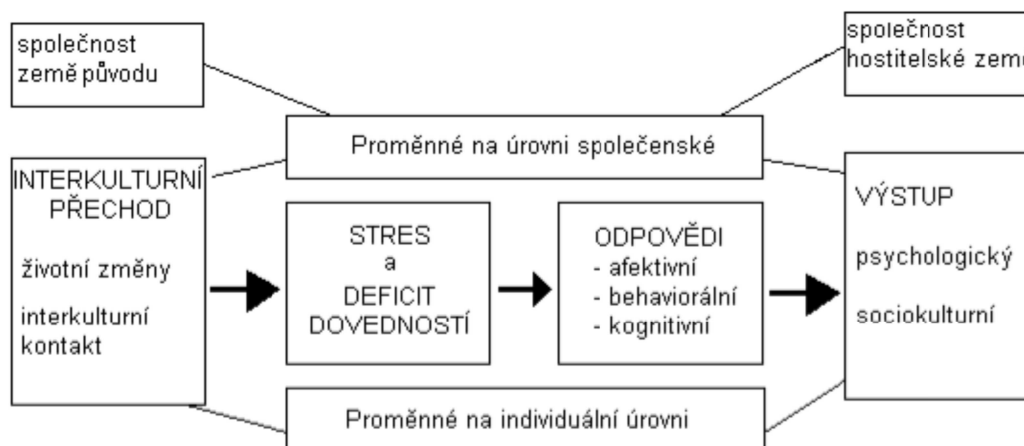
Zdroj: Berry (2002), upraveno autorkou

Z tohoto diagramu je jasně patrný směr procesu akulturace od skupinové k individuální úrovni. Také je poukazováno na vzájemný vliv a změnu mezi dvěma skupinami v kontaktu. Berry (1997) tak popsal a podrobněji znázornil proces psychologické akulturace a akulturačního stresu v modelu, který vychází především z teorie stresu a jeho zvládnání.

Ward a kol. (2001) představují podobný základní model akulturačního procesu, který je ale podrobnější a explicitnější než Berryho. Tento model integruje teorii stresu

a jeho zvládnání, teorii kulturního učení, rozlišuje psychologickou a sociokulturní doménu adaptace a zahrnuje řadu proměnných na společenské a individuální úrovni jako předpověď toho, jak dopadne adaptace.

Diagram 2: Proces psychologické akulturace podle Ward a kol.

Zdroj: Ward a kol. (2001), upraveno autorkou

Autoři obou modelů shodně předpokládají, že má na výslednou adaptaci vliv řada proměnných na individuální i společenské úrovni. Podle Berryho ovlivňuje průběh psychologické akulturace pět hlavních faktorů (Berry 2002). Jedná se o faktory moderující, ty, které existovaly ještě před akulturací, a není možné je změnit. Jedná se na příklad o věk, pohlaví nebo vzdělání. Dalšími jsou stresory, tedy zkušenosti, potíže během akulturace, které jednotlivec prožívá. Tyto stresující zážitky nutí jedince, aby hledal řešení. Toto řešení vede k hledání a uplatňování akulturačních strategií k vyrovnání se s těmito adaptačními stresy. Čtvrtým faktorem ovlivňujícím průběh psychologické akulturace je komplexní soubor okamžitých emočních reakcí blízkých pojmu stres. Přičemž uvádí tři možné scénáře. Pokud změny při adaptaci probíhají bez problémů, je stres minimální a dopady jsou víceméně pozitivní. Když nastanou akulturační problémy, ale jedinci se s nimi úspěšně vyrovnají, stres je minimální a dopady mohou být pozitivní. V případě, že jsou adaptační problémy závažné a jedinci se s nimi nedokáží vyrovnat, úroveň stresu je vysoká a dochází k psychopatologickým problémům. V tomto případě dochází je málo k separaci nebo marginalizaci. Pátým aspektem je pak dlouhodobá adaptace, ke které dochází jako reakce na požadavky nového prostředí (Berry 2002; Berry 1997).

Adaptace je relativně stabilní změna, která má dva hlavní aspekty: psychologický a sociokulturní. Psychologický aspekt se vyznačuje tím, že jedinec dosáhne osobní

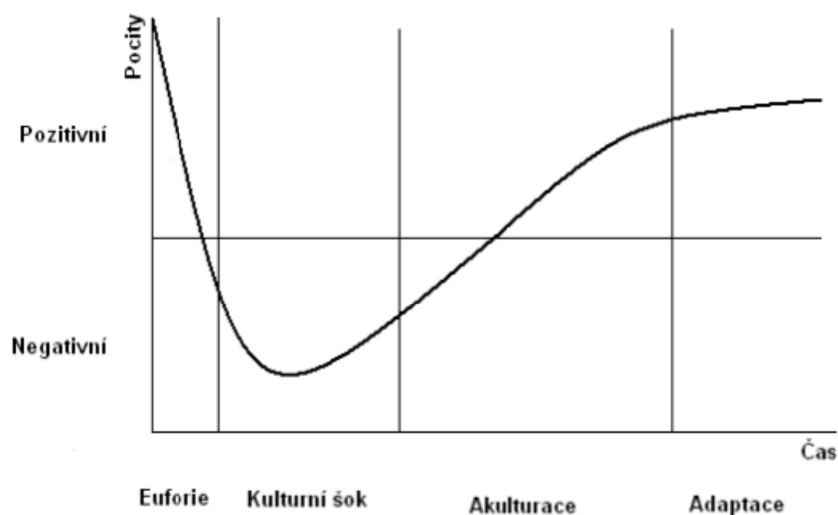
spokojenosti v novém kulturním prostředí, protože má vyjasněné otázky osobní a kulturní identity. Sociokulturní aspekt se vyznačuje schopností jedince vyrovnat se s každodenními problémy, a to zejména v oblasti rodinného života, práce a školy. Nově se vymezuje i ekonomický aspekt, který určuje, do jaké míry je nově získaná práce uspokojující pro jedince a jakou má prestiž v nové kultuře (Berry 1997).

2.5.3 Průběh akulturace

Akulturation má u všech migrujících jedinců obdobný průběh. Kontakt s novou kulturou má specifický průběh začínající stádiem euforie a končící adaptací. (Hofstede, Hofstede 2007; Gärtner 2011a).

Tento průběh se v odborné literatuře vykytuje pod názvem akulturační křivka s charakteristickým tvarem písmena „U“. Byla navržena v 50. letech Lysgraadem (Berry 2002; Hofstede, Hofstede 2007; Ward a kol. 2001 a další). Křivka je graficky znázorněna v diagramu 3.

Diagram 3: Akulturační „U“ křivka

Zdroj: Hofstede, Hofstede (2007), upraveno autorkou

Pro první období jsou charakteristické pocity euforie, radosti a vzrušení z cestování a poznávání nového. Jinak je toto období známé také jako období líbáněk a netrvá obvykle dlouho. Po několika měsících ho vystřídají negativní pocity kulturního

šoku a aliene. Jsou to pocity dezorientace, zmatku, ztráty sebevědomí, deprese, odcizení, popírání skutečnosti, nevráživosti a upevnění stereotypů. Třetí období se nazývá akulturace. Jedinec se lépe začíná orientovat v nových podmínkách a přijímá i některé hodnoty.

Adaptace je čtvrtou finální fází. Jedná se o stálý stav mysli a může mít tři podoby. V prvním případě se jedná o negativní adaptaci. Jedinec se cítí pořád cizí a odmítaný, ve srovnání s domovem je nová země vždy vnímána jako horší. Ve druhém případě jsou obě země vnímány stejně kladně a jedinec se stává biculturním. Třetí variantou je adaptace pozitivní, kdy je nová země považována za lepší než původní a z dřívějšího cizince se stane domorodec (Hofstede, Hofstede 2007).

Délka časové škály akulturační křivky je libovolná. Jejímí částmi si projde každý při libovolně dlouhém setrvávání v cizině (Hofstede, Hofstede 2007). Jak upozorňuje Ward a kol. (2001), řada odborníků tvrdí o konceptu „U“ křivky, že je příliš zobecňující a neprůkazná. V přímém rozporu je s teorií zvládnání stresu, která oproti křivce tvrdí, že nejzávažnější problémy zažívají imigranti v novém prostředí bezprostředně po příchodu. Tato teorie byla opakovaně prokázána v rámci různých výzkumů, přesto „U“ křivka zatím nebyla překonána (Ward a kol 2001).

Kromě akulturační křivky rozlišuje Hofstede (Hofstede, Hofstede 2007) i různé fáze, kterými procházejí obyvatelé v hostitelské kultuře při setkání s cizincem. Jedná se o fázi počáteční zvědavosti, poté následuje etnocentrismus, kdy domácí společnost posuzuje návštěvníka na základě vlastních kulturních standardů, a tedy většinou negativně. Oproti tomu je pak polycentrismus. Ten nastává v době, kdy se majoritní společnost setkává s cizincem již delší dobu a pravidelně a pochopí, že různé jedince je potřeba hodnotit podle různých měřítek (Hofstede, Hofstede 2007).

2.5.4 Model akulturačních strategií

V rámci studia akulturace existuje řada modelů, např. Gordonův asimilační model nebo Interaktivní akulturační model. V této kapitole se budu věnovat dnes nejnámějšímu modelu, a to dvoudimenzionálnímu modelu akulturačních strategií, jehož autorem je J. W. Berry (např. Berry 2002).

Dlouhou dobu byla asimilace považována za jediný výsledek akulturace. Tento názor byl vyvrácen až v roce 1936 Redfieldem, Lintonem a Herkovitsem. Berry začal jako

první rozlišovat kromě asimilace i další způsoby toho, jak se jedinci a skupiny vypořádávají s akulturací, konkrétně integraci, později separaci a marginalizaci (Berry 2002; Drbohlav, Džurová 2007; Sam, Berry 2006).

Berryho model je složen ze dvou dimenzí, které rozlišují mezi tím, jestli jedinec chce dát přednost zachování vlastní původní kultury, nebo dobrým vztahům s příslušníky nové kultury. Jinými slovy jak moc je ochoten vzdát se vlastní kultury a přijmout kulturu novou. Na základě toho, jak se jedinec rozhodne, rozlišuje Berry čtyři akulturační strategie: asimilaci, integraci, separaci a marginalizaci.

V případě, že si chce udržet vlastní identitu i vycházet dobře se členy hostitelské kultury, jedná se o integraci. Integrovaní jedinci pak mají dvojí identitu. Asimilace je strategie, při níž jedinci usilují o splynutí s majoritní společností. Vzdají se vlastní kultury, kterou považují za málo důležitou, a přijmou zcela kulturu hostitelské společnosti. V případě separace si chce zachovat vlastní kulturu, vyhýbá se kontaktu s příslušníky hostitelské kultury a setrvává v izolaci. V případě marginalizace se jedinci neidentifikují s majoritní kulturou, ale neudrželi si ani svoji vlastní (Drbohlav, Džurová 2007; Gärtner 2011a; Berry 2002; Berry 1997; Ward a kol. 2001).

Akulturační strategie nejsou konečným výsledkem akulturace. Vzhledem k tomu, že se jedná o kontinuální proces, může během života dojít k tomu, že jedinec zvolí jinou akulturační strategii k vyrovnání se s konkrétní životní situací. Jako příklad uvádí Bhatia (2009) indické imigranty v USA, kteří byli plně integrováni, ale po 11. září 2001 vlivem okolností zažívali extrémní perzekuci ze strany hostitelské společnosti. Bhatia (2009) k tomu dodává, že akulturace není proces lineární, naopak je dynamická, velmi proměnlivá a extrémně nestabilní.

To, jakou zvolí jedinec strategii, záleží na mnoha faktorech, především na individuálních vlastnostech, ale i na tom, z jaké kulturní skupiny pochází (Ward a kol. 2001). Ke zvolení stejné strategie tedy nemusí docházet u všech členů etnokulturní skupiny.²

²Pojem etnokulturní skupina používá Berry (2002) pro vyjádření etnické skupiny, žijící v pluralitní společnosti. Jedná se o potomky původních imigrantů, kteří se usadili v rozpoznatelných skupinách. Tyto skupiny se snaží uchovat si původní kulturu, i když vlivem akulturace v hostitelské společnosti již došlo ke změnám (viz i Gärtner 2011a).

Bylo by chybou domnívat se, že si mohou členové minoritní skupiny zcela svobodně zvolit, jak se budou angažovat v mezikulturních vztazích (Chirkov 2009b). Jak vyplývá z definice, akulturační proces se týká i členů hostitelské kultury. Ti se musí rozhodnout, zda budou akceptovat, že si imigranti zachovávají kulturní zvyky a tradice, a zda budou akceptovat, že imigranti přijmou hostitelské kulturní zvyky a tradice. Jak upozorňuje Berry (2002, 1997), hostitelská společnost může preferovat jen určitý typ akulturační strategie menšinových jedinců a skupin, což může být jedním ze zdrojů obtíží pro akulturující se jedince.

Pro vyřešení tohoto problému přidal Berry do svého modelu třetí dimenzi, která vyjadřuje vliv dominantní skupiny na to, jak bude vzájemná akulturace probíhat. Na základě toho, jak si odpoví členové majoritní skupiny na výše uvedené otázky, rozlišuje čtyři typy strategií: *tavící kotle* (melting pot), *multikulturalismus*, *vyloučení* a *segregaci*. Strategie *tavícího kotle* požaduje po příchozích zvolit strategii asimilace, multikulturalismus umožňuje integraci. V případě majoritní strategie vyloučení jsou akulturující se jedinci nuceni volit marginalizaci a u segregace potom strategii separace.

Asimilace a integrace jsou spojovány s pozitivním zařazením se do společnosti, separace a marginalizace naopak se špatným přizpůsobením a psychosomatickými problémy. Řada výzkumů ukazuje, že se ve většině případů zdá nejvíce výhodné zvolit integraci, marginalizaci naopak nejméně. Integrace je také nejvíce preferovaná. Ke skutečné integraci může dojít ovšem pouze v multikulturních společnostech. Tyto společnosti splňují základní předpoklady jako všeobecné akceptování kulturní diverzity ve společnosti, relativně malý výskyt předsudků, vzájemně pozitivní postoje mezi etnickými skupinami a určitá vazba či identifikace s dominantní společností ze strany všech skupin a jedinců (Berry 2002; Sam, Berry 2006; Ward a kol. 2001).

Podle Rudmina (2009) je při hodnocení akulturačních strategií důležité brát v úvahu také motivaci akulturujících se jedinců. Diplomati, obchodníci, misionáři nebo špioni jsou důkazem, že se dá úspěšně akulturovat jen kvůli tomu, že je to užitečné. V případě, že jedinec zhodnotí akulturaci jako výhodnou, přizpůsobí se, i když jsou jeho postoje k nové kultuře negativní. Stejně tak, když akulturace přináší spíše negativa, dojde k ní později nebo vůbec. Jako příklad uvádí Rudmin (2009) somálskou imigrantku v Norsku. Tato žena věděla, že by jí kurzy norštiny velice usnadnily život v nové zemi, ale nebyl nikdo, kdo by jí v době průběhu kurzu pohlídal děti. Aby děti nešidila, kurzů se

raději nezúčastnila, a zkomplikovala si tak učení nového jazyka. Motivace k akulturaci je tedy ovlivněna kulturními postoji, etnickou identitou, akulturačním stresem a výhodností.

2.5.5 Akulturační stres

V této kapitole se budu blíže zabývat modelem procesu psychologické akulturace uznávaného v rámci přístupu vycházejícího z teorie stresu a jeho zvládnání, která byla již stručně představena výše.

Odborníci se shodují, že sociální kontakt mezi jedinci z různých kulturních prostředí je zpravidla problematický a často i stresující. Tomu, proč to tak je, je možné porozumět díky následujícím hypotézám. Byrnova hypotéza o atraktivitě podobnosti říká, že člověk přirozeně upřednostňuje a pravděpodobněji vyhledává kontakt s jedinci, s nimiž sdílí zájmy, hodnoty, víru, dovednosti, jazyk, ale i čistě fyzické atributy, jako třeba věk, barvu pleti nebo pohlaví. Lze předpokládat, že interkulturní kontakt se odehrává spíše mezi jedinci, kteří jsou v alespoň některých výše uvedených charakteristikách rozdílní. Druhou hypotézou je již několikrát zmiňovaná kulturní vzdálenost (Ward a kol. 2001).

Na akulturaci lze pohlížet jako na významnou životní událost, která zahrnuje neobvyklé změny a nové formy sociálního kontaktu. Tyto zkušenosti mohou být chápány jako stimulující a vyzývající k činnosti, ale i naopak jako matoucí a dezorientující. Jedinci nebývají na tyto situace většinou připraveni, alespoň ne v počátečním období. Jedinec vystavený neznámým situacím může zažívat podle teoretických a výzkumných přístupů kulturní šok (např. Ward a kol. 2001) nebo akulturační stres (např. Berry). Berry dává přednost pojmu akulturační stres před kulturním šokem ze dvou důvodů. Prvním je, že slovo šok má patologický podtón, zatímco stres vychází z toho, jak se lidé snaží vyrovnat s negativními zkušenostmi. Druhým důvodem je slovo kulturní. Stres vychází z kontaktu mezi dvěma kulturami (akulturační) spíše než v rámci jedné kultury (kulturní). Protože se v této práci držím Berryho přístupu, budu používat dále pojem akulturační stres.

Akulturační stres je odpověď jednotlivců na životní události s původem v interkulturním kontaktu, se kterými se nedokáží vypořádat. Jedinci se ocitnou v novém prostředí a nejsou si jisti, co se od nich očekává a co mohou oni očekávat od ostatních. Prožívají pak pocity zmatenosti, úzkosti, deprese, pocity marginality a odcizení, které mívají dopad nejen na duševní, ale i fyzické zdraví (Berry 2002; Hofstede 2002). Je třeba si uvědomit, že stres nemusí mít jen negativní charakter. Je to adaptivní stav, který

upozorňuje individuum na novou situaci a nutí jej na ni reagovat, což může umožnit lepší adaptaci. Příliš mnoho, nebo naopak příliš málo stresu může adaptaci znesnadnit nebo ji úplně zabránit (Berry 1997).

2.5.6 Faktory ovlivňující akulturační stres

V následujících kapitolách se budu věnovat faktorům, které mají vliv na akulturační stres, tedy na průběh akulturace a i výslednou adaptaci. Pro určení těchto faktorů je klíčový Berryho výzkum v Kanadě (Berry 1987; Gärtner 2011a). Tento výzkum pochází ze série studií akulturačního stresu v Kanadě z let 1982 až 1985. Jako výzkumný nástroj bylo použito 20 vybraných otázek z dotazníku zvaného Cornell Medical Index. Vybrané otázky se zaměřovaly na duševní stav respondentů. Výzkumný vzorek tvořilo 150 korejských imigrantů žijících v Torontu, 72 uprchlíků z Vietnamu, 72 sojourners z Malajsie a 71 čínských studentů z Hongkongu a ze Singapuru, 534 členů několika indiánských kmenů (původní obyvatelé) a 200 příslušníků etnických skupin anglokeltského a východoevropského původu (Berry 1987; Gärtner 2011a). Na základě tohoto výzkumu Berry vytipoval podmiňující faktory, které v dalších letech ještě rozšířil. Jedná se o dvě hlavní skupiny faktorů: působící na skupinové úrovni a působící na individuální (psychologické) úrovni. Některým faktorům, jako např. akulturační strategie nebo délce akulturace, byly již věnovány samostatné kapitoly. Ostatním faktorům z obou skupin se budu důkladněji věnovat dále.

Faktory ovlivňující akulturační stres na skupinové úrovni

Charakteristiky původní společnosti. Důležitý je socioekonomický stav společnosti země původu, tedy stav ekonomiky a společenských vztahů a hodnotového systému. Tento faktor určuje velikosti rozdílů mezi původní a hostitelskou kulturou, tedy kulturní vzdálenost. Tím ovlivňuje akulturační stres. Přechod z kultury do kultury je náročný sám o sobě. Probíhá-li navíc mezi zeměmi, které jsou velmi odlišné (kulturně vzdálené), je přechod o to komplikovanější. Například přechod z jedné individualistické kultury do jiné individualistické kultury je výrazně snazší, než přechod z kultury individualistické do kolektivistické. Nicméně Hofstede k tomu tvrdí, že hostitelské země jsou téměř vždy více individualistické a rovnostářské než země původu (Hofstede, Hofstede 2007).

Důležitou roli má teorie sociální identity zmíněná v kapitole 2.5.1. Čím více imigranti trvají na své etnické identitě, tím spíše u nich dochází k psychologické tísní (Průcha 2004). Důležitý je také stav ekonomiky a politická situace v zemi původu. Přejít do země, kde jsou lepší politické a ekonomické podmínky, je vždy snazší a méně stresující (Berry 2002; Berry 1997).

Typ hostitelské společnosti. Zásadní je především to, jaký vztah má a dá se očekávat, že bude mít, hostitelská společnost vůči nově příchozím. V případě, že se jedná o pluralistickou, multikulturní společnost, která bude podporovat integraci, je možné očekávat otevřený, pozitivní přístup, který usnadní akulturační proces a minimalizuje akulturační stres. Asimilační společnost snažící se o kompletní převýchovu příchozích může být mnohem více stresující (Berry 2002; Gärtner 2011a; Sam, Berry 2006).

Postoje hostitelské společnosti. Průběh akulturace velmi ovlivňují postoje hostitelské společnosti, míra etnocentrismu, předsudky a také tolerance vůči cizincům. Opět hraje velkou roli kulturní vzdálenost. Sam a Berry (2006) říkají, že i v multikulturních společnostech existují různé stupně přijetí konkrétních etnokulturních skupin, tzv. hierarchické akceptování. Některé skupiny jsou hostitelskou společností méně kladně přijímány než skupiny jiné.

Sociální podpora příchozích v hostitelské společnosti. Tento faktor se týká především toho, zda hostitelský stát poskytuje sociální podporu a přístup k institucím. Jedná se například o kulturně citlivé zdravotnické služby nebo multikulturní přístup ve školách. Důležitá je také sociální podpora poskytovaná etnokulturními skupinami žijícími v hostitelské zemi. Tyto skupiny poskytují neformální sociální podporu nově příchozím, jako např. pomoc s hledáním ubytování nebo práce, ale i emocionální zázemí (Berry 2002; Gärtner 2011a; Sam, Berry 2006; Ward a kol. 2001)

Faktory ovlivňující akulturační stres na individuální úrovni

Věk. Řadou výzkumů bylo prokázáno, že mladší imigranti přijímají snáze normy a hodnoty nové kultury a akulturace u nich probíhá bez větších problémů. Čím dříve začne akulturace, tím lépe. Ideální doba je před začátkem školní docházky, tedy přibližně do

sedmi let. Vysvětlením může být to, že u malých dětí ještě nebyla plně dokončena enkulturace, proto se snáze učí novým věcem a netrvají na hodnotách původní kultury. Důležitou roli hraje také to, že jsou většinou pozitivněji přijímány hostitelskou společností. Akulturace u adolescentů je naopak vnímána jako riskantní. Dospívající bývají silně ovlivněni vrstevnickými skupinami, ale zároveň jsou vystaveni tlaku rodičů. Největší problémy mají staří lidé, kteří prožili v domácí kultuře většinu svého života a jsou již málo adaptabilní (Berry 2002; Tahseen, Cheah 2012; Ward a kol. 2001).

Proces akulturace je považován za jeden z důvodů mezigeneračního stresu a konfliktů mezi dětmi a rodiči, tzv. family gap. Vzhledem k výše uvedeným důvodům je velmi časté, že se děti nové kultuře přizpůsobují rychleji než jejich rodiče (Tardif-Williams, Fisher 2009). Rodiče se často snaží udržet etnické kulturní hodnoty v rodině, kdežto děti spíše přijímají hodnoty hostitelské společnosti prostřednictvím vrstevníků. Řada výzkumů ukázala, že rodiče většinou udržují větší kontrolu nad dcerou než nad synem a trvají na tom, aby dodržovala tradiční kulturní hodnoty. Přesto nebo možná právě proto mají dcery tendenci pravidla rodičů porušovat. Synové naopak bývají ti, kdo se kloní k etnickým tradicím a často hlídají své sestry. Nejčastěji je ze strany rodičů dbáno na dodržování náboženských zvyků a znalost mateřského jazyka (Koh, Shao, Wang 2008). Rozdílná rychlost v akulturaci způsobuje stres jak u dětí, tak u jejich rodičů, především u matek. Matky často trpí pocity méněcennosti, které způsobuje ztráta jejich moci nad dětmi, a tím i nedodržení tradiční role matky. Druhým důvodem je, že rychleji akulturované děti ohrožují jejich identitu jak země původu, tak pocit, že samy nejsou dost dobrými členy hostitelské společnosti (Gu 2010). Ward a kol. (2001) ovšem upozorňuje, že rozpor mezi hodnotami rodičů a dětí u imigrantů není většinou větší než u obyvatel, kteří akulturací neprocházejí. Také se zapomíná, že akulturace nemusí způsobovat jen mezigenerační spory v rodině. Rodinné vztahy se v novém prostředí také mohou výrazně upevnit a jednotliví členové se podporovat a zároveň chránit před negativními dopady změny kulturního prostředí (Stuart a kol. 2010).

Mnoho výzkumů ukazuje, že etnokulturní identita je nejsilnější právě u první generace. Druhá generace už je často biculturní nebo asimilovaná. U třetí generace se mnohokrát prokázal návrat k původní kultuře. Jiná zkoumání ovšem potvrzují spíše lineární vývoj. Je třeba brát v úvahu, že tento vývoj je samozřejmě ovlivněn celou řadou faktorů. Navíc nikdy neklesají všechny složky identity, např. etnokulturní loajalita zůstává

napříč generacemi prakticky stejná, mění se především znalost kultury hostitelské společnosti. (Berry 2002)

Gender. Na rozdíl od vlivu věku na akulturační stres se role genderu prokazuje obtížněji. Výzkumy vykazují značnou variabilitu výsledků v závislosti na vzorku a způsobu zkoumání (Ward a kol. 2001). Vzhledem k tomu, že vliv genderu na akulturaci je stěžejní pro tuto práci, budu se jeho vymezení více věnovat v samostatné kapitole 2.6.

Vzdělání. Obecně platí, že vyšší vzdělání je prediktorem nízkého akulturačního stresu. Jako důvody, proč tomu tak je, uvádí odborníci toto: lidé s vyšším vzděláním se naučili lépe analyzovat své problémy a nalézat vhodná řešení. Dalším důvodem je to, že úroveň vzdělání je většinou spojena s dalšími faktory, které pozitivně ovlivňují akulturaci, jako ekonomické a společenské postavení. Nakonec platí, že vzdělaní lidé častěji vnímají akulturační zkušenost pozitivně, jako novou příležitost něco získat a naučit se. Většinou také mají realističtější očekávání a předem tuší, co mohou v nové zemi očekávat. Mají tedy většinou méně stresu (Berry 2002, Bery 1997, Ward 2001)

Jazykové znalosti. Znalost jazyka hostitelské země se považuje za klíčový faktor pro malý akulturační stres, protože umožňuje komunikovat s většinovou společností a lépe jí porozumět. Tento faktor je podle Berryho (2002) také součástí kulturní vzdálenosti, protože kulturně blízké společnosti často používají stejnou nebo podobnou řeč. Zde ale Ward (2001) poukazuje, že není možné se na to zcela spoléhat, protože i země mluvící stejným jazykem mohou stejné věci chápat různě.

V této práci bude zkoumána především schopnost komunikovat v češtině, ale hodnocena bude i znalost jiných světových jazyků, především angličtiny.

Socioekonomický status. Socioekonomický status podobně jako vysoké vzdělání přispívají k dobré adaptaci na nové prostředí. Se socioekonomickým statutem to ale není tak jednoduché. Řada výzkumů ukázala, že status před odjezdem bývá často vyšší než při příjezdu do nové země. Důvodem je to, že vzdělání a pozice v zaměstnání jsou migrací často znehodnoceny, např. kvůli obtížím s nostrifikací diplomů nebo nesrovnatelností vzdělání dosaženého v zemi původu se zemí hostitelskou. Očekávání imigrantů jsou tak

často nenaplněna, což může vést ke stresu a různým emocionálním poruchám. Při příjezdu se také často sníží sociální mobilita (Berry 2002; Gärtner 2011a). Ovšem imigranti, kterým se podaří získat dobré postavení v nové společnosti, se snáze akulturoují. Výzkumy ukazují, že imigranti z nižší třídy důsledněji trvají na kultuře země původu a hůře přijímají novou. Imigranti vyšších tříd se naopak více ztotožňují s kulturou hostitelské země (Gu 2010).

Důvod k migraci. Motivace k migraci ve spojení s očekáváním o nové společnosti a dobrovolnosti kontaktu, jsou podle Berryho (2002) důležitými indikátory úrovně akulturačního stresu. Berry (2002, 2006) vymezuje celkem šest skupin obyvatel, u nichž v různé míře dochází ke kontaktu s jinými kulturami a následně mohou procházet akulturací. Skupiny rozděluje na základě těchto faktorů: dobrovolnost kontaktu, délka kontaktu a mobilita. Znárodnění tohoto dělení lze nalézt v tabulce 4.

Tabulka 4: Skupiny obyvatel podle dobrovolnosti a délky kontaktu a mobility

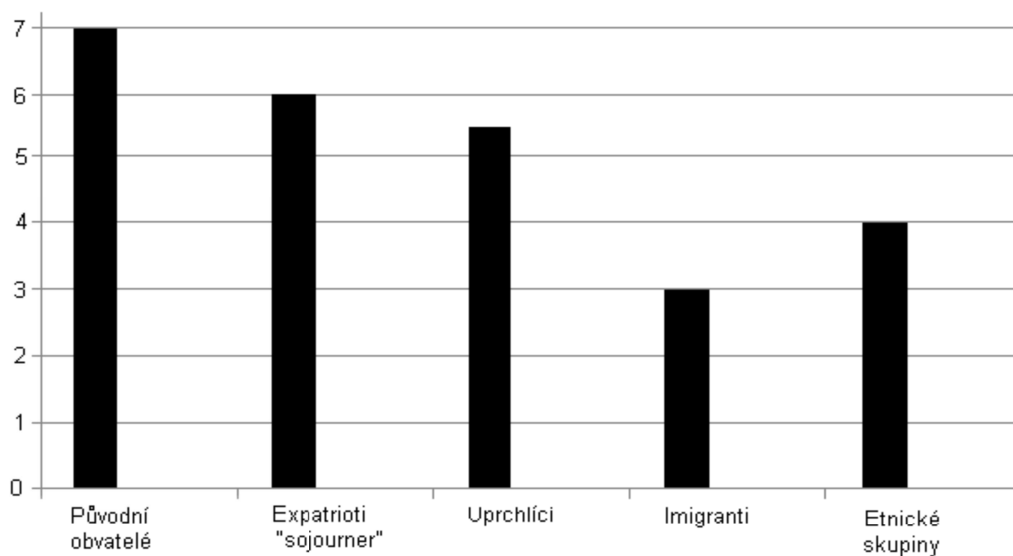
Mobilita	Dobrovolnost kontaktu	
	Dobrovolný	Nedobrovolný
Usedlí	Etnokulturní skupiny	Původní obyvatelé
Migrující (trvale/dočasně)	Imigranti/Sojourners, turisté	Uprchlíci, azylanti

Zdroj: Berry (2002), upraveno autorkou

U motivu migrace a dobrovolnosti kontaktu jde především o tak zvané „push“ a „pull“ faktory. „Push“ faktory (např. válka, přírodní katastrofy) vytlačují jedince ze země původu. Neodcházejí tedy dobrovolně a jejich očekávání o hostitelské zemi jsou spíše negativní. Jedná se o azylanty a uprchlíky. Tato skupina prožívá poměrně vysoký akulturační stres a často vykazuje tendenci se vrátit do země původu. „Pull“ faktory (např. lepší nabídka zaměstnání, vzdělání) naopak táhnou jedince do hostitelské země. Migrují dobrovolně a vzhledem ke snaze zlepšit svoji životní situaci mají o hostitelské zemi i vysoké mínění. Imigranti jsou skupina, jejímž cílem je v nové zemi se usadit na dlouhou dobu, nezdědka na trvalo.

Díky kombinaci výše zmíněných charakteristik imigrantů můžeme předpokládat vysokou motivaci a vysoká očekávání, která chtějí v nové zemi naplnit. Poměrně vysokou míru akulturačního stresu zažívají sojourners. Jejich kontakt je sice dobrovolný, ale mají natolik vysoká očekávání o nové společnosti, že zažívají velmi často zklamání a rozčarování. Úroveň akulturačního stresu u jednotlivých skupin je znázorněna v grafu 2.

Graf 2: Úroveň akulturačního stresu u jednotlivých skupin procházejících akulturací

Zdroj: Berry (1987), upraveno autorkou

Kulturní vzdálenost. Kulturní vzdálenost byla již diskutována v předchozích kapitolách. Podle Berryho (2002) platí že, čím větší je kulturní vzdálenost mezi kulturou původní a hostitelskou, tím větší problémy zažívají adaptující se jedinci.

Osobnost. Odborníci předpokládají, že individuální odlišnosti v psychologických charakteristikách (povahové rysy) mají vliv na průběh kulturní adaptace. To také znamená, že ne každý jedinec, byť ze stejné kulturní skupiny, se musí účastnit procesu akulturace stejně. Imigranti a jiní příchozí procházejí akulturací každý svým specifickým způsobem (Berry 2002; Berry 1997). Osobnost je v rámci interkulturní psychologie studována především ve snaze odhalit, zda existuje souvislost mezi osobnostními rysy a úspěšností adaptace u jedinců, kteří procházejí akulturací. Přes velký zájem odborníků o tuto problematiku existuje jen velmi málo empirických studií, které by dokazovaly vliv osobnostních rysů na psychickou pohodu jedinců procházejících akulturací. Z osobnostních rysů je v kontextu akulturace nejvíce pozornosti věnováno extroverzi oproti introverzi jako charakterovým vlastnostem ovlivňujícím adaptaci. V literatuře existuje mnoho studií používajících osobnostní škály, jako na příklad Eysenckův test osobnosti, ke studiu osobnostních rozdílů mezi kulturami (Berry 2002, Gärtner 2011a). Podle Berryho (2002) jsou výsledky takovýchto studií převážně nepřesvědčivé.

Faktory ovlivňující akulturační stres na individuální úrovni

Délka akulturace - akulturační stádium. Vliv délky akulturace na akulturační stres byl podrobněji popsán v kapitole 2.5.3, která byla věnována průběhu akulturace. Jak již bylo řečeno, k vysokému akulturačnímu stresu dochází brzo po příchodu do nové společnosti. Na to, jak brzo, existují dva názory. První vycházející z akulturační křivky uvádí, že až po období euforie. Druhý užívaný zástupci teorie zvládnání stresu hovoří o nejvyšší míře stresu v období bezprostředně po příjezdu. Stresová fáze pak může trvat několik měsíců (Ward a kol. 2001).

Strategie používané příchozími k zvládnutí kulturní adaptace. Jedná se o tzv. copingové strategie, které pomáhají příchozím jedincům vyrovnat se s akulturačním stresem. Podle Berryho (2002, 2006) existuje vztah mezi výběrem copingové strategie a typem akulturační strategie. Copingová strategie *pozitivní přístup* ke zvládnání akulturačního stresu je spojována s asimilační akulturační strategií. Strategie *vyhnutí se* stresovým situacím je propojena se separační strategií. *Přizpůsobivý* styl odpovídá integrační strategii a psychopatologický styl marginalizační strategii.

Podle Warda a kol. (2001) jednotlivci hodnotí stresové situace různými způsoby. Kognitivní vyhodnocení možných stresových situací závisí na široké škále situačních vlivů a také na tom, jaká očekávání mají příchozí. Podle některých výzkumníků (např. Ward a kol. 2001) jsou realistická očekávání dobrou strategií pro bezproblémový průběh akulturace.

V rámci interkulturního porovnávání je vhodné rozlišovat mezi aktivním a pasivním zvládnáním, a to především proto, že již zmíněné strategie nemusí platit interkulturně. Aktivní zvládnání se zaměřuje spíše na změnu situace. Tento typ zvládnání ale může mít jen omezený úspěch v případě, že se hlavní problém vyskytuje na straně hostitelské společnosti. Vedle toho pasivní zvládnání se vyznačuje trpělivostí a přizpůsobováním sebe sama, ve vztahu k akulturačním strategiím je podobné asimilaci (Berry 1997; Berry 2006). Strategie v rámci pasivního zvládnání jsou úspěšné jen v případě, že dominantní společnost zastává kladný postoj k akulturujícím se jedincům a je ochotna je přijmout.

Ward a kol. (2001) hovoří o primárním a sekundárním typu copingových strategií. Primární charakterizuje jako přímé jednání, na problém orientované vzorce chování

zacílené na změnu toho, co vyvolává stres. Sekundární jsou naopak orientovány spíše kognitivně než behaviorálně a nejčastěji zahrnují změny vnímání a hodnocení stresových situací nebo událostí. V prvním případě jde tedy o změnu vnějšího prostředí tak, aby vyhovovalo jedinci, ve druhém o individuální změny, přizpůsobení se prostředí.

Sociální podpora. Sociální podpora má vliv na akulturaci na skupinové i na individuální úrovni. Berry (2002) zmiňuje vztah mezi psychickým zdravím a duševní pohodou a sociální podporou. Tato podpora může mít dvě úrovně: podporu ze strany členů stejné kultury a podporu od příslušníků hostitelské kultury. V obou případech sociální podpora snižuje akulturační stres, nejvíce však současná podpora na obou úrovních (Berry 2002; Gärtner 2011a; Paloma a kol. 2010; Ward a kol. 2001).

V souvislosti s rodinou jako primárním zdrojem sociální podpory může být situace složitější. Již byly zmiňovány problémy způsobené rozdílnou rychlostí akulturace mezi dětmi a jejich rodiči. Ward a kol. (2001) shrnuje závěry několika výzkumů týkajících se partnerských vztahů. Na jednu stranu je dobrý partnerský vztah zdrojem sociální podpory a tlumí vliv akulturačního stresu, na stranu druhou manželské či partnerské potíže mohou psychické potíže výrazně zvýšit. Navíc jedinci zažívající stres v novém kulturním prostředí budou s velkou pravděpodobností klást větší nároky na existující partnerský vztah, což může zpětně vyvolávat problémy mezi partnery.

Postoje hostitelské kultury. Již bylo uvedeno, že postoj jedinců z hostitelské kultury vůči minoritní skupině má významný vliv na akulturaci jak na skupinové, tak na individuální úrovni. Jedná se hlavně o předsudky a jiné diskriminační postoje, které velmi negativně ovlivňují duševní pohodu adaptujících se jedinců (Berry 2002; Gärtner 2011a).

Akulturační strategie. Důležitým faktorem jsou akulturační strategie, které byly již popsány v kapitole 2.5.4.

2.6 Gender

Tato kapitola bude věnována pojmu gender, jeho stručné definici a především jeho vlivu na proces akulturace a akulturační stres.

2.6.1 Definice

Gender je poměrně komplikovaným pojmem, který se stal obzvlášť v posledních letech předmětem řady studií a odvětví sociálně vědních oborů. Historie genderu je v porovnání s jinými stejně důležitými sociálními pojmy relativně krátká. Potřeba definovat gender se objevila v průběhu 20. století v souvislosti s rozvojem řady sociálně vědních oborů (např. sociologie, psychologie) a feministických hnutí, především v rámci 2. vlny feminismu, kdy ve Spojených státech amerických vznikl i obor Gender studies (Green 2012; Koropečká 2010).

Pojem gender se v odborné literatuře objevil až v 80. letech, poprvé v USA. Do té doby se odborníci zabývali spíše jen problematikou žen (Sinke 2006; Koropečká 2010). Zavedení pojmu gender pomohlo vysvětlit a pochopit základní nerovnost ve společnosti, nerovnost mezi muži a ženami (Kimmel 2000; Koropečká 2010). Pro pochopení pojmu gender je tedy podstatné, že se jedná o sociální konstrukt, ne o biologickou charakteristiku. Tento fakt lze dobře demonstrovat, vymezíme-li gender vůči termínu sex, tedy pohlaví. *„Zatímco sex, pohlaví, je biologickou kategorií, která se vztahuje k fyzickým a fyziologickým rozdílům mezi mužem a ženou, gender v sobě obsahuje nejen sex, ale vše, co se váže v určité společnosti na roli a postavení subjektu označovaného za ženu nebo muže.“* (Šiklová 2006, s. 35).

Autoři zabývající se touto problematikou se shodují v tom, že gender je soubor určitých charakteristik, které jedinec získá během procesu socializace. Podle těchto vlastností k osobě přistupuje zbytek společnosti. Jedná se tedy o sociální roli, která představuje očekávaný způsob chování v konkrétních situacích a ovlivňuje společenský status a další předsudky a hodnocení, které určují zařazení jedince do společnosti a jeho postavení v ní. Zpětně ovlivňuje společenské normy, rituály a mýty (Doporučení UNHCR 2002; Green 2012; Koropečká 2010; Szczepaniková 2004; Šiklová 2006). Zároveň se jedná i o způsob, jakým se nositelé role sami vnímají a jakým prožívají určité situace (Pavlík 2006). Gender je vázaný na určité pohlaví, charakteristiky, jež představuje, jsou buď maskulinní nebo femininní, ale není statický či vrozený, naopak je variabilní. Mění se v jednotlivých fázích života jedince podle skupin, jichž je členem, a jejich společenským zařazením (Doporučení UNHCR 2002; Šiklová 2006). Variabilní není jen v závislosti na jedinci, ale také na dané kultuře, ve které jedinec žije, a měnil se i v průběhu času (Koropečká 2010).

2.6.2 Gender a geografie

Vztahem geografie a genderu se mimo jiné zabývají D. Massey a L. McDowell. Massey tvrdí, že *„vztah genderu a geografie je hluboký a mnohotvárný a oba jsou různým způsobem použité při konstrukci toho druhého. Geografie ovlivňuje kulturní formování genderu a genderových vztahů a gender naopak ovlivňuje geografii.“* (Göttlichová 2006, s.17). Podstatný je fakt, že genderové vztahy jsou v různých částech světa odlišné, tedy proměnlivé v prostoru.

Feministický přístup se v geografii objevil v 80. letech 20. století v souvislosti s vrcholným obdobím 2. vlny feminismu. V té době se totiž na vysoké vědecké posty dostaly první ženy, které začaly studovat v 60. letech. V tomto období byly společenské vědy obecně feministy kritizovány za to, že přehlíží gender. Aspekt genderu nebyl zahrnut do empirického výzkumu a jeho ignorace také způsobila dominanci některých teoretických přístupů ve vědecké sféře. Podstatným krokem byl přechod od uvažování žen jako skupiny k uvažování genderu jako vztahové kategorie (Koropečká 2010).

Feministická geografie se zabývá vztahy genderového rozdělení moci a rozdělení v prostoru, ale také individuálním „prožíváním prostoru“, dále také charakteristikou míst, polohou a kulturní diverzitou, spojením sexuality s národní identitou, migracemi, diasporou, genocidou apod. (McDowell 1999). McDowell (1999) uvádí několik základních myšlenek feministické geografie, a to že genderové rozdělení je stejně významné jako dělení podle rasy, etnicity nebo třídní rozdělení, že vztahy mezi muži a ženami jsou vždy nerovné vztahy moci, v nichž mají ve většině společností navrch muži, a že prostor lze dělit na soukromý vyhrazený ženám a veřejný určený mužům. Se zahrnutím genderu do výzkumu se objevila i nová témata, jako přístup ke zdrojům, mobilita žen, násilí apod. (Göttlichová 2006; Koropečká 2010).

2.6.3 Gender a akulturace

Většina autorů se shoduje na tom, že ženy prožívají jak celý proces migrace, tak adaptaci na novou kulturu rozdílně než muži, ať již lépe nebo hůře.

„Sociálně konstruovaná kategorie gender významně ovlivňuje charakter a dynamiku migračních procesů, migraci lze tedy chápat jako „genderový“ (gendrem podmíněný) proces. Zároveň zkušenost migrace hraje důležitou roli ve formování gender

identity a praxe migrantů a mění gender normy ve společnostech, které migranti opouštějí i do kterých přicházejí, má tedy i „genderující“ dimenzi (s aktivním dopadem na vztahy a role)“ (Sczapaniková 2006, s. 1). Podle Boyd (2006) je gender základní organizační princip migrace a s ní souvisejících procesů, jako např. adaptace na novou zemi, udržování kontaktu se zemí původu a možný návrat. V případě, že ženy migrují z tradiční do vyspělé průmyslové společnosti, získají nové zkušenosti, seznámí se s ženskými právy a možnostmi. Získají-li místo na trhu práce, nové finanční prostředky jim poskytnou možnost více se podílet na hospodaření rodiny a získat přístup ke zdrojům. Migrují-li s celou rodinou, stává se jejich situace komplikovanější. Ženy jsou nuceny zvládnout jak novou roli zaměstnankyně, tak tradiční roli pečovatelky o rodinu. Asis (2003) pro tuto situaci používá pojem „dvojitá zátěž“.

Migrace může ale také více upevnit tradiční genderové role. K tomuto dochází především v případech, kdy je potřeba udržet ohrožené kulturní a náboženské normy, které se zdají být v nové společnosti vystaveny útoku. Ženy se stávají „*mezníky pro definování etnické či kulturní specifčnosti imigrantské komunity*“ (Sczapaniková 2004, s. 4) a zárukou budoucího přežití skupiny (Position in Asylum Seeking and Refugee Women 1997, Torres 2007), proto se od nich ochrana těchto norem vyžaduje (Koropecská 2010)

Podle Berryho (2002) existují podstatné důkazy, že ženy mají více problémů při akulturaci než muži. Výsledky mnohých výzkumů ukazují, že v případech, kdy je velká kulturní vzdálenost mezi původní a hostitelskou kulturou, jsou ženy nuceny přijímat v hostitelské kultuře nové role, které jsou podle kultury původní společnosti nevhodné. Rozpor mezi rolemi a tlak členů jak původní, tak hostitelské společnosti mohou vést ke stresovým situacím.

Další výzkumy uvádí, že ženy mají nižší adaptivní kapacitu než muži. Důvodem pro to může být, že ženy jsou méně autonomní a jsou rigidnější než muži. Ženy se také častěji vrací do země původu, což mimo jiné ukazuje nižší úroveň spokojenosti žen s novým prostředím (Gärtner 2011a). Podle Warda a kol. (2001) se muži v nové společnosti asimilují rychleji. Ženy mají k asimilaci více negativní postoj a spíše trvají na zachování původní kulturní identity. I podle Gu (2010) řada studií prokazuje, že ženy imigrantky bývají více zatíženy stresem více než muži.

Jako nejčastější důvod, proč tomu tak je, se uvádí společenská izolovanost žen na rozdíl od mužů. Ženám je tradičně vyhrazen vnitřní prostor, proto se méně stýkají s členy

širšího společenství, a mají tedy mnohem méně příležitostí naučit se nový jazyk a kulturu, ale i získat zaměstnání nebo nové známé. Ženy jsou také často v zemi původu vnímány jako ty, co udržují kulturu, učí děti etnické zvyky a tradice, zajišťují identifikaci s kulturními normami a hodnotami dědičné kultury. Tato role je od nich spíše často vyžadována okolím, než že by se s ní ženy samy výrazně spojovaly (Berry 2002, Berry 1987, Berry 1997, Gärtner 2011, Koch 2003, Ward 2001).

Naopak Szczepaniková (2004) uvádí, že se často potvrzuje, že ženy změnu kulturního prostředí snášejí lépe než mužští migranti. Tradiční mužská role živitele rodiny se totiž s příchodem do nové země často poměrně dramaticky změní, především nejsou-li jeho schopnosti využitelné na trhu práce a zůstane-li bez zaměstnání. Muži mají často tendence udržovat patriarchální pořádek za každou cenu, proto při svém vlastním neúspěchu těžce nesou, když se ženě povede získat zaměstnání (Martin 2004; 2004 World Survey on the Role of Women in Development). Ženám se podle odborných studií daří snášet změnu prostředí lépe, protože mohou své úsilí zaměřit na péči o domácnost a výchovu dětí (Szczepaniková 2004).

2.7 Geografický pohled

Přestože mají pojmy kultura a identita svůj původ v jiných společenskovedních oborech, hrají velmi podstatnou roli i v sociální geografii, a to především v geografii kulturní (McDowell 1999).

Oakes a Price (2008) tvrdí, že svým způsobem byla kultura vždy geografickým tématem, ale centrem výzkumu kulturní geografie se stala až v 80. letech 20. století. Kultura byla tradičně považována za něco, co má své specifické prostorové vlastnosti, a jako prostor je vymezena zřetelnými hranicemi. Na základě této úvahy se považovala i za poměrně snadno zmapovatelnou. Až v 80. letech se objevila řada prací, která tento koncept zmapovatelné a ohraničitelné kultury kritizuje.

Hlavním důvodem ke změně pojetí byl tzv. „cultural turn“, hnutí, které od 70. let a v průběhu 80. a 90. let významně ovlivnilo celou řadu kulturních a sociálních věd včetně sociální, potažmo kulturní geografie. Mezi hlavní změny patřilo zvýšení pozornosti věnované tématu kultury a zároveň proměna pojmu kultura ze statického chápání na mnohoznačný pojem. Kultura se stala konceptem pro formování a identifikaci rozdílných

sociálních skupin, přestala být chápána jako předmět a stala se procesem přisuzování významů umožňující orientaci ve společnosti. Kromě toho se proměnily empirické metody, od kvantitativních metod se výzkumníci začali klonit k metodám kvalitativním, zejména interpretativním metodám, hermeneutice, hledání významů nebo dekonstrukci. Došlo i ke změně ontologie a epistemologie. Realita přestala být pojmána jako něco, co existuje nezávisle na člověku - vědci, ale jako reinterpretace skutečnosti již člověkem interpretované. Ve výzkumu se začali geografové soustředit kromě skupiny i na jedince (Blotevogel 2003; Anderson a kol. 2003).

Cultural turn v sociální geografii byl impulzem ke vzniku *new cultural geography*, tedy nové kulturní geografie. Výsledkem byla proměna témat, metod a vnímání povahy geografické reality. Kulturní geografie začala přijímat témata a metody ostatních kulturních a sociálních věd, čímž se ještě výrazněji vymezila vůči fyzické geografii (Blotevogel 2003).

Kultura nabývá v rámci studia geografické reality stále na významu. Kulturní hodnoty se v rámci globalizace přenášejí i do velmi odlehlých částí planety, přičemž se nepřenáší jen takové formy jako nové svátky nebo způsob oblékání, ale i způsoby vládnutí a prosazování moci (Havlíček 2011). Co se definice týče, neliší se nijak výrazně od již uvedených definic v kapitole 2.1. Kultura je považována za společenský jev nebo proces, který je specificky lidským výtvořem a který slouží k mnohostranné kultivaci jedinců i sociálních skupin. Kromě toho kultura zajišťuje soudržnost společenství a regulaci jeho sociálního života. Jde o soubor materiálních i duchovních hodnot, norem a vzorců chování, znalostí a dovedností, který se šíří v prostoru a čase a je předáván mezi generacemi (např. Havlíček 2011; Sibley a kol. 2005).

V případě identity je prostor široce uznáván jako klíčový rozměr při jejím formování. Identita jedince vzniká v souvislosti s konkrétním místem. Národní nebo regionální identita je vytvořena tím, jak jedinci vnímají význam polohy území a jeho historie. Národní charaktery mohou být také specifikovány regionálními kulturami a společenskými tradicemi a zvyky. Prostor je důležitý nejen proto, že vytváří sdílené zážitky a zvyky, které formují identitu, ale také poskytuje pocit bezpečí a toho, že jedinec někam patří (Gu 2010, Sibley a kol. 2005). Havlíček (2011) k tomu dodává, že zásadní pro konstrukci identity je existence rozdílů ve vztahu „my a oni“ a pojetí sebe sama. V případě, že by se neměl jedinec vůči čemu nebo komu vymezit, identita by se neprojevovala. Podle

Gu (2010) se regionální identita projeví nejvíce při změně místa, tedy při migraci. Jediněc se musí nějakým způsobem vymezit oproti novému místu a jeho charakteristikám.

3 Ukrajinci v Česku

Ukrajinská migrace do Česka má dlouhé kořeny. První stopy přítomnosti lze zachytit již v 16. a 17. století. Intenzivněji se rozvíjela až po připojení části Haliče a Bukoviny (dnes Lvovská, Ivano Frankivská a Ternopilská oblast na západě Ukrajiny) k habsburské monarchii. V té době na českém území pobývali především ukrajinští studenti, vojáci a sezónní průmysloví a zemědělské dělníci. Především sezónní migrace dělníků do důlních a zemědělských úrodných oblastí Česka byla tou dobou poměrně typická. Typickou cílovou oblastí byla pro ukrajinské dělníky Ostrava. (Drbohlav, Dzúrová 2007; Leontiyeva 2006; Leontiyeva 2010; Zilynskij 2002)

Koncem 19. století začala do Prahy přicházet haličská inteligence utíkající před politickým režimem a studující na českých vysokých školách. V roce 1902 založili první ukrajinský spolek Ukrajinsko-Rusínskou hromadu. V první polovině 20. století byla ukrajinská komunita v Česku velice aktivní. Její činnost byla zaměřena na udržení a rozvoj ukrajinské kultury, ale i na podporu snahy o ukrajinskou nezávislost. V neposlední řadě se také snažila propojit poměrně různorodé skupiny ukrajinských imigrantů, a to inteligenci s méně vzdělanými ekonomickými migranty. (Leontiyeva 2006; Leontiyeva 2010; Zilynskij 2002)

Počet ukrajinských imigrantů výrazně zvedla první světová válka a následné polsko-ukrajinské spory, které vyhnaly mnoho civilních i vojenských uprchlíků právě do Česka, kde našli útočiště. Za první republiky bylo umožněno ukrajinské komunitě plně rozvíjet svoje historické a kulturní tradice. V té době existovala řada různých spolků, ale např. i ukrajinské divadlo, gymnázia i univerzita. (Leontiyeva 2006; Leontiyeva 2010; Zilynskij 2002)

Se začátkem německé a později sovětské okupace byla činnost ukrajinské komunity zakázána a velká část zde žijících Ukrajinců byla různým způsobem perzekuována nebo později navracena zpátky na Ukrajinu. Ti, co zde i přes politický útlak zůstali, byli převážně asimilováni do české společnosti. K obnovení činnosti došlo až po roce 1989 (Leontiyeva 2006; Leontiyeva 2010; Zilynskij 2002).

Po otevření železné opony se stalo Československo velmi atraktivní zemí především pro imigranty ze zemí bývalého Sovětského svazu. Hlavními „push“ faktory migrace je trvale špatná ekonomická situace na Ukrajině, nezaměstnanost, nekvalitní životní podmínky i politické represe. „Pull“ faktorem je pak hlavně geografická, jazyková

i kulturní blízkost Ukrajiny s Českem, existující síť ukrajinských imigrantů a v případě Zakarpatské Ukrajiny i společná historie. Dalšími důvody jsou pak zvýšení kvality života, lepší zdravotní péče, sociální jistoty apod. (Drbohlav, Džurová 2007, Leontiyeva 2010, Nečasová, Leontiyeva 2009).

Původní převážně dočasná ekonomicky motivovaná migrace dostává v posledních letech charakter trvalé (Leontiyeva 2006). Což podle Drbohlava, Janské a Šepelové (1999) zcela odpovídá migrační „S křivce“, kdy je pozorovatelná zvyšující se cirkulační migrace toho etnika, které vyvíjí racionální snahu usadit se v zemi natrvalo. Při tzv. cirkulační migraci migranti neusilují o trvalé usídlení, ale snaží se pomocí vydělaných peněz v Česku zvýšit svůj sociální a ekonomický status na Ukrajině. Nějakou dobu po příjezdu domů se však opět setkají s ekonomickými problémy a nezaměstnaností, a proto se opět vrací vydělávat (Nečasová, Leontiyeva 2009).

Co se dlouhodobého pobytu týče, převažuje účel zaměstnání (kolem 40 %) a podnikání (kolem 30 %), méně často imigranti z Ukrajiny přicházejí za účelem sloučení rodiny (kolem 15 %) (Český statistický úřad). Ukrajinci vlastní největší počet pracovních povolení. Nejčastějším důvodem ovšem není zaměstnání, ale účast v právnické osobě a podnikání. Důvodem může být zdlouhavost vyřizování dokladů pro povolení k zaměstnání a fakt, že ukončení pracovního poměru automaticky znamená ztrátu nároku na povolení k pobytu. Podnikatelská činnost umožňuje větší flexibilitu na trhu práce a je méně striktně vázána na povolení k pobytu (Leontiyeva 2010; Nečasová, Leontiyeva 2009).

Ukrajinci tvoří se Slováky nejpočetnější migrační komunitu. V roce 2011 jich bylo na území ČR 119 021, z toho 43,73 % žen. Naprostá většina (118 058) měla pobyt na déle než 12 měsíců, z toho 50 130 mělo trvalý pobyt (Český statistický úřad). Přitom v roce 2000 bylo na území ČR pouze 50 212 Ukrajinců, z toho 8 774 s trvalým pobytem (Drbohlav, Janská, Šepelová 1999). Počet Ukrajinců s oprávněním k trvalému nebo přechodnému pobytu stále stoupá, výjimkou byl rok 2000, kdy byla zavedena povinnost víza pro překročení českých hranic pro Ukrajince. Nelegálních migrantů je podle odhadů asi přibližně stejně jako legálních (Leontiyeva 2006).

Ukrajinská menšina stejně jako většina imigrantů má tendenci stěhovat se do Prahy a větších měst, kde je větší šance získat zaměstnání. Co se krajů týče, nejvíce jich bylo v roce 2011 v Praze, Středočeském a Jihočeském kraji. Ukrajinci však nemají

tendenci se nijak výrazně geograficky koncentrovat. Existence čtvrtí, kde je jich více pohromadě, je dána především tím, že se v té oblasti nachází levnější ubytování nebo místo jejich zaměstnání (Leontiyeva 2006; Leontiyeva 2010).

Naprostá většina Ukrajinců se živí jako nekvalifikovaná pracovní síla, především ve stavebnictví. Ženy pak zastávají práci v pohostinství, textilní výrobě, na montážních linkách nebo jako pomocnice v domácnosti. (Leontiyeva 2006, Leontiyeva 2010). Leontiyeva (2010) uvádí, že se jako nekvalifikovaní pracovníci živí 66 % Ukrajinců. Kvalifikovaná migrace v ČR není příliš častá. Kvalifikovávaní imigranti z Ukrajiny se uplatňují jako IT specialisté, zdravotníci, vědci, manažeři dopravních a stavebních firem nebo nadnárodních společností, referenti, vedoucí pracovníci ve službách atd. V tomto případě se jedná o vzdělané a mladší migranty, kteří spíše než s ekonomických důvodů migrují kvůli politické a sociální situaci na Ukrajině nebo z rodinných důvod (Leontiyeva 2010).

Většina Ukrajinců přichází ze západních částí Ukrajiny, které jsou více postiženy nezaměstnaností. V současné době se migrační pásmo posunulo výrazně na východ a imigranti přicházejí i z centrálních a východních regionů (Leontiyeva 2010).

Na vzdělanost cizinců z Ukrajiny se názory liší. Docent Drbohlav na základě svých výzkumů došel k závěru, že většina Ukrajinců má vyšší vzdělání a vykonává práci výrazně pod jeho úrovní. (Drbohlav, Janská, Šepelová 1999; Leontiyeva 2006). Výsledky výzkumu M. Horákové pro MPSV z roku 2001 výše uvedené závěry spíše vyvracejí. Horáková se svým týmem došla k následující vzdělanostní struktuře: 17 % zaměstnaných má základní vzdělání, 44 % je vyučených, 27 % má maturitu a 12 % má vysokoškolské vzdělání. K tomuto výzkumu provedla Leontiyeva a kolektiv metodologicky obdobné šetření a zjistila, že většina zaměstnaných Ukrajinců nemá ani maturitu. Podle jejich výsledků je vzdělanostní struktura takováto: 22 % má základní vzdělání, 40 % je vyučených, 27 % má ukončené střední vzdělání s maturitou a 11 % vysokoškoláci. Nejvíce vykonávají nekvalifikované práce bez ohledu na kulturní kapitál starší muži, kteří mají v zemi původu rodinu a děti, a nejvíce zranitelné v tomto směru učitelé (Nečasová, Leontiyeva 2009).

Do ČR jezdí převážně mladí muži, často ženatí, v produktivním věku, kteří většinou přicházejí sami s cílem vydělat si, aby uživilí rodinu na Ukrajině. Hlavní motivací je zlepšení ekonomické situace nebo touha našetřit si třeba na vlastní bydlení nebo tolik,

aby bylo možné založit rodinu. Často ale jen na luxusnější věci, které by dokázaly zvednout i společenskou prestiž.

Problémem současné ukrajinské menšiny je jistá rozpolcenost nebo „dvojdmost“ projevující se odstupem, který si udržují starší migranti od nově příchozích, a neochota sdružovat se u nových ukrajinských přistěhovalců. Ti nežijí téměř žádným kulturním životem, především kvůli extrémně dlouhé pracovní době a potřebě ušetřit co nejvíce peněz. Prakticky jedinou konsolidační silou ukrajinské migrační komunity jsou návštěvy kostela, které neposkytují jen prostor pro bohoslužby, ale jsou i významným místem setkávání. Pro ukrajinskou menšinu je totiž typická poměrně vysoká religiozita (Nečasová, Leontiyeva 2009). Ukrajinská imigrace je charakteristická svou transnacionalizací. Imigranti dávají před trvalým pobytem spíše přednost cirkulaci a i při dlouhodobém pobytu pravidelně navštěvují své rodiny na Ukrajině. Výhodou je relativní geografická blízkost obou zemí (Drohlová, Dzúrová 2007).

Jazyková a kulturní blízkost je pro Ukrajince na jednu stranu výhodou, na druhou je nemotivuje k zlepšování se v jazyce. Tím je možné vysvětlit i jejich neúspěšnost při vyřizování pracovních povolení a povolení k pobytu, které často končí tak, že se stanou obětí „klientského systému“. Klientský systém je tvořen agenturami, které nejen zprostředkovávají zaměstnání, ale i potřebné doklady a např. ubytování, pojištění apod. Za tyto služby musí imigrant zaplatit buď jednorázově, nebo častěji platit po nějakou určitou dobu. Vystoupit z tohoto systému je obtížné, organizace může klientovi zatajovat smlouvy, doklady, ale často se uchyluje i k výhrůžkám, někdy i organizovanému zločinu (Leontiyeva 2006, Leontiyeva 2010).

Na území České republiky existuje několik ukrajinských sdružení: Sdružení Ukrajinců a příznivců Ukrajiny (SUPU), které sdružuje především starší generaci hlásící se ukrajinské národnosti. Hlavní činností je osvěta a pořádání kulturních akcí. Sdružení Ukrajinek (SUČR) se zaměřuje především na udržování ukrajinských svátků a tradic. Členky jsou především z řad starších žen a matek a celý spolek je spíše rodinného ražení, má pouze 220 členů. Mladší generace nejeví přílišný zájem. Spolek, kterému se podařilo propojit starší generaci Ukrajinců s nově příchozími, je Ukrajinská iniciativa v ČR (UIČR). UIČR pořádá různé multikulturní a vzdělávací večery i pro širokou veřejnost, pořádá ukrajinský ples a vydává ukrajinský časopis Porohy. Téměř výhradně na nové migranty je orientováno Fórum Ukrajinců v ČR. Jeho hlavní snahou je zlepšení obrazu Ukrajinců

pobývajících v ČR. Činností na podporu a informování výhradně pracovních migrantů se ve spolupráci s IOM a Českou katolickou charitou zabývá organizace Ruta. Kromě již zmiňovaného časopisu Porohy se v ČR vydává i měsíčník Ukrajinský žurnál a almanach Ostravská prosvita (Leontiyeva 2006, Leontiyeva 2010).

Obecně lze říci, že Češi nemají k imigrantům a imigrantkám z Ukrajiny dobrý vztah. To vyplývá především z řady současných výzkumů, ze kterých je možné vybrat např. výzkum agentury STEM z roku 2012 zabývající se vztahem Čechů k různým národům a etnikům. Na dotaz „Jak byste nesl(a), kdybyste měl(a) za souseda Ukrajince?“ uvedlo 33 % dotázaných, že by to snášelo velmi dobře, bez problémů, pro 36 % by to nebylo příjemné, 20 % by to neslo těžce a pro 11 % by to bylo nepřijatelné. Ve výzkumu stejné společnosti pro Ministerstvo vnitra ČR z roku 2010 zabývající se vztahem Čechů k menšinám v české společnosti se hodnotila sociální distance na základě Bogardusovy škály sociální distance. Ukrajinci skórovali na 4,7 což znamená, že obyvatelé Česka ještě dokážou připustit, že by Ukrajinci byli občané země, ale už by je nesnesli jako spolupracovníky v zaměstnání (<http://www.stem.cz>). Výzkum Centra pro výzkum veřejného mínění Sociologického ústavu AV ČR zabývající se vztahem Čechů k národnostním skupinám žijícím v ČR z března 2012 došel k závěru, že Ukrajinci jsou hned po Romech druhou nejméně oblíbenou skupinou. Mají druhý největší podíl antipatií než sympatií, a to 51 % ku 21 % (<http://cvvm.soc.cas.cz>).

3.1 Hodnoty v ukrajinské společnosti

Některé základní hodnoty pro ukrajinskou společnost již byly zmíněny v kapitole 2.3.1. O kulturních hodnotách na Ukrajině existuje velmi málo dostupné literatury a na základě provedených rozhovorů jsem zjistila, že i pro rodilé Ukrajinky je obtížné vlastní kulturu definovat. Velmi důležité je brát v úvahu kulturní nehomogenitu v rámci Ukrajiny. Na Ukrajině je velmi silný vliv ruské kultury i jazyka, je proto možné vymezit tyto kulturní skupiny: Ukrajince kulturně a mluvící ukrajinsky, Ukrajince kulturně a hovořící rusky. Velkou část společnosti také tvoří Rusové kulturně i hovořící rusky, kteří jsou ale oficiálně ukrajinské národnosti. I přes jazykovou a kulturní blízkost těchto dvou zemí existují zásadní rozdíly a vzájemná nevráživost (US Peace Corps Ukraine). Příkladem může být respondentka U3 pocházející z města vzdáleného 5 km hranic s Ruskem: „*Já*

s Ukrajinцами moc jako--. Просте--. Мы jsme úplně různý národ. Ten západ a východ. Доконце jako--. Я бых неříкала "Я несна́сім," nebo něco, ale просте они нас нема́jí ра́ді а мы такы. Просте ма́ме úplně рúзную ту культуру.“

Jako západní Ukrajinu je možné vymezit sedm provincií na západě země, a to Lvov, Ternopil, Ivano-Frankivsk, Volyn, Rivne, Zakarpattya a Chernivitsi. Tyto provincie byly historicky ovlivňovány především západními společnostmi, oproti východním převažuje řeckokatolická církev a ukrajinština nad ruštinou. Etničtí Rusové žijí převážně v průmyslových oblastech na východě Ukrajiny. V těchto oblastech jsou proruské nálady nejsilnější a politický důraz je kladen na obnovení vazeb s Ruskem a místní autonomie v rámci volné ukrajinské federace (US Peace Corps Ukraine).

Ukrajina je velmi úrodnou zemí a Ukrajinci si toho vždy vážili, dodnes je vztah k půdě a jejímu obdělávání velmi silný. Vlastní země je pro ně zdrojem hrdosti, velmi často a rádi říkají „to je naše“. Do velké míry je to také dáno potřebou vymezení vlastního místa ve světě po mnoha staletích útlaku z různých stran. Obzvlášť důležité je vymezení se vůči Rusku, což platí především pro západní část země. Ze vztahu k půdě pak vychází velmi silný vztah k vlastnímu pozemku a majetku a péči o něj. Důležitou hodnotou je pracovitost. Ukrajinci se nebojí pracovat velmi dlouho a tvrdě. Běžnou vlastností je i jistá míra žárlivosti. Velmi často se říká, že Ukrajinec je nejšťastnější, když je jeho majetek větší a lepší než sousedův (US Peace Corps Ukraine). Kromě majetku jsou důležitou hodnotou i peníze, které mohou majetek zajistit. Že tomu tak opravdu je, je možné dokázat na základě pracovní migrace často za účelem vydělat si pouze na luxusnější zboží, a zlepšit si tak svůj společenský statut.

O Ukrajincích se často mluví jako o optimistických, veselých lidech, o čemž svědčí i mnoho ukrajinských vtipů. Ze zkušenosti s respondentkou U2 musím podotknout, že pro nás ukrajinské vtipy příliš humorné nejsou. Stejně tak se vyjadřovala respondentka U2 o českém humoru, konkrétně o filmu Pelíšky: *„Tak tím, jak jsem to porovnávala s našema filmama, tak jsem čekala opravdu nějakou komedii. Hrozně mě překvapil ten film. Pro mě to byla sociální brána. Že se začíná ten film, že se někdo jde oběsit a furt tam řve ten táta na tu maminku. Takže takový morální teror. A opravdu pro mě bylo opravdu strašně těžce na to koukat a říkám: „Jak Češi můžou koukat na takové filmy a říkat jim komedie, když to je sociální drama!?“*. Já potom brečela.“ Projevování radosti a dalších emocí na veřejnosti je běžné a považováno za pozitivní.

Velmi důležitá a charakteristická je štědrost a přátelskost. Nutnost bohatě pohostit hosta a vůbec sklon k velkým hostinám, např. při svatbách, vede často i k zadlužení rodiny. S častými oslavami souvisí i poměrně vysoká míra alkoholismu, který je stále považován za společensky běžný a přijatelný fenomén. Projevy přátelskosti a pohostinnosti jsou věnovány pouze těm, se kterými se lépe znají. Z počátku bývají Ukrajinci podezřívaví, obvyklé jsou i projevy různé nesnášenlivosti. Nechvalně známí jsou pro častý rasismus, antisemitismus a homofóbiu. Svou zkušenost s tím má i respondentka U1, která je Židovka. Na dotaz, jestli se setkala v Česku s projevy diskriminace, uvedla, že mnohem horší to měla pro svůj původ na Ukrajině: „*Protože tam už začínají už i děti, když se dozvědí, že jeden z rodičů je Žid, tak útočí: "A proč seš tady? Musíš odjet zpátky do Izraele!"*“

Kromě náboženství je možné na Ukrajině vymezit velmi důležitou roli nereligiózních různých zvyků, tradic, ale především pověr. Ukrajinci jsou velmi pověřčiví a různá pravidla výrazně určují chování ve společnosti. Vymezují, co je možné dělat, a co je naopak nepřipustné (Ukraine Travel Advisor).

3.2 Postavení žen v ukrajinské společnosti

Postavení žen v ukrajinské společnosti je poměrně komplikované téma. Podle Solari (Ezzeddine 2011; Ezzeddine 2012) můžeme považovat Ukrajinu za historicky matriarchální společnost, ve které jsou ženy vnímány jako silné a pracovitě ochránkyne rodiny. Feminizaci ukrajinské migrace podpořilo období socialismu. I když se ženy ve velké míře podílely na trhu práce, musely se ovšem postarat i o domácnost (Ezzeddine 2011; Ezzeddine 2012). Sovětská ideologie vytvořila ideu rovného přístupu k zaměstnání a zodpovědnost mimo domov pro ženy i muže, rovnost ve společnosti ovšem nevytvořila (Bilanuk 2003).

Na rozdíl od arabských zemí, kde jsou ženy na základě islámského práva znevýhodněny i před zákonem, jsou si ženy a muži na Ukrajině oficiálně rovni. I když je možné nalézt výjimky jako uzákoněný nižší věk pro sňatek u dívky (17 let) než u chlapců (18 let) (Bilaniuk 2003; Clappaert 2012). Rodina je považována za vůbec jednu z nejhlubších hodnot ukrajinské společnosti a její založení se považuje do jisté míry za povinnost. Zůstávat svobodný do vyššího věku je považováno za zvláštní a především v případě žen za společensky nevhodné (US Peace Corps Ukraine). K tomu dodává

respondentka U1: „*Když někdo se zeptá mojí maminky, jestli jsem vdaná nebo ne, tak maminka řekne že: "24, však ona už je stará, už nikdo ji nechce."* A respondentka U2: „*Tak jsem se cítila, jako bych už jsem viděla ten obrázek nakreslenej, že ve třetíáku se otěhotním (na vysoké škole, pozn. autorky), prostě bude svatba, všichni budou spokojení a nikdo se ani nezeptá, co cítím já nebo co chci.*“

Podle Prykarpatské (2008) sice Ukrajina skóruje spíše na dimenzi feminity než maskulinity, přesto většina textů na toto téma hovoří o opaku. Ve femininních společnostech se genderové role překrývají, kdežto v ukrajinské společnosti jsou stále výrazně rozdělené. Dále jsou ženy celkem běžně považovány za sexuální objekty, které jsou snad k mání, což je typické pro maskulinní společnosti (Clappaert 2012; Ezzeddine 2011; Ezzeddine 2012). Na zajištění rovnosti v ukrajinské společnosti se kromě feministických hnutí (např. FEMEN) podílí i mezinárodní organizace jako Rozvojový program OSN (United Nations Development Programme) prostřednictvím programu Rovných příležitostí a ženských práv na Ukrajině (Equal Opportunities and Women's Rights in Ukraine Programme) (<http://www.undp.org.ua>).

Od současné ukrajinské ženy se očekává, že bude aktivní na trhu práce a zároveň se postará o rodinu, bude dobrou matkou a manželkou, což je její společensky vyžadovaná role. Aby mohly ženy této role dostát, jsou jim k dispozici především hůře placené pracovní pozice, ve vedoucích pozicích stále převažují muži. Například v ukrajinském parlamentu mají ženy pouze 7 % zastoupení (Clappaert 2012; Ezzeddine 2011; Ezzeddine 2012). Bilaniuk (2003) přichází s tímto vysvětlením: Ukrajinská společnost má po rozpadu Sovětského svazu tendence k vlastnímu vymezení, s tím také k návratu k vlastní historii a kultuře. Ženy jsou považovány za udržovatelky jazykových a kulturních tradic. Je tedy považováno za morální povinnost žen „zachránit národ“ tím, že budou tyto tradice předávat svým potomkům.

Špatná ekonomická situace na Ukrajině a znevýhodnění žen na trhu práce nutí ženy často k hledání obživy za hranicemi. O poměrně častém fenoménu hovoří Ezzeddine (2012, 2011), a tím jsou tzv. transnacionální matky. Jedná se často o ženy bez partnera, které se snaží zajistit svým dětem dobré životní podmínky a budoucnost. Protože najít dobrou práci na Ukrajině je obtížné, hledají práci v zahraničí a domů posílají peníze v podobě remitencí. V České republice podle Ezzeddine (2011, 2012) jsou z 55 % všechny ukrajinské imigrantky transnacionálními matkami. Geografická vzdálenost od Ukrajiny jim

umožňuje zvládat péči o rodinu i vydělávat peníze. O děti se většinou starají prarodiče, rodinné vazby jsou především na venkově stále velmi silné. Role babiček byla navíc velmi posílena za socialismu, kdy ženy odcházely poměrně brzy do důchodu, a mohly se tak aktivně zapojovat do péče o vnoučata.

Transnacionální mateřství přináší řadu problémů. Jedná se o emocionálně náročné období. Matkám i dětem se stýská, při delším období dochází i k přerušení vztahů mezi matkou a dítětem, které je často náročné obnovit. Situaci neusnadňuje ani ukrajinská společnost. Transnacionální mateřství je velmi negativně hodnoceno. Velký vliv mají v tomto případě média, která prezentují obraz špatné matky, jež opustí své dítě a udělá z něj vlastně sirotka. Názory z médií se reprodukuje i v případě státních institucí, jako jsou školy, soudy, zdravotnická zařízení apod. Matky, které emigrovaly, jsou navíc často nařčeny, že se v zahraničí živí společensky nepřijatelnými typy práce, např. prostitucí.

Dalším důsledkem nedostatečné nabídky práce, ale i převažujícího pohledu na ukrajinské ženy, je vysoký výskyt prostituce a obchodu s lidmi převážně do sexuálního průmyslu. Odhaduje se, že během posledních několika let se stalo obětí obchodu s lidmi asi 420 000 ukrajinských žen (Clappaert 2012).

4 Arabové v Česku

Tato kapitola nebude věnována vyčerpávajícím popisu islámu jako náboženství, ale spíše způsobu chování, životního stylu a hodnot, které z něho vychází. Dále se budu věnovat muslimské a především arabské komunitě v Česku.

4.1 Islám v Česku

Vzhledem ke geografické poloze a historickému vývoji se muslimové na českém území vyskytovali v minulosti jen velmi ojediněle. Hlavní povědomí o islámu se utvářelo tedy spíše zprostředkovaně, než že by vycházelo z přímé zkušenosti. Velký vliv na představu o muslimech a islámu měl pocit neustálého ohrožení z vpádu Osmanských Turků (Bečka, Mendel 1998; Topinka 2007).

První nezprostředkované kontakty byly s muslimy z Balkánu, kteří se usazovali v Rakousku-Uhersku po roce 1908, kdy byla anektována Bosna a Hercegovina. Tehdy byl vyhlášen sunnitský islám hanefijského mezhebu jako další státní náboženství, se všemi právními důsledky. Jádrem tehdejší muslimské komunity tvořili především bosenští muslimové. Během první světové války se k nim připojili také první etnicky čeští konvertité, kteří přijali islám většinou během své účasti v bojích v muslimských zemích, a nepočetná imigrace ze Sovětského svazu (především Tataři, Kavkazané a Čerkesi) a Albánie (studenti). Muslimská obec měla v době svých počátků (1934/1935) asi 700 členů (Bečka, Mendel 1998; Topinka 2007; <http://www.umocr.cz>).

Období po druhé světové válce do roku 1989 bylo ve znamení na jednu stranu útlumu činnosti muslimské obce (Bečka, Mendel 1998), na stranu druhou přicházela řada arabských studentů. Přicházeli zejména ze Sýrie, Iráku, Jordánska, Jemenu, Libye. Po roce 1950 se politika Sovětského svazu začala orientovat na podporu arabských států. Byla jim poskytována vojenská pomoc, např. Československo bylo významným dodavatelem zbraní do arabských států, podepisovaly se kulturní a ekonomické mezinárodní smlouvy. Podporována byla výměna studentů, vědců, techniků a učitelů. Mnoho tehdejších studentů se v Česku usadilo natrvalo. Výměna studentů nebyla přerušena ani po roce 1989 (Hošková 2002).

Podle Bečky a Mendela (1998) bylo v roce 1989 asi 600 angažovaných muslimů, přičemž asi desetinu tvořili etničtí Češi. V této době také muslimská obec opět obnovila

svou činnost. V roce 1991 se ustavilo Ústředí muslimské obce v čele s M. A. Šilhavým, jehož autoritu uznávali téměř všichni muslimové v ČR (Hošková 2002).

Po roce 1990 začali přicházet i ekonomicky motivovaní imigranti, protože zde byla vhodná půda pro založení podnikání. Dále stále imigrovali studenti, turisté a uprchlíci, kteří byli vyhnáni především nepříznivou politickou situací v zemi původu (Hošková 2002; Topinka 2007).

Po smrti Šilhavého v roce 2008 je dodnes v čele obce sedmičlenné předsednictvo. Předsedou je Muneeb Alrawi (<http://www.umocr.cz>). V roce 2004 bylo Ústředí muslimské obce oficiálně uznáno a zapsáno v rejstříku registrovaných církví a náboženských společností Ministerstva kultury České republiky. V roce 2006 bylo zažádáno o výjimku, aby byla umožněna registrace 2. stupně, která by povolovala např. církevní sňatek, školy a duchovní služby. Žádost byla zamítnuta. Další šance na podání žádosti bude v roce 2014. Ústředí muslimské obce dnes zastřešuje samostatné místní muslimské obce v Praze, v Brně a v Teplicích (<http://www.umocr.cz>).

V Česku dnes působí Česko - arabská společnost a několik arabských spolků a sdružení. Je možné jmenovat Muslimskou unii, Ligu českých muslimů, Svaz muslimských studentů, Liberální muslimy, Islámskou komunitu českých sester, Opus arabicum nebo společnost Babylon. Hlavní činností těchto organizací bývá sociální i ekonomická podpora muslimů žijících v ČR a osvěta většinové společnosti (přednášky, setkávací večery apod.), které mají zlepšit pohled na islám. Jediný spolek, který nerespektuje Muslimskou obec a má vlastní kampaň, je Islámský svaz vycházející ze súfismu (Hošková 2002; Topinka 2007; <http://www.czech-arab.org>).

V prostředí internetu je muslimská komunita poměrně aktivní. Kromě internetových stránek již zmíněných organizací, existuje několik skupin na Facebooku a letos byla nově založena muslimská sociální síť Muslimface. Dále bych zmínila stránky infomuslim.cz, které kromě různých informací o islámu, poskytují také praktické informace pro život muslimů v České republice jako seznam modliteben, prodej halal potravin a možnost soukromé i komerční inzerce. Speciálně pro muslimské ženy existuje fórum Islámská komunita sester a stránky Muslimka. Častým tématem těchto stránek jsou práva a povinnosti muslimských žen, jejich postavení ve společnosti, zahalování, ale i recepty na muslimské pokrmy. Oficiálním jazykem je vždy čeština a kromě uzavřených

skupin je zmiňováno, že jsou určeny nejen muslimům, ale i příznivcům islámu (např. <http://www.muslimka.estranky.cz/>; <http://www.infomuslim.cz>).

V České republice jsou prozatím dvě mešity, v Praze a v Brně, a několik modliteben především ve větších městech (<http://www.praha-muslim.cz>).

Počet muslimských imigrantů v čase roste a usazují se zde trvale, proto se dá předpokládat, že se islám stane nedílnou součástí naší společnosti. Arabové, potažmo ostatní muslimové patří však ke skupině imigrantů, která je kvůli přístupu majoritní společnosti ohrožena segregací. Hošková (2002) říká, že postoje Čechů k Arabům se vyznačují romantickým pohledem, neznalostí, nedůvěrou a po útocích na USA 11. 9. 2001 je většina považuje za fanatiky. Tento pohled potvrzuje i většina výzkumů na toto téma. Topinka (2007) uvádí výsledky agentury STEM pro Hospodářské noviny z roku 2006, které říkají, že tři čtvrtiny Čechů si o islámu nemyslí nic dobrého, stejný počet lidí by zakázal stavět v Česku mešity a 60 % si islámu bojí. Asi 55 % se obává, že hrozí válka západní civilizace s muslimským světem a takřka 50 % se obává bezprostředního teroristického útoku v Česku. Zajímavé jsou také základní neznalosti, které lidé o islámu mají. Téměř 11 % obyvatel si myslí, že toto náboženství založil Buddha, stejný počet, že Abrahám (Topinka 2007).

Ze současných výzkumů je možné vybrat např. výzkum agentury STEM na téma „Co považuje česká veřejnost za nebezpečí pro naši zemi“ z roku 2011. Mezi největší ohrožení pro naši zemi byl zařazen islámský fundamentalismus (57 % dotázaných), situace v arabských zemích (51 % dotázaných), situace na Blízkém východě (42 % dotázaných). Asi 34 % považuje za velké nebezpečí národnostní menšiny na našem území. Výzkum té samé společnosti z roku 2012 zabývající se vztahem Čechů k různým národům a etnikům uvádí, že na dotaz „Jak byste nesl(a), kdybyste měl(a) za souseda Araba?“ uvedlo 23 %, že velmi dobře, bez problémů, pro 38 % by to nebylo příjemné, 28 % by to neslo těžce a pro 15 % by to bylo nepřijatelné. Ve výzkumu pro Ministerstvo vnitra ČR z roku 2010 zabývající se vztahem Čechů k menšinám v české společnosti se hodnotila sociální distance na základě Bogardusovy škály sociální distance. Muslimové skórovali na 5,5, což znamená, že obyvatelé Česka ještě dokážou připustit, že by muslimové byli občané země, spíše pouze návštěvníci, ale už by ho nesnesli jako kolegu v zaměstnání (<http://www.stem.cz>).

Podobné smýšlení je běžné i ve zbytku Evropy, potažmo západního světa obecně. Koncem 80. let 20. století se objevil výraz *islamofobie*, který označuje přezíravé až nenávistné reakce a nálady vůči muslimům a také obavy z jejich přítomnosti. Obecně je vnímání muslimů ovlivněno řadou předsudků a stereotypů. Podle zprávy Evropského střediska pro sledování rasismu a xenofobie, kterou uvádí Topinka (2007), jsou evropští muslimové vystaveni diskriminaci v oblasti vzdělávání, bydlení a zaměstnání. Podobné výsledky uvádí i Derianová (2001) ve svém výzkumu života Arabů v Plzni. Muslimové jsou obecně vnímáni jako nejhůře integrovatelná skupina (Topinka 2007). Na celkový obraz muslimů ve společnosti mají velmi zásadní vliv média, která se jen velmi málo zabývají informacemi o muslimech a islámu. Místo toho podávají stereotypní negativní obraz muslima většinou v situacích, kdy se jedná o nějaký konflikt (Derianová 2001; Frouzová 2005; Topinka 2007 a další).

Muslimská komunita v Česku je vnitřně velmi heterogenní. Hlavní rozlišnosti přináší míra náboženské aktivity a země původů. Muslimy lze rozlišit na praktikující a ty, co islám aktivně nepraktikují. Praktikující muslimové tvoří jádro komunity, organizují různé akce a účastní se jich, svá bydliště soustřeďují kolem mešit a modliteben. Pocházejí z řad cizinců, ale i českých konvertitů. Nepraktikující muslimové se sice nevzdávají své muslimské identity, ale nemají pevné vazby na komunitu, s ostatními muslimy se téměř nestýkají a bydlí bez územní vazby (Topinka 2007).

Dále se v komunitě liší jazykem, představami, zvyklostmi, názory a cíli, které jsou dány především zemí původu. V Česku můžeme rozlišit podle vyznání, geografického, ale i etnického hlediska 5 skupin muslimů. Jedná se o arabské sunnity, turkické sunnity, perské šíity, indoárijské sunnity a indomalajaské sunnity (Topinka 2007).

Pro výzkum jsem zvolila arabskou sunnitskou skupinu, které se budu více věnovat v následující podkapitole. Nyní bych ráda uvedla výzkum zabývající se integrací muslimů do české společnosti, který vznikl pod vedením PhDr. D. Topinky, Ph.D. pro Ministerstvo vnitra ČR v roce 2007. Výzkum je pro mou práci vhodný především proto, že měří integraci tím, do jaké míry se imigranti dokáží vzdát svých etnických charakteristik a přiblížit se majoritní společnosti. Přičemž uvádí čtyři možné výsledky, a to asimilaci, integraci, separaci a marginalizaci. Podobnost s Berryho konceptem akulturačních strategií je více než zřejmá. Rozhovory proběhly s 27 muži a 17 ženami. Rozhovory však proběhly s muslimy i nearabského původu, a to především se zástupci turkických sunnitů.

Z výsledků vyplývá, že marginalizace není příliš častý jevem. Prokázali ji pouze u dvou respondentů z Afriky. Ani separace není častá, vyskytuje se u malých izolovaných národních skupin a především u žen. Topinka dodává, že byl problém s těmito ženami navázat kontakt, protože k rozhovoru musel dát souhlas i manžel. Ženy podle tradice pečují o domácnost a děti a nevychází často z domu. Důvodem nemusí být ani tolik zábrany ze strany manžela, ale i to, že jim chybí sociální zázemí a znalost jazyka (Topinka 2007), čímž se samozřejmě dostávají do začarovaného kruhu.

S úplnou asimilací se téměř nesetkali, proto Topinka hovoří o semiasimilaci. Ta je typická pro země, kde je etnická identita silnější než identita religiózní. Úplná asimilace je však obtížná, nedokáží se zcela vzdát islámu a stát se tak „odpadlíkem“. Porušení pravidel islámu vede k pocitu provinění a skrývání tohoto faktu před rodinou a známými. Při semiasimilaci se hlásí k islámu, ale nepřijímají pravidla upravující každodenní život (nemodlí se 5x denně, ženy nenosí šátky apod.). Jedná se tedy o nepraktikující muslimy. Integrace je typická pro praktikující muslimy, kteří se ale pokouší žít majoritním způsobem života. Snaha hájit příliš hanobený islám vede ke zdůraznění kulturních rozdílů a může směřovat k separaci.

Muslimové, s nimiž proběhly rozhovory v rámci výzkumu, uvedli, že jim v Česku vadí především atomizace společnosti, nespravedlivé napadání islámu a výskyt negativních jevů jako alkohol, herny, drogy nebo prostituce. Naopak velmi oceňují sociální a zdravotní zabezpečení, větší pořádek a hygienu, mírnější zákony, a různé „vynálezy“, které běžně nemají.

Jako téma dalšího výzkumu mimo jiné doporučuje zaměřit se na druhou generaci muslimů, kteří jsou socializováni do dvou velmi odlišných světů, a bude důležité sledovat, jakým směrem se bude jejich identita utvářet.

4.2 Arabské hodnoty

Slovo Arab nabývalo v minulosti několik významů. Není doposud známo, kde toto slovo vzniklo, ale jako nejpravděpodobnější se zdají být hebrejská slova *Arabhá* (tmavá země), *Ereth* (smíšený, zmatený) nebo *Abhár* (pohyb, přechod). Všechny tyto názvy představují Araba jako člověka žijícího kočovným, nomádkým způsobem. Stejně

tak je nazývali Babylóňané a Asyřané. Arabové pro ně byli nevyzpytatelné pouští kmeny ze severu Arabského poloostrova. Stejně tak jsou označováni i v koránu (Lewis 1993).

I podle Dennyho (1998) byli Arabové drsní mužové a zdatní bojovníci, kteří ovládali obchodní cesty. Islám vznikl v 7. století v Arábii v oblasti Hidžáz na západě Arabského poloostrova. Arabský jazyk, dějiny a kultura hrály velmi významnou roli v islámských dějinách. Arabština je jazykem Boha a andělů. Řada pravidel islámu vychází z kultury arabských kmenů. Arabové byli sice polyteisté, ale do jejich panteonu patřil i Alláh, bůh stvořitel. Polytheismus je dnes stejně jako ateismus islámem zavrhován. Naopak další monoteistická náboženství jsou uznávána a tolerována. Mezi nejdůležitější hodnoty patřila čest rodiny, klanu a kmene. Hlavní povinností všech bylo chránit čest, a to za každou cenu. Čest byla udržována v kontextu mužnosti, jejímž výrazem byla bojová umění, udatné činy a fyzická síla. Tyto mužné vlastnosti byly nezřídka proječovány násilnými činy, často bez důvodu, a končily válkami mezi kmeny doprovázenými krevní mstou. Ženy pak ochraňovaly rodinnou čest svou cudností. Velmi důležitá pro Araby byla i pohostinnost, velkodušnost, mravní odvaha, vědomí nadřazenosti vlastního rodu. Velmi důležitá také byla výchova dětí, zvětšování rodiny a vylepšování její kvality. Příbuzenské vztahy poskytovaly bohatství, prestiž a moc (Denny 1998). Obdobné vlastnosti a hodnoty jsou považovány dodnes za důležité mezi muslimy.

Islám byl obnoveným božím poselstvím, které již dostali Židé a křesťané, ale porušili je tím, že je nenásledovali opravdovým odevzdáním se. Není proto náhodou, že správně je mohli následovat jen lidé pevných zásad, jako byli Arabové. Vznik islámu poprvé spojil arabské kmeny. Víra se stala mocnějším tmelem než příbuzenské vztahy (Denny 1998).

Po období největšího arabského rozmachu trvajícím do 11. století se vlivem expanze do dalších oblastí začalo od důrazu na arabskou identitu opouštět. Islám začal přijímat vlivy z byzantské, perské, andaluské a mnoha dalších kulturních oblastí. Vznikla multikulturní islámská společnost, která je vnitřně diferencovaná geografickými, socioekonomickými, politickými a kulturními podmínkami. Arabové se do předního postavení dostali opět až s pádem Osmanské říše (druhá polovina 19. století).

Šedesátá léta znamenala pro arabský svět období znovuobjevování vlastní identity. Arabský nacionalismus a od padesátých let i socialismus znamenaly jasný příklon k evropskému vzoru a sekularizaci (Mendel 1994; Vopelková 2012). Právě sekularizační

snahy a odsun islámu spíše do soukromého života umožnil spolupráci arabského světa se Sovětským svazem a dalšími socialistickými zeměmi. V 60. letech byly poprvé nabídnuty arabským státům stipendia na vysoké školy. Tehdejší studenti pocházeli většinou z levicových, sekularizovaných rodin. Nicméně již v 70. letech si začali zřizovat první modlitebny většinou na kolejích. Možné je zmínit například modlitebnu na koleji Trója v Praze. Mezi nejžádanější studijní obory patřila medicína a technické obory (Derianová 2001). Mimo studijní pobyt bylo poměrně obtížné do Česka emigrovat. V současné době arabští imigranti přijíždějí kromě zmiňovaného studia především za prací, azyl je udělován velmi ojedinelé.

I když bylo od nacionalistických tendencí v 60. a 70. letech postupně upouštěno, s arabskou identitou se stále ztotožňují obyvatelé Sýrie, Jordánska, Libanonu, Palestinské autonomie, Gazy, Iráku, Saudské Arábie, Spojených arabských emirátů, Bahrajnu, Kataru, Kuvajtu, Jemenu, Ománu, Egypta, Libye, Tuniska, Alžírsko a Maroka. Dále se k ní hlásí původní obyvatelé současného Izraele, Severního Súdánu, Somálska a Mauritanie (Vopelková 2012).

Ke konci roku 2011 bylo na území České republiky celkem 4396 imigrantů z arabských zemí, z toho pouze 821 žen. Naprostá většina z nich má pobyt nad 12 měsíců, z toho výrazná část pobyt trvalý. Mezi žadateli o azyl jsou nejúspěšnější uprchlíci z Iráku, Somálska, Sýrie a Súdánu. Počty imigrantů podle země původu, pohlaví a typu pobytu jsou uvedeny v tabulce 5. Je možné pozorovat trend vzrůstajícího počtu imigrantů arabského původu, např. Topinka (2007) uvádí, že v roce 2005 jich bylo pouze 3212.

V Česku existuje tendence vnímat Arabů jako jednolitou skupinu a nedělat rozdíly mezi Araby z různých států. Arabský ale svět není jednotný, mezi jednotlivými státy lze dokonce vypořádat jistou nevraživost. Nepřátelské postoje jsou zaujímány zejména vůči bohatým zemím Perského zálivu (Hošková 2002). Podle Dennyho (1998) se muslimové pohybují nejméně ve dvou kulturních oblastech – v jedné se narodili a druhou získali díky islámské příslušnosti. Pro dotazované Arabů ve výzkumu Hoškové (2002) se ukázala jako důležitější příslušnost k národu, který je spojen s konkrétními životními podmínkami, tradicemi, institucemi, novodobou historií apod., než arabská identita. Nejdůležitější je však příslušnost k islámu, i když nepraktikující muslimové mají spíše tendenci hlásit se k etnokulturní identitě (Topinka 2007).

Tabulka 5: Počty imigrantů z arabských zemí podle země původu, pobytu a pohlaví

	Celkem			Pobyt na 12 měsíců a více			Trvalý pobyt			Azyl		
	celkem	ženy	muži	celkem	ženy	muži	celkem	ženy	muži	celkem	ženy	muži
Tunisko	653	53	600	646	52	594	407	25	382	1	0	1
Alžírsko	657	88	569	647	87	560	516	48	468	1	0	1
Bahrajn	12	3	9	11	3	8	5	1	4	1	0	1
Spojené arabské emiráty	7	0	7	7	0	7	3	0	3	0	0	0
Egypt	570	52	518	527	41	486	289	15	274	0	0	0
Irák	394	123	271	67	82	185	199	68	131	114	39	75
Jemen	203	77	126	202	76	126	150	57	93	0	0	0
Jordánsko	223	39	184	209	35	174	142	1	121	1	0	1
Kuvajt	21	2	19	21	2	19	8	2	6	0	0	0
Libanon	296	63	233	290	63	227	210	38	172	0	0	0
Libye	182	46	136	156	35	121	99	18	81	2	0	2
Maroko	222	35	187	214	32	182	162	17	145	2	0	2
Omán	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Mauritánie	4	0	4	4	0	4	2	0	2	0	0	0
Palestina	145	26	119	140	25	115	91	14	77	1	0	1
Saudská Arábie	134	20	114	71	4	67	19	0	19	0	0	0
Somálsko	24	14	10	2	2	0	2	2	0	22	12	10
Súdán	62	11	51	48	11	37	29	7	22	13	0	13
Sýrie	586	169	417	519	146	373	379	95	284	14	4	10

Zdroj: Český statistický úřad

Neexistuje příliš mnoho výzkumů zabývajících se arabskými imigranty v Česku a přímo ženami (i přes jejich jasně specifické postavení v arabské kultuře) se dosud žádný výzkum nezabýval. Lze zmínit již citované práce M. Hoškové *Integrace Arabů v Praze, v Liberci a v Plzni* a L. Derianové *Situaci Arabů v Plzni*. Obě vznikly v roce 2001, vydány byly Etnologickým ústavem AV ČR. V roce 2012 byla obhájena bakalářská práce V. Vopelkové s názvem *Muslimové v České republice: studie o procesu integrace arabské minority do českého prostředí*.

Z výsledků výzkumu M. Hoškové (2001) vyplývá, že většina respondentů se do Česka dostala spíše náhodou, než že by si zemi vybrali cíleně. Velká část si zde již zvykla a má v plánu zůstat. Jako důvod návratu uváděli nejčastější důvod stesk po rodině, příp. možné nebezpečí pro rodinu, kdyby tak neučinili. Např. Syřané uvedli, že se musí vrátit, aby splnili svou vojenskou službu, jinak by jejich rodina měla vážné problémy. Co se týče názoru na Čechy, shodují se, že Češi jsou nedůvěřiví, uzavření a příliš distancovaní. Mají tendenci podléhat protiarabským náladám z USA, nemají hrdost a jsou málo soudržní. Dotázaní si stěžovali na přehlíživý postoj a nedůvěru ze strany Čechů. Diskriminace, která znemožňuje uplatnit se ve společnosti podle vlastních představ, je pro velmi hrdé Araby

velmi zraňující a těžko se s takovou situací vyrovnávají. Mezi přáteli respondentů převažovali Arabové.

4.3 Ženy v arabské společnosti

Jak zmiňuje Denny (1998) a bylo již naznačeno v kapitole 2.3.1, islám je náboženství tzv. ortopraktické, je v něm na první místo stavěn zákon a řízení života obce. Mezi ortopraktická náboženství patří ještě judaismus. Naopak křesťanství je možné řadit spíše mezi ortodoxní náboženství, kde větší důraz kladen na víru a její rozumové vyjádření.

Islám tedy není jen náboženské vyznání a morální předpis, ale i právo. Primární islámskou autoritou je korán, dále sunna, která odpovídá spíše praktickým potřebám běžné společenské praxe, a šarí'a. Šarí'a je systém nařízení a předpisů dotýkající se všech aspektů lidského života od značně prozaických, jako například osobní hygiena, po vznešenější, jako postupy při modlitbě. Typické je přísné rozdělení toho, co je správné a povolené, a toho, co je naopak špatné a zakázané (např. Denny 1998; Křikanová a kol. 2002).

Zákonem jsou také vymezeny společenské role žen a mužů. Jejich práva a povinnosti, ale také očekávané chování vymezuje především rodinné právo. Islámský právní řád rozpracovává do nejmenších podrobností všechny stránky sociální interakce a především normy manželského soužití. Problematika postavení žen je jedním z hlavních témat mimo islámskou společnost, ale i v muslimských zemích především jako měřítko politických a myšlenkových zápasů (Křikanová a kol. 2002).

Pro život dnešních muslimských žen je velmi charakteristický rozpor mezi tradicí a modernou. Postavení ženy v arabské společnosti sice vychází z koránu, přesto jako ve všech ostatních směrech života muslimů je velmi důležité, odkud pochází. Záleží nejen na zemi, ale i na tom, zda žije ve městě, nebo na venkově, jak vzdělaná, bohatá a pokroková je její rodina. Místní úřady jsou proti porušování zákona bezmocné. Etické normy podle místního zvykového práva mají na mnoha místech větší sílu než zákony státu (Frouzová 2005; Křikanová a kol. 2002).

Genderové vztahy v islámské společnosti jsou prakticky učebnicovou ukázkou tradičních rolí mužů a žen. Genderové vztahy jsou zde vztahy moci, hierarchie a nerovnosti. I když je třeba vždy brát v úvahu geografickou a historickou rozdílnost,

hluboce zakořeněné vnímání maskulinity a feminity určuje osobní identitu a každodenní život (např. McDowell 1999). Koránem a tradicemi je dána jistá míra nadřazenosti muže nad ženou, která vychází především z upřednostňování mužské fyzické síly a některých sociálních rolí převzatých ještě z předislámských dob. Také mnohé stránky klasického pojetí ženy přežívají v islámské společnosti dodnes. Atributy ženskosti jsou odvozeny od její tělesnosti, která je považována za vyzývavou a hříšnou, zároveň také ale křehkou a náchylnou k nemocem. Ženské vlastnosti jsou obecně považovány za nižší než ty mužské (Křikánová a kol. 2002; McDowell 1999). Nerovnost je určena i islámským právem, podle kterého má žena poloviční výpovědní hlas oproti muži nebo dědí polovinu toho co muž. Komplikovanější je i rozvod. Žena musí důvody dokazovat, muži stačí ženu zapudit. Ve většině případů po rozvodu zůstanou děti muži, ne ženě. Omezující je i legitimní polygamie a povinné zahalení (např. Křikánová a kol.).

Tradice říká, že muži je vyhrazen vnější prostor mimo dům, kdežto ženě prostor vnitřní, domácnost. Arabští muži jsou vychováni jako vůdci, ochránci a živitelé rodiny. Základní poslání ženy je být matkou a dát dětem správnou islámskou výchovu. Očekává se od ní také, že bude pečovat o domácnost a rodinu, bude poslušná, nebude se hádat, bude ctít názor muže a nesnažit se prosazovat svůj. Muslimská žena by na sebe mimo domov neměla upozorňovat (proto zahalení) a o samotě se stýkat s muži, kteří nejsou členy její rodiny. Svět mužů a žen je ve většině zemí stále pevně rozdělený. Je však třeba zmínit, že nic není tak černobílé. Od šedesátých let existuje řada feministických hnutí, řada žen studuje vysokou školu a běžně pracuje (např. Denny 1998; Frouzová 2005; Hošková 2001).

Dětem přísluší v dospělosti starat se o rodiče a tradičně s rodiči zůstává syn, dcery odchází k rodině manžela. Do vzdělání chlapce se proto vyplatí investovat, kdežto investice do dívky je nevýhodná. Pro rodinu je otázkou cti ochránit počestnost dívky, která je i její dobrou vizitkou a v mnoha oblastech jediná možnost, jak se provdat. Skrze ženskou počestnost a její tělo si udržuje společnost svou identitu. Dívka, která není panna, ztrácí svou hodnotu. Z tohoto důvodu jsou taky velmi negativně vnímány rozvedené ženy (např. Frouzová 2005; Hošková 2001).

Pro Araby je rodina a její soudržnost jednou z klíčových hodnot. Dotázaní ve výše uvedených výzkumech často zmiňovali, že v Čechách jsou právě tyto hodnoty posunuty, rodiny jsou roztříštěné, děti nectí rodiče (Hošková 2001). Manželství je

muslimům v podstatě nařízeno, staromládenectví a staropanenství je posuzováno jako *harám* (zakázáno). Velká rodina slouží jako podpora, zároveň také jako regulátor chování svých členů (Křikanová a kol. 2002). Podobně i společnost v arabských zemích je poměrně striktní a člověk podléhá kontrole a pomluvám (Topinka 2007).

Smíšená manželství jsou možná, podle koránu dokonce vítána. Je ovšem možné uzavřít sňatek jen s členem monoteistického náboženství. Zde je opět patrná jistá nerovnováha, protože toto platí jen pro muže. Není možné, aby se muslimka provdala za nemuslima. Podle provedených výzkumu nejsou však lidé ve smíšených manželstvích většinou šťastní. Hlavním důvodem je vzájemná neznalost kultury partnera a také neochota se přizpůsobit. U svých dětí, především dcer, upřednostňují respondenti, aby si v budoucnu vzali muslima/muslimku, na stejné zemi původu většinou netrvají. V případě synů byli respondenti benevolentnější (Drápalová, Kolářová 2001; Topinka 2007).

5 Výzkumná část

V této části diplomové práce se budu zabývat vlastním kvalitativním výzkumem průběhu akulturace u žen imigrantek z Ukrajiny a arabských zemí.

5.1 Výzkumné cíle a otázky, hypotézy

Jak již bylo řečeno v úvodu, hlavním cílem této práce je zjistit, jestli a jakým způsobem probíhá akulturace u imigrantek z Ukrajiny a arabských zemí v českém kulturním prostředí. Mým obecným cílem je vytvořit doporučení, díky kterým by mohly různé vládní i neziskové organizace usnadnit imigrantkám a nejen jim proces akulturace, a tím i jejich úspěšné zařazení do majoritní společnosti.

Na základě studia odborné literatury a vlastního kvalitativního výzkumu budu zjišťovat, jestli imigrantky zažívají akulturační stres při adaptaci na nové kulturní prostředí a jak se jim daří tento stres redukovat a také co akulturaci u imigrantek v českém prostředí ovlivňuje. Budou hodnoceny především sociodemografické faktory, jako například věk nebo úroveň vzdělání. Dále situační faktory, jako například akulturační stádium nebo kulturní a geografická vzdálenost. V neposlední řadě také postoje hostitelské společnosti, jejich společenská podpora nebo také strategie, které imigrantky používají k zvládnutí stresových situací.

Výše uvedené cíle se odrážejí ve výzkumných otázkách:

1. Má akulturace imigrantek v českém kulturním prostředí takový průběh, jaký je znám z odborné literatury (tj. probíhá podle teorie akulturační „U“ křivky nebo podle teorie stresu a jeho zvládnutí)?
2. Jaký vliv mají faktory známé z odborné literatury (např. věk, vzdělání, nebo důvod migrace) na akulturaci imigrantek v českém kulturním prostředí? Jakou roli hraje geografická vzdálenost?
3. Jsou imigrantky v Česku spokojené? Jak se změnil jejich život, s čím jsou spokojené, a co jim naopak nevyhovuje nebo chybí?
4. Považují imigrantky adaptaci na české kulturní prostředí za důležitou a co dělají pro to, aby se na majoritní společnost adaptovaly?

5. Jaké zažívají imigrantky problémy při akulturaci a jaké strategie a metody používají k řešení akulturačních problémů?
6. Jakým způsobem imigrantky vychovávají nebo by vychovávaly své děti?

Kromě výše uvedených otázek budu porovnávat zjištěné mezi zkoumanými skupinami, tedy ženami z Ukrajiny a z arabských zemí. Mým předpokladem je, že kvůli značné kulturní rozlišnosti, se bude průběh akulturace a výsledná adaptace lišit. Kulturní vzdálenost mezi arabskou a českou kulturou je větší než mezi českou a ukrajinskou, proto by měly mít arabské ženy větší potíže s akulturací na české kulturní prostředí.

7. Liší se průběh akulturace mezi Ukrajinkami a Arabkami?

5.2 Metodologie

Pro svou práci jsem na základě odborné literatury zvolila kvalitativní výzkum. Pro studium akulturace ho doporučuje řada autorů (Chirkov 2009a). Jak uvádí Hendl (2005, s. 49) „neexistuje jediný obecně uznávaný způsob, jak vymezit nebo dělat kvalitativní výzkum“. Je možné ho definovat ho jako jakýkoliv výzkum, jehož výsledků se nedosahuje pomocí statistických metod. S tímto vymezením však většina odborníků nesouhlasí, protože se jedná pouze o negativní definice, která nevystihuje jedinečnost kvalitativního přístupu.

Kvalitativní výzkum je založen na porozumění zkoumanému jevu. Umožňuje sestavit komplexní obraz toho, co prožívají zkoumaní jedinci, a také informovat o jejich názorech na tyto zkušenosti. Umožňuje flexibilně reagovat na různé situace, informace získává v přirozeném prostředí zkoumaných jedinců skupin nebo fenoménů. Kvalitativní výzkum je pro zkoumání procesu akulturace vhodný, protože se zajímá o každodennost jedinců a skupin (Disman 2007; Hendl 2005; Topinka 2007). Nevýhodou jsou málo standardizované metody, které znesnadňují replikaci výzkumu. Často se také vytýká malá transparentnost a velký vliv osoby výzkumníka. Kvalitativní přístup se zabývá velmi malým počtem respondentů, ale o každém z nich získává velké množství informací. Vzorek vzhledem k velikosti a metodice výběru není reprezentativní, výsledky jsou tedy jen obtížně zobecnitelné na celou populaci nebo jiné prostředí (Disman 2007; Hendl 2005).

5.2.1 Vzorek

Jako výzkumný vzorek byly zvoleny dvě skupiny imigrantek pro vzájemnou komparaci. První skupinou jsou ženy z Ukrajiny pro jejich kulturní i geografickou blízkost s českou společností, která je i jedním z pull faktorů ukrajinské imigrace do Česka. Dalším důvodem byl fakt, že imigranti z Ukrajiny tvoří nejpočetnější skupinu cizinců v Česku (žen je více než 40 %) a jejich počet se bude pravděpodobně stále zvyšovat, proto je třeba se jim věnovat.

Druhou jsou pak ženy původem z arabských zemí. Tyto imigrantky byly zvoleny pro velkou kulturní odlišnost. Přestože patří k velmi málo početné skupině imigrantů na našem území, patří k jedné z nejkomplicovanějších. Opakovaně se objevují na prvních místech ve výzkumech ohrožení české společnosti a v očích obyvatel Česka jsou velmi negativně hodnoceny. Výzkum je tedy na místě, především v případě žen, které se z velmi maskulinní společnosti přesunuly do společnosti spíše femininní, čímž se radikálně změnilo jejich postavení.

Každá ze skupin je ve výzkumu zastoupena pěti respondentkami. Všechny respondentky jsou první generací v Česku. Podle Tahseen a Cheah (2012) je u první generace akulturace nejlépe zřetelná. Kromě požadavku první generace bylo požadováno, aby imigrantky měly trvalý pobyt v České republice nebo o něm uvažovaly. Byly upřednostňovány ženy, které mají dítě nebo jsou ve věku, kdy dítě ještě mít mohou. Ženy totiž mají díky své reprodukční roli vliv na výchovu dětí, předávají jim kulturní hodnoty a praktiky (Position in Asylum Seeking and Refugee Women 1997; Szczepaniková 2004; Tahseen, Cheah 2012; Torres 2007).

V tabulce 6 jsou uvedeny základní sociodemografické charakteristiky imigrantek, s nimiž proběhly rozhovory. Pro zachování anonymity jsou imigrantky označovány kódem, který bude používán i v dalším textu.

Tabulka 6: Základní sociodemografické charakteristiky respondentek

Respondentka	Země původu	Věk	Rodinný stav	Vzdělání	Délka pobytu v ČR
A1	Somálsko	27	Vdaná	Žádné	7 let
A2	Somálsko	19	Svobodná	Základní	2 a půl roku
A3	Sýrie	37	Rozvedená	Vysokoškolské	11 let
A4	Jemen	42	Rozvedená	Vysokoškolské	23 let
A5	Sýrie	45	Rozvedená	Vysokoškolské	8 let
U1	Ukrajina	24	Svobodná	Vysokoškolské	1 rok
U2	Ukrajina	25	Svobodná	Vysokoškolské	7 let
U3	Ukrajina	43	Ovdovělá	Středoškolské	14 let
U4	Ukrajina	26	Vdaná	Středoškolské	11 let
U5	Ukrajina	29	Vdaná	Středoškolské	10 let

Zdroj: Výzkum autorky

5.2.2 Metoda výběru

Při výběru respondentek byla použita metoda sněhové koule (Snowball Sampling). Tato metoda identifikuje cílovou populaci, nevytváří reprezentativní vzorek. Zvolena byla proto, že umožňuje vstoupit do neznámého, uzavřeného a obtížně přístupného prostředí. Úspěšně se využívá především ke studiu skrytých populací (Disman 2007; Topinka 2007). Zejména v případě imigrantek z arabských zemí by byla jiná metoda výběru velice obtížná, nejspíše neproveditelná.

Metoda „*spočívá ve výběru jedinců, při kterém nás nějaký původní informátor vede k jiným členům naší cílové skupiny.*“ (Disman 2007, s. 114). Vlastní výběr začíná nalezením případů, které splňují daná kritéria. S těmi jsou provedeny rozhovory, v jejichž závěru jsou požádáni o další kontakty na jedince, kteří tato kritéria splňují také. S těmito kandidáty se provede rozhovor a celý proces se opakuje (Topinka 2007).

V případě imigrantek z arabských zemí jsem měla dvě původní informátorky, díky kterým jsem získala kontakt na další ženy. Jednou byla imigrantka A1 ze Somálska a druhou A3 ze Sýrie. K respondentce A1 musela být přidána A3 z důvodu udržení výpovědní hodnoty vzorku, tedy co nejpestřejšího národnostního složení. Respondentka A1 mohla poskytnout kontakt pouze na ženy ze Somálska. Na respondentku A1 jsem získala kontakt prostřednictvím Organizace pro pomoc uprchlíkům (OPU), A3 mi byla doporučena Česko-arabskou obchodní komorou. Při hledání imigrantek arabského původu musím velmi ocenit ochotný a proaktivní přístup všech organizací, spolků a fór, které jsem

kontaktovala. Jako největší problém se ukázala skutečnost, že mi v rámci zachování soukromí byl většinou poskytnut pouze emailový kontakt. Na tuto formu komunikace, žádná z imigrantek nereagovala. V případě, že se mi podařilo získat i telefonní číslo, již nebyl žádný problém s dohodnutím i provedením rozhovoru.

Získávání respondentek z Ukrajiny se oproti očekávání ukázalo jako výrazně těžší než v případě respondentek z arabských zemí. Potencionální respondentky byly méně ochotné poskytnout rozhovor a opakovaně jsem se setkala se zrušením schůzky na poslední chvíli, v jednom případě se respondentka nedostavila vůbec, aniž by mě předem informovala. Až na dvě výjimky se žádná aktivně nestýkala s Ukrajinkou, která by vyhovovala požadovaným charakteristikám. Tři z respondentek (U1, U2, U3) jsem získala na základě doporučení známých, kteří ve svém okolí věděli o ukrajinské imigrantce.

5.2.3 Rozhovor

S každou z respondentek byl proveden polostrukturovaný rozhovor (semi-structured interviews). Tento typ rozhovoru je do určité míry předem určený, ale zachovává si určitou flexibilitu v reagování na skutečnosti, které mohou nastat ze strany konverzačního partnera. Otázky jsou předem formulované včetně pořadí, ale není nutné zodpovědět je všechny. Respondentovi se dá možnost se o tématu volně rozhovořit. V případě, že se od tématu příliš odchýlí, je na tazateli, aby rozhovor nasměroval do původní struktury (Hay 2008). Polostrukturovaný rozhovor byl zvolen proto, že umožňuje získat množství informací o událostech, názorech a zkušenostech a pochopit, jak se liší mezi lidmi v závislosti na jejich vlastnostech, jako např. věk, pohlaví nebo třeba etnický původ. Další výhodou je také to, že předem daná struktura usnadňuje opakovat rozhovor s více respondenty v rámci jednoho výzkumu i replikovat ho ve výzkumech jiných. Struktura rozhovoru je uvedena v příloze 8.1.

Všem imigrantkám byla předem nabídnuta odměna 100 Kč za poskytnutý rozhovor a možnost výběru místa, kde bude probíhat. S výjimkou rozhovoru s respondentkou A2 se všechny rozhovory konaly na veřejném místě v Praze, jako např. v kavárně, v parku nebo v nákupním centru. Komunikačním jazykem byla převážně čeština, s respondentkami A2 a A5 jsem hovořila na základě jejich žádosti anglicky. Délka rozhovoru byla od půl do jedné hodiny.

Jako forma záznamu rozhovoru byl zvolen zvukový záznam. Na fakt, že rozhovor bude nahráván, byly respondentky předem upozorněny a byl po nich požadován souhlas.

Pro usnadnění analýzy byly všechny rozhovory doslovně přepsány. Rozhovory v angličtině byly přeloženy do češtiny. Přepis byl doplněn komentovanou transkripcí, při které byla označena kritická místa, jako dlouhá pomlka, smích, změna tónu atd. Následně byl text pomocí kvalitativní obsahové analýzy shrnut. Tím došlo k jeho zjednodušení a zkrácení, např. vypuštěním opakujících se částí a pro výzkum nepodstatných informací, nebo naopak sjednocením informací do významově obsáhlejších jednotek (Hay 2008; Hendl 2005).

Přepsaný rozhovor byl pro usnadnění analýzy rozdělen do šesti částí odpovídajících výzkumným otázkám. V první části byly zjišťovány informace týkající se průběhu akulturace. Respondentky odpovídaly na tyto otázky: Vzpomenete si, jak jste se cítila bezprostředně po příjezdu do ČR? Jaké jste zažívala pocity a jak se postupem času měnily? A jak se cítíte teď? Jejich orientace v českém kulturním prostředí bude hodnocena na základě odpovědí dalších otázek týkajících se znalosti českého jazyka a české kultury. V této otázce byl zároveň posuzován faktor délky akulturace a akulturačního stádia.

Druhá část hodnotí vliv jednotlivých faktorů uvedených v kapitole 2.5.6. Zkoumány byly ty faktory, ve kterých byl mezi respondentkami evidentní rozdíl a nejsou zařazeny do jiné výzkumné otázky. Na skupinové úrovni se hodnotí faktory charakteristika původní společnosti a typ hostitelské společnosti, které lze zjednodušeně shrnout pod pojem kulturní vzdálenost. Na individuální úrovni jsou to pak tyto faktory: věk, vzdělání, znalost jazyka, socioekonomický status, důvod k migraci.

Třetí výzkumná otázka se týká spokojenosti imigrantek s životem v České republice a změny jejich života po jejich příchodu. Spokojenost se životem v novém prostředí a absence dramatických změn v životním stylu snižuje míru akulturačního stresu a usnadňuje adaptaci (Berry 2002; Ward a kol. 2001). Respondentky odpovídaly na otázky jako například: Co se vám na životě v ČR líbí nejvíce? Co se vám na životě v ČR líbí nejméně? Porovnála byste, jak jste žila před příchodem do ČR a teď? Jak se změnil váš pracovní a společenský život?

Ve čtvrté části bylo zkoumáno, zda považují imigrantky za důležité adaptovat se na české kulturní prostředí a co dělají proto, aby se adaptovaly. Byly posuzovány převážně akulturační strategie, studium češtiny a české kultury apod. Respondentky mimo jiné

odpovídaly na tyto otázky: Je pro Vás důležité udržet si kulturu Vaší země? Je pro Vás důležité seznámit se s českou kulturou a zapadnout do české společnosti?

V páté skupině dotazů byly zjišťovány odpovědi na to, jaké zažívají imigrantky problémy při akulturaci a jaké strategie a metody používají k řešení akulturačních problémů. Do této skupiny byly zařazeny dotazy týkající se možných problémů celkově (Co vám působí na životě v České republice největší potíže? Jak je řešíte?), ale také případných projevů diskriminace a toho, jak se s nimi vyrovnávaly. Zde byly posuzovány i osobnostní charakteristiky respondentek a copingové styly.

Šestá část byla věnována dětem respondentek a jejich výchově. Péče o děti a jejich výchova je ve většině společností považována za stěžejní roli žen. Očekává se od nich i předávání kulturních hodnot a norem. Zajímalo mě tedy, jakým způsobem vychovávají respondentky své děti. Imigrantky odpovídaly otázky jako např. Učíte děti vašim rodným jazykem? Snažíte se jim předat vaše kulturní a společenské hodnoty? Je pro vás důležité, aby vaše děti dobře zapadly mezi české děti? Je pro vás důležité, aby vaše děti vyrůstaly jako Češi? Stejně dotazy byly kladeny i ženám, které děti neměly. V takovém případě jsem zjišťovala, jak by své děti vychovávaly, kdyby je měly. Z tohoto důvodu byly do vzorku vybírány respondentky s dětmi nebo v reprodukčním věku.

Výsledky rozhovorů a jejich hodnocení uvádím za obě skupiny imigrantek zvlášť a také jejich srovnání v následující kapitole.

5.3 Výsledky a diskuze

V této kapitole se pokusím na základě výsledků rozhovoru zhodnotit akulturaci imigrantek z Ukrajiny a arabských zemí a odpovědět na již uvedené výzkumné otázky. Na poslední výzkumnou otázku týkající se případných rozdílů mezi zkoumanými skupinami odpovídá podkapitola 5.3.3 Srovnání. Součástí závěrečné diskuze budou i doporučení, která by mohla usnadnit imigrantkám proces adaptace do české společnosti.

5.3.1 Akulturace Ukrajinek

Vzorek imigrantek z Ukrajiny je tvořen pěti ženami ve věku od 24 do 43 let z různých částí Ukrajiny. Co se geografické polohy původu respondentek týče, pocházely

tři z pěti ze západu Ukrajiny, tedy jako většina imigrantů z Ukrajiny v České republice. Všechny z dotazovaných žen uvedly, že by v České republice chtěly zůstat již natrvalo. Respondentka U1 má studentské vízum, U2 pracovní vízum, U3 má již české občanství a respondentky U4 a U5 trvalý pobyt.

Otázka č. 1: Má akulturace imigrantek v českém kulturním prostředí takový průběh, jaký je znám z odborné literatury?

Na základě výpovědí respondentek není možné jednoznačně potvrdit ani jednu z teorií týkající se průběhu akulturace, tedy buď akulturační „U“ křivku nebo průběh podle teorie stresu a jeho zvládnání. Nicméně většina respondentek (U1, U2, U5) si prošla všemi stádii akulturační křivky, tedy stádiem euforie, následovaného rozčarováním, přes akulturaci po závěrečnou adaptaci. Jako příklad mohu uvést popis pocitů respondentky U1 ihned po příjezdu a jejich postupnou změnu.

„Já jsem měla euforie, že jsem konečně někam odjela, a že-- . Já jsem prostě nevěřila, že to se mi všechno nakonec podařilo. Jo no, po té euforie samozřejmě že bylo takové období, že já tady nikoho neznám a nikdo mě nezná, nikdo mě tady nepotřebuje, tak v první době to bylo tak docela těžké, ale já jsem se rozhodla, že "No, tak já taky nikoho nepotřebuju, budu cvičit a nějak to jako postupně ty kamarády, škola--." Ted' už cítím, že sem patřím.“ (respondentka U1)

Respondentky U3 a U4 naopak ihned po příjezdu zažívaly období akulturačního stresu, tedy pocity smutku, deprese a strachu. Pocity počátečního nadšení a štěstí, tedy fázi líbánek, nezmiňovaly. V případě respondentky U3 stres umocnil podvod ze strany „klientů“, již jim zprostředkovali práci v České republice, kvůli kterému se s mužem ocitli sami bez pomoci a finančních prostředků. K této situaci se přidaly byrokratické problémy s tehdejší vizovým systémem. Respondentka U4 přišla do České republiky na základě rozhodnutí její rodiny v 15 letech, tedy v období dospívání, které je řadou odborníků na akulturaci popisováno jako pro akulturaci velmi obtížné (např. Berry 2002).

V případě užití teorie akulturační „U“ křivky a s ní související terminologie je možné říci, že se žádná z respondentek již nenachází ve stádiu akulturačního stresu. Naopak všechny respondentky jsou již ve stádiu adaptace. Na otázku, kde se cítí být jako doma, uvedly imigrantky U1, U3 a U5, že již v Česku, jedná se tedy o pozitivní variantu

adaptace. Respondentky U2 a U4 se cítí být doma stejně na Ukrajině i v Česku, adaptovaly se tedy bikulturně (Hofstede, Hofstede 2007).

Závěrem tedy mohu říci, že akulturace imigrantek původem z Ukrajiny na české kulturní prostředí má průběh, který známe z odborné literatury, nelze však jednoznačně potvrdit žádnou ze známých teorií.

Otázka č. 2: Jaký vliv mají faktory, známé z odborné literatury, na akulturaci imigrantek v českém kulturním prostředí?

Kulturní vzdálenost mezi ukrajinskou a českou společností byla připomenuta již v kapitolách 2.3.1 a 3. Podle Hofstedeho kulturních dimenzí existují sice rozdíly mezi českou a ukrajinskou kulturou (především český individualismus oproti ukrajinskému kolektivismu), ale je nutné poznamenat, že se jedná o hodně kulturně blízké společnosti (např. Leontiyeva). Ženy z Ukrajiny by se proto měly poměrně snadno adaptovat na kulturní prostředí (např. Berry). Respondentky sice uváděly, že pocítují rozdíly mezi českou a ukrajinskou kulturou, ale všechny rozdíly byly vnímány pozitivně. Nejčastěji zmiňovaly to, že na rozdíl od Ukrajiny, je Česká republika blíže Evropě především ve smyslu rozvinutých služeb, péče státu o občany, ale také vyšší kultury chování Čechů a vůbec možností kulturního vyžití.

„V tom, jak žijí, že to je taková už víc Evropa. Ta Ukrajina, ona ještě-- nevim-- nebo myslím že komunismus měli tady a měli na Ukrajině, ale nevím třeba protože to měli trochu dýl. Jako 70 let je docela dost. Že ještě to mají takový pomalý a já si myslím, že ten nějaký věci, který Češi už zažili jako celý stát a už jsou na nové úrovni, že na Ukrajině to ještě teďka přichází. A velký vliv má samozřejmě na Ukrajinu Rusko. V Rusku tam je ještě horší než na Ukrajině. Tak si myslím, že tady je jako víc evropský stát a Ukrajina je ještě-- já si myslím, že se ještě nemůžou rozhodnout; Evropa nebo Rusko.“ (respondentka U1)

„U nás není natolik rozvinuté servisy. Že když si vezmu české nádraží a ukrajinské nádraží, když si kupuješ lístek, tak tebe ta pokladní přivítá a řekne ti "Dobrý den, co byste si přáli?" řekneš, co chceš, dostaneš jízdenku, řekneš "Děkuji a na shledanou." Někdy když přijedu na Ukrajinu, a když přijdu do obchodu a říkám "Dobrý den" a "Děkuji" tak na mě koukaj. Že u nás ještě není rozvinutá ještě ta kultura toho servisu natolik. Že můžeš čekat ve frontě, já nevím, půl hodiny a pak před tebou ta paní zavře dveře. A ona ti neřekne ani slovo.“ (respondentka U2)

Faktor věku na průběh akulturace nelze v případě respondentek z Ukrajiny jednoznačně posoudit. S výjimkou respondentky U3 byly v době provedení rozhovoru ve věku do 30 let. Respondentky U2, U4 a U5 migrovaly do České republiky ještě před dvacátým rokem života, respondentka A1 krátce po dvacítce a respondentka A3 až téměř ve třiceti letech. Nelze ovšem říci, že by věk měl jasný vliv na to, jak se budou adaptovat na českou společnost. Z rozhovoru s nejstarší z respondentek nevyplývá, že by měla jiné problémy s kulturním přechodem, než uváděly mladší respondentky. Pouze v případě respondentky U4 mohl mít její věk při příchodu do České republiky vliv na počáteční období akulturačního stresu, které nastalo bezprostředně po příjezdu. Spíše však než věk mělo vliv problematické období dospívání a fakt, že o emigraci rozhodli rodiče, aniž by zvážili její přání a názory.

Co se vzdělanostní struktury týče, všechny respondentky mají ukončené alespoň středoškolské vzdělání. Respondentky A1 a A2 mají dokončenou vysokou školu. Respondentka A1 v České republice v průběhu rozhovoru dokončovala první ročník její druhé vysoké školy. Studium vysoké školy se v případě této imigrantky projevilo především v tom, že dokázala projít všemi stádii akulturační křivky a adaptovat se na české kulturní prostředí již během jednoho roku života v České republice. Spíše než výše vzdělání měly vliv další přidružené faktory, o kterých se zmiňuje např. Ward a kol.(2001). Ihned po příjezdu se jí díky škole podařilo získat nový okruh známých, bydlení se spolužáky a sociální podporu z jejich strany. U ostatních respondentek mělo vzdělání pravděpodobně vliv na poměrně realistická očekávání života v České republice a také na zvládnutí jazyka (Ward a kol. 2001).

Socioekonomický status imigrantek byl v době rozhovorů poměrně vyrovnaný. Všechny byly zaměstnané, měly již vytvořený okruh známých a dokončenou alespoň střední školu. Všechny se také shodovaly v tom, že by se před odjezdem i po odjezdu zařadily spíše do střední třídy. Největší změnou prošla respondentka U1, která si pohoršila, paradoxně vlastní vůlí. Opustila poměrně dobré zaměstnání v mezinárodní firmě a odešla studovat hudební konzervatoř a pracovat jako brigádnice v administrativě. I přes tento zřetelný sestup je se změnou života velmi spokojená.

Vzhledem k jazykové blízkosti mezi češtinu a ukrajinštinou neměly respondentky větší problém naučit se poměrně rychle česky na takové úrovni, aby byly schopné komunikovat, a to i písemně. Jazykové schopnosti samozřejmě usnadnily získání

zaměstnání. Respondentka U1 se naučila velmi dobře česky již během jednoho roku. V tomto případě roli určitě hrálo vysokoškolské vzdělání a také znalost dalších jazyků, jako ruštiny a angličtiny. Znalost ruštiny a angličtiny uvedly i další respondentky, přitom ruštinu ovládaly všechny plynule.

Žádná z imigrantek nebyla ze země původu vysloveně vytlačena. Respondentky U1, U2, U3 a U5 učinily rozhodnutí o migraci samy a dobrovolně. U1 a U2 se rozhodly opustit Ukrajinu, aby mohly studovat vysokou školu podle vlastní volby. Respondentka U2 byla navíc motivována tím, že si chtěla zajistit vlastní kariéru. Podle jejích slov ji sice nečekalo na Ukrajině nic zlého, ale chtěla se vyhnout předepsanému scénáři škola, svatba, rodina a dát přednost práci. Imigrantka A3 si chtěla zlepšit životní situaci a přivydělat si k zaměstnání nějaké peníze na brigádě v Česku a již zde zůstala. Respondentka A5 si chtěla po střední škole nalézt lepší zaměstnání, než nabízel ukrajinský trh práce. Za respondentku A4 rozhodli její rodiče, motivací byla především také změna životní úrovně rodiny, ale i zajištění lepších škol a budoucnosti pro děti. Všem respondentkám se podařilo dosáhnout cíle, za kterým migrovaly. Nebyly tedy vystaveny rozčarování a stresu z nenaplněného očekávání.

Na základě výše uvedeného je patrné, že akulturaci pozitivně ovlivňuje relativně malá kulturní vzdálenost mezi českou a ukrajinskou společností, jazykové znalosti, výše vzdělání, socioekonomický status a důvod k migraci. V případě socioekonomického statusu a motivu k migraci mělo největší vliv naplnění očekávání imigrantek. Vliv věku na průběh akulturace ukrajinských imigrantek se neprojevil.

Otázka č. 3: Jsou imigrantky v Česku spokojené? Jak se změnil jejich život, s čím jsou spokojené, a co jim naopak nevyhovuje nebo chybí?

Všechny respondentky imigrovaly do České republiky cíleně, a jak již bylo řečeno, žádná z respondentek se nesečkala s tím, že by se jejich očekávání ohledně migrace rozcházel s realitou. Respondentka U3 sice prošla negativní zkušeností se zprostředkovateli zaměstnání, ale dokázala se se situací vyrovnat a přizpůsobit se životu v české společnosti. V odpovědi na předchozí výzkumnou otázku jsem uvedla, že změna života respondentek byla i přes stresová období pozitivního charakteru.

Na životě v České republice nejvíce oceňují pracovní příležitosti, kvalitní státní školství, sociální zabezpečení, kvalitu služeb, možnost kulturního vyžití a také čistotu

životního prostředí. Všechny respondentky žily v době pořízení rozhovoru v Praze, ale kromě U1 měly zkušenost i se životem v jiných městech v Česku. O Praze se vyjadřovaly s ohromným nadšením, jako např. respondentka U1: „*Chtěla bych zůstat tady, protože strašně moc mám ráda Prahu - je to nádherné město, jedno z nejkrásnějších, který jsem viděla.*“

Jako velmi pozitivní vnímaly i postavení žen v české společnosti, které je mnohem rovnoprávnější než na Ukrajině. Všechny se shodovaly, že hlavní společensky uznávanou rolí ukrajinské ženy je co nejdříve s vdát a založit rodinu. Přitom studium a práce jsou považovány sice za nutnost, aby byla rodina finančně zajištěna, ale není vhodné, aby si žena budovala vlastní kariéru na úkor péče o domácnost. Česká společnost jim tedy mnohem lépe umožňuje naplnit jejich studijní a pracovní cíle, ale zároveň nevyklučuje založení rodiny, která je pro ně velmi silnou hodnotou. S rodinou na Ukrajině (nejbližší rodinu má v Česku pouze respondentka U4) všechny imigrantky pravidelně komunikují především prostřednictvím internetu a díky relativní geografické blízkosti se i poměrně často navštěvují. Přestože jim femininní česká společnost vyhovuje, od svých partnerů ovšem očekávají typicky maskulinní charakteristiky, na které jsou zvyklé z ukrajinské společnosti. Čeští muži jsou pro ně příliš zženštilí. „*V prváku jsem šla poprvé a naposledy na rande s mužem asi, protože on byl hrozně milej a hodnej a veselej, ale když mě doprovázel domů, tak mě zeptal, jestli mně může dát pusu. Já říkala "Co to je za muže, když se ptá na takový věci? Když už něco chce, tak to udělá!"*“ (respondentka U2)

Jako další plus, které jim česká společnost nabízí, byla možnost „*posedět po práci s kamarády*“ (respondentka U2). Pro pracovitě Ukrajince není běžně zvykem odpočívat během pracovního týdne nebo si jít jen tak sednout „*na skleničku*“ (respondentka U2). Místo toho raději vezmou práci na přes čas. Navíc vzhledem k tendencím obou pohlaví na Ukrajině nadměrně konzumovat alkohol, se nejedná o posezení, ale spíše o „*bujaré pitky*“ (respondentka U3).

S výjimkou respondentky U4, přijaly všechny ostatní české svátky a některé zvyky. Co se svátků týče, zmiňovány byly hlavně Velikonoce a Vánoce, které respondentky slavily hned dvakrát, ty české (křesťanské) a ukrajinské (pravoslavné). Respondentky U3, U4 a U5 kromě těchto svátků dodržují i ostatní církevní pravoslavné svátky. Respondentka U1 je nepraktikující židovka, U2 nepraktikující pravoslavná katolička. Některé respondentky (U1, U2) uvedly, že letos dokonce oslavily pouze českou

„verzi“ svátků a na ty ukrajinské vlastně úplně zapomněly. Respondentka U4 je jedinou z Ukrajinek, která neslaví žádné české svátky a dodržuje striktně pouze pravoslavné. Důvodem může být to, že do České republiky přišla s celou rodinou, proto jsou rodinné zvyky a tradice udržovány spíše, než kdyby přišla sama a musela se sama přizpůsobovat životu v novém kulturním prostředí. Co se zvyků týče, nejčastěji bylo zmiňováno (U1, U2, U3, U5) zdravení při vstupu např. do obchodu nebo na úřad. Při návštěvě Ukrajiny se tohoto zvyku musí vzdát, protože budí nepříjemnou pozornost.

Na otázku, co jim na životě v České republice vadí, žádná z respondentek neuvedla konkrétní odpověď, pouze že neví nebo že je nic nenapadá. Může to být pravda, v každém případě se spíše přikláním k možnosti, že si nechtěly při osobním rozhovoru příliš stěžovat.

Otázka č. 4: Považují imigrantky adaptaci na české kulturní prostředí za důležitou a co dělají pro to, aby se na majoritní společnost adaptovaly?

Na otázku, zda je pro ně důležité adaptovat se na české kulturní prostředí, odpovídaly respondentky bez výjimky kladně. Jako nejdůležitější pro zapadnutí do české společnosti uvedly znalost češtiny. *„Je důležité umět česky, nemám ráda, když někdo někde žije a neumí jazyk. Aspoň trošku základy.“* (respondentka U4) Tím se zároveň poměrně ostře vymezovaly především proti Rusům, kteří se podle nich česky učit odmítají, protože to nepovažují za nutné (U1, U2, U4).

„Já si myslím, že když člověk bydlí v nějaké zemi, tak musí mluvit jazyk té země, protože já znám spoustu lidí, Rusů, který tady bydlí tak tři čtyři roky a vůbec nemluví česky. Maximálně můžou si něco objednat a já to fakt nechápu.“ (respondentka U1)

Kromě znalosti formální stránky jazyka, také zmiňovaly (U1, U2, U5), že se snaží poznávat českou kulturu přes vtipy, knihy, hudbu a filmy. Především filmy se ukázaly jako často používaná metoda, jak poznat kulturu země, tak se naučit jazyk. Respondentky však shodně odpovídaly, že s adaptací na českou kulturu kvůli velké podobnosti neměly větší potíže.

S výjimkou respondentky U4 lze říci, že respondentky z Ukrajiny zvolily jako akulturační strategii integraci, přičemž respondentka U1 má velmi blízko k asimilaci a je velmi pravděpodobné, že se v budoucnu do české společnosti skutečně asimiluje. Pro tuto respondentku není totiž důležité uchovat si kulturu své původní společnosti, naopak je

velmi nadšená kulturou českou. Respondentka U4 je jediná, jejíž akulturační strategie se nejvíce blíží separaci. Českou kulturu přijala jen do té míry, aby zde mohla bez větších problémů žít a nalézt si zaměstnání, ale je velmi fixovaná na kulturu ukrajinskou a své pravoslavné vyznání. Neslaví žádné české svátky ani nedodrží české zvyky, stýká se téměř výhradně s Ukrajinci, Rusy a Bělorusy, též manžel je ukrajinské národnosti. Na otázku, zda je pro ni důležité osvojit si českou kulturu uvedla, že spíše ne. Naopak udržet si ukrajinskou kulturu je pro ni velmi důležité.

Otázka č. 5: Jaké zažívají imigrantky problémy při akulturaci a jaké strategie a metody používají k řešení akulturačních problémů?

Jak již bylo řečeno, nezažívají imigrantky z Ukrajiny, se kterými byl proveden rozhovor větší problémy při akulturaci na české kulturní prostředí. Nicméně úplně bez potíží se většina z nich neobešla. Žádné konkrétní problémy neuvedla respondentka U2 a U5.

Respondentky U1, U3 a U4 uvedly, že se během svého pobytu v setkaly s projevy diskriminace a nesnášenlivosti ze strany českých obyvatel. Respondentka U1 pocítovala diskriminaci konkrétně v případě snahy získat zaměstnání.

„Já si myslím, že moc nechtějí mě zaměstnat, protože jsem jako cizinka. Já mám takový pocit, že jo. Protože já mám docela dobrou pracovní zkušenost; já jsem pracovala ve světově známých firmách. No čtyři roky. Ale když jsem někam posílala prostě svůj životopis tady na nějaký večerní recepční nebo tak něco, tak vůbec nic.“

V případě této respondentky je zajímavé, že i když se s diskriminací v české společnosti setkala, zmiňovala, že se jí zde týká daleko méně než v zemi původu. Na Ukrajině byla diskriminována a napadána kvůli tomu, že je Židovka, i když nepraktikující. S diskriminací kvůli vyznání se v Česku nesetkala.

U respondentky U3 pocit diskriminace a nespravedlnosti vyvolalo zjištění, že jako cizinka bude mít omezený důchod:

„Já jsem cítila tu diskriminaci, protože například já jsem tady už skoro 15 let a samozřejmě od prvního dne já dělala to takhle. Přiznání, platila jsem všechno. No jenže ty roky, než já jsem dostala trvalý pobyt, oni vůbec jako mně těch pracovních roků nepočítají. Jen od té doby, co já jsem dostala trvalý pobyt. A já říkám: "A co těch 5 let? Že já jsem tady pracovala, já jsem platila peníze," a já jsem říkala: "Já vůbec bych radši neplatila to

ty daně, tak abych měla aspoň nějakou částku za těch 5 let nebo ještě víc. Ale nikoho to nezajímá. Bylo mi do pláče.“

Respondentka U4 zažívala občasné projevy nesnášenlivosti především v době studia na střední škole v České republice. Co se týče řešení těchto problémů, uváděly respondentky smíření se situací (*"No. Tak jako musím s tím se smířit, když chci tady být."* respondentka U3), ignorování problému a emocionální podporu od známých, v případě respondentky U4 u rodiny.

Je tedy možné říci, že imigrantky u Ukrajiny používají pro zvládnání problémů spíše přizpůsobivý styl, který odpovídá většinově zvolené akulturační strategii integrace. Podle dalšího dělení copingových strategií, lze chování respondentek klasifikovat jako pasivní zvládnání nebo sekundární typ strategií. V obou případech jde o změnu chování a vnímání ze strany jedince, tedy jedinec se nepokouší o změnu majoritní společnosti.

Otázka č. 6: Jakým způsobem vychovávají nebo by vychovávaly své děti?

Z ukrajinských respondentek měly v době pořizování rozhovoru děti pouze dvě, respondentka U3 a U4. Na otázky týkající se výchovy dětí jsem se ptala i bezdětných respondentek. S výjimkou respondentky U2 se všechny (matky i bezdětné respondentky) shodly, že je pro ně důležité, aby jejich děti využívaly všech výhod, které jim poskytuje život v České republice, a to především školství. Zároveň však chtěly, aby si děti udržely ukrajinskou identitu, uměly ukrajinsky a dodržovaly ukrajinské svátky a zvyky. Jako důležité uváděly respondentky i návštěvy příbuzných na Ukrajině.

„Stoprocentně by byly zapojeny do české kultury a chodily by do české školy a chodily na českou univerzitu; to určitě ano. Ale chtěla by jsem, abych jsem je třeba vodila -- vozila za babičkou, aby oni uměly ukrajinsky a věděly ty nejdůležitější věci, které by měly o té ukrajinské kultuře.“ (respondentka U2)

„Syn je Čech, ale umí mluvit ukrajinsky a rusky. Jezdí na Ukrajinu, má tam babičku, všechno. Tak tam rád přijede tak na týden, na dva a už honem honem zpět. Protože on má tady kamarády, holku a všechno. Takže já ho vychovávala jako Češi, ale taky chci, aby věděl trochu, co je Ukrajina a že tam je taky doma.“ (respondentka U3)

Jak již jsem řekla, výjimku tvoří respondentka U1, která by jako jediná chtěla vychovávat své děti pouze jako Čechy. V případě, že by je učila ukrajinsky, tak proto, že

spatřuje ve znalosti cizích jazyků výhodu do života. Jezdit na Ukrajinu by je nenutila, kdyby samy nechtěly.

V předávání kulturních hodnot druhé generaci je patrný vztah se zvolenou akulturační strategií. Respondentky, které zvolily integraci, chtějí aby byly integrovány i jejich děti. Respondentka U4, která směřuje k asimilaci má tendenci to samé chtít i pro své děti.

5.3.2 Akulturace Arabek

Respondentky z arabských zemí tvořily dvě ženy ze Somálska, dvě ženy ze Sýrie a jedna z Jemenu. Nejmladší respondentce je 19 let, nejstarší 42. Všechny respondentky jsou první generací v České republice, tři z nich mají děti a respondentky A1 a A2, které děti nemají, jsou ve věku, kdy je možné, aby se staly matkami. Co se pobytu v České republice týče, má respondentka A2 azyl, respondentka A3 občanství a ostatní trvalý pobyt. S výjimkou A2, která by v případě zlepšení situace v Somálsku možná uvažovala o návratu, jsou všechny rozhodnuty v České republice zůstat již trvale.

Otázka č. 1: Má akulturace imigrantek v českém kulturním prostředí takový průběh, jaký je znám z odborné literatury?

V případě respondentek z arabských zemí není opět možné jednoznačně potvrdit ani jednu z teorií známé z literatury týkající se průběhu akulturace. Tři z pěti respondentek (A1, A2, A5) uvádí, že v období ihned po příjezdu zažívaly velmi negativní pocity jako stesk, strach z nových věcí a ztráty toho, na co byly zvyklé, deprese a nejistota. Dvě respondentky naopak uvádějí jasné období „líbánek“, tedy počáteční euforie a nadšení, a až později, když se začaly se životem zde více seznamovat, pocity jistého rozčarování. Podle mého názoru, v tomto případě hraje roli motivace k migraci. Respondentky, které se cítily po příchodu do České republiky stresované, byly ze zemí původu různými důvody vytlačeny, kdežto A3 a A4 byly spíše táhnuty a přijely zcela dobrovolně. Více k motivaci migrace se zmíním dále.

Důležitým faktem je to, že všechny uvedly, že se s postupem času tato situace výrazně zlepšuje a žádná již neprožívá období kulturního šoku spojeného s vysokou mírou stresu. Respondentky A1, A2 a A5 se, budeme-li se klonit k více používané teorii akulturační „U“ křivky, nachází ve stádiu akulturace. Z rozhovoru je jasné patrné, že se

v nových podmínkách české společnosti teprve začínají orientovat (obtížně komunikují v češtině, nemají dostatečné znalosti o české společnosti, mají minimum nebo žádné české známé, atd.). Fakt, že jsou v tomto období i po poměrně dlouhé době od příchodu, se dá vysvětlit mnoha způsoby. Za nejpravděpodobnější důvod považuji u respondentek ze Somálska jejich poměrně nízké vzdělání a velmi špatné jazykové znalosti, které jim znesnadňují pohyb po české společnosti a její poznávání. Respondentka A5 uvedla, že byla po svém příjezdu několik let prakticky izolovaná od zbytku společnosti ve svém bytě kvůli poměrně tradičnímu muslimskému manželství. Ostatní je možné zařadit již do stádia adaptace. V obou případech jsou imigrantky nejbližší biculturní adaptaci (Hofstede, Hofstede 2007). Hodnotí jak českou společnost, tak společnost země původu stejně pozitivně a v obou zemích se cítí být doma.

Závěrem tedy mohu říci, že akulturace imigrantek původem z arabských zemí na české kulturní prostředí má průběh, který známe z odborné literatury, nelze však jednoznačně potvrdit žádnou z teorií. Stresovou fází a to, kdy nastane, velmi ovlivňují další faktory, především motivace k migraci.

Otázka č. 2: Jaký vliv mají faktory známé z odborné literatury na akulturaci imigrantek v českém kulturním prostředí?

Arabská společnost a její kulturní vzdálenost od české byla již zhodnocena v kapitole 2.3.1 a v kapitole 4. Je zřejmé, že existují zásadní rozdíly, a tedy i poměrně velká kulturní vzdálenost mezi českou a arabskou společností, lze tedy předpokládat, že přechod z arabské do české kultury by měl být poměrně obtížný a stresující. Na tom se shoduje i řada odborníků, např. Berry (2002) tvrdí, že čím je kulturní vzdálenost větší, tím je akulturace obtížnější.

Na základě provedených rozhovorů se troufám přiklonit spíše k názoru, který zmiňuje ve své práci Zhang a kol. (2011). Podle něj bylo již řadou výzkumů prokázáno, že ženy asijských kultur (včetně arabského světa) jsou více nakloněny interkulturnímu kontaktu a mnohem lépe se stávají součástí západních společností než asijscí muži. Jako důvodem může být fakt, že západní egalitářský svět jim jako ženám nabízí mnohem více svobod a možností než převážně maskulinní a kolektivistické země původu. Každá z respondentek sice uvedla, že existují patrné rozdíly mezi jejich a českou kulturou, ale

uváděly rozdíly především pozitivní. Velmi oceňovaná byla svoboda v české společnosti, a to i náboženská.

„Tady je trošku pohodlný život, pohodlný taky znamená, že můžu dělat, co chci a nikdo nebude mě nadávat. Ani říkat, jako to můžeš dělat tohle a ne tohle...Jako jsou ateisti, tak to znamená, že jsou otevření. Jakože nemají nějaké války -- nedělali nějaké války kvůli náboženství. Jo, jakože já jako muslimka tady budu cítit líp, než někde v Evropě, kde jako křesťanství je hlavní.“ (Respondentka A3)

„Já si myslím, že Češi to mají dobře vyřešený, být ateisti. Nemyslím si, že by to znamenalo, že nevěří vůbec, ale znamená to, že si můžou vybrat, v co budou věřit a jak budou věřit. Je to ohromná svoboda. To se mi líbí.“ (Respondentka A5, přeloženo autorkou z angličtiny)

Co se týče faktoru věku, v tomto případě se pozitivní vztah mezi nízkým věkem a snadnější akulturací nepotvrzuje. Většina imigrantek (A1, A3, A4) přišla do Česka v relativně mladém věku do 25 let. Nejmladší z nich A2 ze Somálska přišla již v necelých 17 letech, nejstarší pak A5 až ve 30 letech. Přesto má respondentka A2 s adaptací na české prostředí ze všech imigrantek největší potíže. Kdežto respondentka A5, i když nejstarší, se na české kulturní prostředí adaptuje poměrně bez problémů. Na základě toho lze říci, že v případě imigrantek z arabských zemí, mají větší vliv na průběh akulturace jiné faktory než věk.

Vzdělanostní struktura vzorku imigrantek z arabských zemí je poměrně nevyrovnaná. Tři z pěti respondentek (A3, A4, A5) měly ukončené vysokoškolské vzdělání, na druhou stranu respondentka A1 neměla v době pořízení rozhovoru žádné formální vzdělání a respondentka A2 pouze vzdělání odpovídající přibližně naší základní škole. Respondentky A3 a A5 získaly vysokoškolský titul v Sýrii. Respondentka A4 vystudovala vysokou školu v České republice.

Vliv vzdělání je na rozdíl od věku jasně patrný. Somálské imigrantky s žádným nebo jen základním vzděláním mají poměrně velké problémy, spojené především s větší izolovaností od české společnosti způsobené omezenou schopností komunikovat v češtině a nalézt si zaměstnání. Respondentka A5 sice nekomunikuje česky, ale vzhledem k vystudované anglistice a plynulé angličtině si dokázala velmi rychle najít zaměstnání využívající její vzdělání, a tím si získat snazší přístup do české společnosti.

Mateřským jazykem všech respondentek je arabština. Všechny mají kromě toho alespoň základy angličtiny. Imigrantky A3, A4 a A5 umí anglicky plynně. A3 kromě toho ještě trochu persky, A4 pasivně německy a francouzsky. Znalost češtiny je poměrně nevyrovnaná. Všechny považují její znalost za velmi důležitou pro život v České republice, nicméně komunikovat v ní jsou bez problémů schopné pouze respondentky A3 a A4. Rozhovor s respondentkou A1 sice probíhal na její přání v češtině, ale se značnými komunikačními obtížemi a řadou nedorozumění nebo nepochopení ze strany respondentky. S respondentkami A2 a A5 byl veden v angličtině, obě umí česky pouze pár slov. Jak již bylo řečeno výše, obtíže s češtinou mají velký vliv na adaptaci na české kulturní prostředí. Tento vliv se negativně projevuje právě na imigrantkách ze Somálska.

Respondentky ze Somálska měly před odjezdem velmi nízký socioekonomický status ovlivněný situací v zemi původu. „*U nás není práce. Nemůžeš škola třeba. Nechodíš škola. Nemáš práce, nemáš nic.*“ (respondentka A1). Situace se nijak nezměnila. Respondentky jsou víceméně odkázány na pomoc Organizace pro pomoc uprchlíkům (OPU), nemají zaměstnání a nedisponují žádným vlastním majetkem. Po dobu pobytu kromě omezené výuky češtiny nezískaly ani žádné další vzdělání. V případě respondentky A3 se socioekonomický status také příliš nezměnil. Jak v Sýrii, tak v Česku patří spíše ke střední třídě. Zaměstnaná byla již v Sýrii. V případě respondentky A4 se situace změnila především tím, že v Jemenu žila ještě jako studentka u rodičů, kdežto v Česku dosáhla vysokoškolského vzdělání, pořídila si vlastní byt a kariéru zpěvačky. Nejzásadnější změnou prošla respondentka A5, která byla v zemi původu především manželkou a matkou, jejíž hlavní rolí byla péče o domácnost a rodinu. Po rozvodu v Sýrii se provdala v České republice, kde žila opět tradičním v muslimském manželství a byla víceméně izolovaná od české společnosti. Po druhém rozvodu u ní nastala celková změna života včetně změny socioekonomického statusu souvisejícím s nalezením vlastního bytu, zaměstnání a možností vytvořit si vlastní okruh známých.

Důvody k migraci u imigrantek z arabských zemí lze rozdělit do dvou skupin. V první skupině převládly push faktory, imigrantky byly ze země původu vytlačeny, neopustily ji tedy dobrovolně. V mém vzorku se to týká imigrantek ze Somálska (A1, A2) a Sýrie (A5). Somálky byly vytlačeny ze země původu podmínkami, které v zemi panují, jako hladomor a občanská válka.

„U nás jako válka a to bylo jako strašný válka a to bylo jako strašný něco zlého, byla jsem jako smutná a takhle a moje rodina všechny odjela.“ (Respondentka A1)

„Měli jsme v Somálsku hodně problémů. To je důvod, proč jsem odešla, abych si zachránila život a našla jiný život.“ (Respondentka A2, přeloženo autorkou z angličtiny)

Respondentka A5 neopouštěla Sýrii také dobrovolně. Když zaniklo její první manželství, stala se pro svou rodinu v poměrně tradičně muslimské společnosti ostudou a přítěží. Jak jsem již zmiňovala, rozvedená žena je v muslimském světě vnímána velmi negativně. Nakonec podlehla nátlaku svého bratra, který ji dělal *„ze života peklo. Pořád říkal, že jsem ostuda rodiny a špinavá“* (respondentka A5, přeloženo autorkou z angličtiny), a nechala se podruhé provdat za bratrance její matky žijícího v České republice.

Respondentky A3 a A4 odešly ze země původu zcela dobrovolně a na základě vlastního rozhodnutí. Respondentka A3 odešla se svým tehdejším mužem, který byl z České republiky. Respondentka A4 odešla studovat vysokou školu a hledat lepší budoucnost, než očekávala v Jemenu: *„Opustila jsem svojí zemi, protože jsem si myslela, že najdu v Evropě něco jiného, tu svobodu nebo demokracii--. Já jsem tady studovala, ale samozřejmě pak jsem se rozhodla tady jako zůstat. To bylo z důvodu, že já pak prostě -- že já jsem hodně četla, tak já v Evropě jsem chtěla najít to, co jsem třeba jako neměla doma.“*

Na základě výše uvedeného je zřejmé, že na průběh akulturace u arabských respondentek mají z hodnocených faktorů největší vliv následující: vzdělání, jazykové znalosti, socioekonomický status a motiv k migraci. Přes všeobecně uznávaný názor o komplikacích s akulturací spojených s velkou kulturní vzdáleností, se naopak kulturní odlišnosti mezi arabskou a českou společností projevily jako velmi pozitivní faktor. Jako další faktor, který jsem však nenalezla v žádném díle ze studované literatury, byl pro akulturaci arabských žen velmi důležitý jejich rodinný stav. Dokud byly respondentky vdané, spoléhaly se při kontaktu se společností podle muslimské tradice výhradně na své manžely. Samy věnovaly veškerý čas péči o domov a rodinu a neměly tendenci se do života v české společnosti zapojovat. Až po rozvodu, kdy se staly do jisté míry odkázanými pouze samy na sebe, začal u nich proces adaptace na české kulturní prostředí.

Otázka č. 3: Jsou imigrantky v Česku spokojené? Jak se změnil jejich život, s čím jsou spokojené a co jim naopak nevyhovuje nebo chybí?

Na základě odpovědí imigrantek lze potvrdit výsledky M. Hoškové (2001), které uvádějí, že si imigranti z arabských zemí nevybírají Česko cíleně. Respondentka A3 odešla za mužem, A4 využila studentského programu, A5 byla do Česka provdána. Respondentky ze Somálska v Česku zůstaly spíše náhodou, jejich rodiny často odešly do jiných zemí v Evropě. Některé z nich dokonce tvrdily (A1, A2, A5), že je jim v zásadě jedno, že žijí zrovna v České republice. Důležité je pro ně, že odešly ze země původu do Evropy, která jim podle jejich představ poskytne dostatek bezpečí, svobody a možností, které v zemi původu neměly. Toto očekávání se ve všech případech potvrdilo, takže žádná z nich nebyla vystavena stresu vyvolanému nenaplněným očekáváním.

Jako nejzásadnější změnu uvádějí svorně respondentky pocit svobody a také bezpečí. Svoboda ovšem nebyla ani jednou zmiňována ve smyslu toho, že by měly v zemi původu menší svobodu jako ženy, spíše obecně v absenci kontroly, které byly vystaveny jak svou rodinou, tak i širší veřejností. Bezpečí pak zmiňovaly v souvislosti ochrany ze strany zákonů a sociálního zabezpečení, které se jim v zemi původu nedostávalo. Zmíněno bylo i kvalitnější a především státní zdravotnictví a školství.

Velkou výhodu spatřovaly také v náboženské svobodě a toleranci, která jim umožňuje neskrývat jejich vyznání. Všechny respondentky jsou muslimky a jejich víra je pro ně podle jejich slov velmi důležitá. Nicméně kromě A2 však žádnou z nich nelze považovat za praktikující. Somálské respondentky byly zahalené, A1 však přiznala, že takto chodí pouze podle nálady. Ostatní ženy přišly na rozhovor oblečené podle běžných českých norem.

Přestože jim možnost věřit podle svého bez neustálého dohledu ostatních velmi vyhovovala, nedokázala se žádná z nich vzdát všech islámských pravidel a porušení některých z nich považovaly za přestupek doprovázený pocitem provinění. Žádná z respondentek nepila alkohol (ale všechny to alespoň jednou zkusily) a nejedla vepřové maso. Rády by také dodržovaly hálal stravu, ale vzhledem k finanční náročnosti a jen omezené dostupnosti toto pravidlo nedodržují. Respondentka A5 a A4 měly partnera bez manželského svazku, což je v muslimské kultuře nemyslitelné. Ani jedna z respondentek to otevřeně nepřiznala, a když tuto problematiku v rámci rozhovoru otevřely a skutečnost vyšla najevo, zmínily, že to není vhodné a rodina o tom neví. Zajímavé je, že i když rády

přijaly možnosti, jaké mají české ženy, shodly se (A3, A4, A5), že by s českým mužem žít nemohly, protože jim u nich chybí vlastnosti arabských mužů jako dominance a zajištění ženy a rodiny. V případě respondentek A3 a A4 byl rozvod s Čechem vyvolán podle jejich slov rozdílností povah.

Všechny respondentky také slavily muslimské svátky. Rozhovory probíhaly v období před ramadánem a každá z respondentek zmínila, že se na tento svátek velmi těší a budou ho i přes jistá omezení slavit. Respondentka A1 dokonce pojedje za svou rodinou do Dánska. Kromě svých tradic a svátků přijaly i některé české, především Vánoce a Velikonoce.

Výjimkou byla respondentka A2, kterou by bylo možné označit za praktikující muslimku. Tato imigrantka byla jediná celá zahalená a v rozhovoru několikrát zmínila, že její víra je pro ni vším. Jako jediná na otázku, kým se cítí být, odpověděla, že muslimka. Muslimská identita je pro ni tedy důležitější než národní. Nedodržuje také žádné české svátky.

Jako velmi důležitý faktor jisté spokojenosti se ukázal fakt, jestli mají imigrantky práci, nebo ne, a to přesto, že ani u jedné z respondentek nebyl motiv k migraci pracovní. Tato skutečnost potvrzuje výzkumy řady odborníků (např. Gu 2010). Respondentky A3, A4 a A5 mají v České republice vlastní kariéru, což je podle nich něco, čeho by v zemi původu jako vdané ženy nedosahovaly tak snadno. Skutečnost, že si dokázaly nalézt zaměstnání a žít se samy je pro ně zdrojem velké osobní hrdosti. Oproti tomu somálské imigrantky tím, že nemají práci, velmi strádají, a to jak finančně, tak i emocionálně. Obě ženy tráví svůj veškerý volný čas hledáním zaměstnání na internetu. Nedostatek financí a izolovanost jim neumožňuje ani vytvořit si okruh nových známých.

Otázka č. 4: Považují imigrantky adaptaci na české kulturní prostředí za důležitou a co dělají pro to, aby se na majoritní společnost adaptovaly?

Všechny respondentky jsou přesvědčeny, že je adaptace na českou kulturu pro jejich život v České republice důležitá. Jako nejdůležitější považují znalost češtiny:

„Je důležité mluvit česky. Když tady žijete, musíte umět česky, protože když neumíte česky, je těžké najít si práci a rozumět lidem. Je důležité umět česky, protože je to jediná možnost, jak komunikovat s ostatními lidmi.“ (respondentka A2, přeloženo z angličtiny autorkou). Dále uváděly (A3, A4, A5), že jim v adaptaci hodně pomohlo

zaměstnání, díky kterému si vytvořily nový okruh známých. Přes známé se pak nejen zdokonalily v jazyku, ale seznámily se také s řadou zvyků (A4 a A5 uváděly, že nový pro ně byl především běžný kontakt s cizími muži) a získaly emocionální zázemí, které jim pomohlo od pocitu samoty. Respondentky A1 a A2 velice oceňovaly pomoc neziskových organizací, které jim poskytly např. možnost jazykových kurzů, ale i základní seznámení s českou kulturou, např. se způsobem slavení některých svátků. Kromě tohoto získaly ze strany „neziskovek“ také pocit zázemí a možnost pomoci.

S výjimkou respondentky A2, zvolily Arabky jako akulturační strategii integraci. Shodně odpovídaly, že je pro ně důležité poznat a přijmout kulturu české společnosti, zároveň si ale chtějí udržet svou původní. V tomto případě udržení kultury a jejích hodnot velmi souvisí s udržením islámu a alespoň některých jeho pravidel. Respondentka A2 žije v separaci, i když nelze říci, že si tuto strategii zvolila dobrovolně. Jedná se spíš o kombinaci mnoha vnitřních i vnějších faktorů. Tato respondentka odešla ze Somálska, jak sama říká, „*aby si zachránila život*“, tedy byla vytlačena a migrace nebyla zcela dobrovolná. Do České republiky přišla ještě jako nezletilá a získala azyl. Vzhledem k nízkému vzdělání, velmi malé znalosti češtiny a žádné předchozí pracovní zkušenosti se jí nepodařilo získat dosud žádné zaměstnání, nemá tak žádný příjem a je naprosto odkázána na pomoc Organizace pro pomoc uprchlíkům. Nalezení zaměstnání ji, jak sama přiznala, komplikuje i striktní dodržování zahalení. Jak uvedla, tak všechen svůj volný čas tráví hledáním práce na internetu a z domu téměř nevychází. Žije tedy velmi izolovaně, nemá žádné nové přátele. Českou kulturu zatím téměř neměla šanci poznat, zato hledá útěchu ve své vlastní. V případě, že se jí podaří nalézt zaměstnání, tím i nové přátele a zdokonalit se v češtině, je velká pravděpodobnost, že se začne integrovat stejně jako respondentka A1, která si v počátku svého pobytu prošla stejnou zkušeností.

Otázka č. 5: Jaké zažívají imigrantky problémy při akulturaci a jaké strategie a metody používají k řešení akulturačních problémů?

Na otázku „Co Vám působí na životě v České republice největší potíže?“ žádná z respondentek přímo neodpověděla, z odpovědí v průběhu rozhovoru však několik problémů vyplynulo. Jedním z problémů, které respondentky zmiňovaly, byly projevy diskriminace ze strany českého obyvatelstva. O něco častěji se s ní setkávaly respondentky ze Somálska, které kromě toho, že jsou cizinky, mají odlišnou barvu pleti a obě chodí

zahalené. Respondentky A3 a A4 uvedly, že projevy otevřené nesnášenlivosti zaznamenaly až po teroristických útocích v září 2001.

„Diskriminace. Jako ten pocit diskriminace cítím odměrně, jakože na začátku jsem cítila dobře a potom po 11. 9. začala vlna, která už jako dlouho je, že muslim, Arab a terorista. A to je špatná skladba. Jakože muslim nemusí být Arab, Arab nemusí být muslim a vůbec nemusí být terorista. Jo tak jako tehdy potlačení žen.“ (respondentka A3)

„Někdy ti dělají problém. Někdy ti říkají: "Ty jsi fuj!" nebo "Ty jsi černoška!" a my jsme nic neříkáme. My jsme nic nemluvíme, protože někdy mají něco špatný, někdy mají něco dobrý. Když oni ti říkají "ty jsi fuj" nebo "ty jsi černoška," ty nemusíš říkat nic. Oni jen mluvila. Oni ne ti jako dali do fasu nebo takhle. Je to tak.“ (respondentka A1)

Respondentka A1 navíc pociťovala jistou diskriminaci i při hledání bydlení a zaměstnání: *„Hledání bydlení tady je problém, protože nemá rád cizí, práce tady taky nemají rád cizí. Když třeba jako se zeptáš bydlení nebo práce, oni ti říkají: "Ty jsi jako cizinka, nemluvíš dobrý česky jazyk a oni hned vypli a někdy se zeptají, proč potřebuješ práci, proč potřebuješ bydlení. Takhle.“*

Jako způsob řešení uvedly všechny ženy ignoraci. Žádná z respondentek se nikdy osobně nekonfrontovala s někým, kdo by ji pro její původ nějakým způsobem napadal. Osobně mě velmi zarazil fakt, že bez výjimky žádná z respondentek nevnímala diskriminaci cizinců jako český stereotyp. Naopak všechny uváděly, že se jedná jen o jedince a že nelze říct, že by všichni byly špatní nebo dobří.

Další uváděné problémy by bylo možné shrnout pod „pocit bezmocnosti“. Respondentka A4 uvedla, že pocit naprosté bezmoci a frustrace v ní vyvolává fakt opakovaného zamítnutí žádosti o české občanství. Jako důvod byl vždy udán fakt, že respondentka není dostatečně integrována, což se ale vůbec neslučuje s respondentčíným osobním pocitem. Fakt, že ji stát, kde žije víc než půlku života, porodila zde své dítě a cítí se být doma, nepřijme jako svou součást, ji velmi zraňuje. Vzhledem k tomu, že se navíc integrovaná být cítí a nikdy nezískala žádnou konkrétnější odpověď, nemůže se situací dělat nic víc než podávat žádost znovu a znovu. Respondentky A1 a A2 se cítí být bezmocné při získávání zaměstnání. Přes pravidelné neúspěchy stále hledají a snaží se zlepšovat svojí pozici alespoň studiem češtiny.

Na základě odborné literatury lze tedy zhodnotit, že arabské imigrantky používají pro zvládání problémů spíše přizpůsobivý styl, což odpovídá tomu, že většina z nich

zvolila akulturační strategii integrace. Co se dalšího dělení copingových strategií týče, lze jejich chování klasifikovat jako pasivní zvládnání nebo sekundární typ strategií. V obou případech jde o změnu chování a vnímání ze strany jedince, tedy jedinec se nepokouší o změnu majoritní společnosti.

Otázka č. 6: Jakým způsobem vychovávají nebo by vychovávaly své děti?

Děti měly v době provedení rozhovorů tři z pěti imigrantek. Děti respondentek A3 i A4 se narodily v České republice a otci jsou Čechové bez muslimského vyznání. Děti respondentky A5 žijí s otcem Syřanem a muslimem v Sýrii.

Otázky týkající se výchovy dětí byly pokládány i bezdětným respondentkám. Respondentka A1 se nechtěla k této problematice vyjadřovat. Respondentka A2 uvedla, že by své děti chtěla vychovávat, tak aby žily jako české děti, tedy navštěvovaly české školy, učily se češtinu i české zvyky a tradice. V každém případě by si ale přála, aby byly muslimové se vším, co k tomu patří.

„V každém případě moje děti stejně jako můj život budou muslimské. Moje děti budou muslimové, stejně jako všechno v mém životě je muslimské. Jsem ráda muslimka. Ale chtěla bych, aby se moje děti učily tady, v české škole. Chci, aby měly normální život jako Čechové. Budou muslimové, ale budou žít stejně jako Češi.“ (respondentka A2, přeloženo autorkou do češtiny)

Tento názor však zastávala z respondentek jako jediná, ostatní chtějí pro své děti v otázce vyznání svobodu volby. Respondentka A3 nechala svého syna pokřtít, aby nebyl zcela bez vyznání, ale také aby si v dospělosti mohl vybrat a nebyl mu předurčený islám. Snaží se mu však vštípit některé muslimské hodnoty a také ho učit arabsky. Syn respondentky A4 není veden zatím k žádné víře a vychováván je jako Čech. *„Až vyroste a pochopí, může si vybrat, co chce. Je na něm, co si vybere, ano. Já ho budu milovat takovýho, jaký je.“* (respondentka A4)

Největším přáním respondentky A5 je mít možnost přivést své děti, syna a dceru, ze Sýrie do České republiky. Kromě toho, že by je chtěla mít nablízku, by jim také ráda umožnila získat svobodu, jakou zde má ona, a poznat jiný způsob života, než jaký znají ze Sýrie.

5.3.3 Srovnání

V této kapitole se budu zabývat odpovědí na šestou výzkumnou otázku, která se zabývá případnými rozdíly v procesu akulturace mezi imigrantkami z Ukrajiny a arabských zemí.

Jak již bylo řečeno, ukrajinská a česká společnost jsou si mnohem víc kulturně blízké než česká a arabská. Z odborné literatury vyplývá, že čím větší kulturní vzdálenost, tím větší mají imigranti problémy s akulturací (např. Berry 2002). Na základě mého výzkumu mohu říci, že se arabské imigrantky opravdu potýkají s jinými problémy při adaptaci na českou kulturu než imigrantky z Ukrajiny, vliv na to má ovšem celá řada faktorů a nejen kulturní vzdálenost.

V případě respondentek z arabských zemí se jako nejvýznamnější faktory ukázaly následující: vzdělání, znalost češtiny a dalších jazyků, socioekonomický status a motiv k migraci. V případě motivu k migraci se ukázalo, že velký vliv měl i na to, kdy se u respondentek projeví období akulturačního stresu. Imigrantky, které byly ze země původu vytlačeny, zažívaly stresové období ihned po příchodu do České republiky, ostatní až po období euforie. Ukrajinské imigrantky cestovaly dobrovolně a byly spíše táhnuty možnostmi lepšího života v České republice, než že by byly vytlačeny. Na rozdíl od arabských respondentek volily ukrajinské Českou republiku zcela cíleně. Cílem arabských imigrantek byla Evropa a Česká republika byla zvolena spíše náhodou.

Co se znalosti češtiny týče, respondentky z obou skupin ji považovaly za důležitou pro život v české společnosti. Ukrajinské respondentky vzhledem k podobnosti ukrajinštiny s češtinou neměly se zvládnutím jazyka problémy a všechny byly schopné česky mluvit, číst i psát. Podle mého názoru bylo z mluveného projevu minimálně ze začátku obtížné poznat, že se jedná o cizinku. Imigrantky z arabských zemí měly s češtinou větší problémy. Dvě z nich si kvůli zcela minimální znalosti jazyka vyžádaly rozhovor v angličtině, jedna z respondentek sice česky mluvila, ale s velkými obtížemi a problémy ji dělalo chápat i některé holé věty. I u těch respondentek, které česky mluvily velice dobře, bylo místy patrné, že si nejsou příliš jisté a měly přízvuk.

Znalost jazyka pozitivně ovlivňovalo dosažené vzdělání. Skupina Arabek měla sice větší zastoupení vysokoškolsky vzdělaných respondentek (tři z pěti), ale také jednu pouze se základním vzděláním a jednu bez formálního vzdělání. Ukrajinské imigrantky

měly všechny ukončené středoškolské vzdělání, vysokoškolačky byly ve výzkumném vzorku dvě.

Sociekonomický status byl vyrovnanější ve skupině Ukrajinek, které se shodně řadily do střední třídy jak před, tak po příjezdu do České republiky. V případě imigrantek z arabských zemí odpovídal dosaženému vzdělání. Na rozdíl od ukrajinských žen, znamenala možnost svobodně pracovat a budovat si kariéru velkou životní změnu a taky přinesla velký pocit hrdosti a spokojenosti. Žádná z komunikačních partnerek v obou skupinách nezaznamenala takovou změnu socioekonomického statusu, která by jí přinášela zklamání a akulturační stres.

Vliv geografické vzdálenosti se projevil několika způsoby. Podle Ward a kol. (2001) ovlivňuje geografická vzdálenost i vzdálenost kulturní. Toto se potvrdilo v případě obou zkoumaných skupin. Ukrajina je geograficky blíže než arabské země, stejně tak je kulturní vzdálenost mezi ukrajinskou a českou společností menší než mezi českou a arabskou. Dále se projevila také ve způsobu komunikace respondentek se svou rodinou a známými v zemi původu. Ukrajinské respondenty vzhledem k dostupnosti Ukrajiny pravidelně navštěvovaly své příbuzné, kdežto arabské vzhledem k velké vzdálenosti a finanční náročnosti spíše výjimečně, některé vůbec.

Vliv věku se ani u jedné skupiny neprokával. Žádné markantnější rozdíly výzkum neprokával v případě zvolených akulturačních strategií. V obou skupinách výrazně převládala strategie integrace a jedna z imigrantek volila spíše separaci, i když v případě arabské imigrantky byla separace do jisté míry výsledkem jiných faktorů (neznalost jazyka, nezaměstnanost, závislost na pomoci neziskové organizace) V ukrajinské skupině se jedna z komunikačních partnerek velmi blížila k asimilaci, mezi arabskými se takový případ nevyskytl. Pravděpodobně důvod bude stejný, jako uvádí Topinka (2007), a to že arabské imigrantky se nedokáží své kultury zcela vzdát, protože by to znamenalo vzdát se islámu. Výrazněji se nelišily ani copingové strategie. V obou skupinách respondenty volily především strategii vyrovnání se s problémem, což odpovídá integrační akulturační strategii (např. Berry 2002).

Problémy zažívaly respondenty v obou skupinách, ale je možné říci, že ukrajinské ženy se s potížemi setkávaly méně často. Konkrétní problémy uvedly jen tři z pěti a jedna z respondentek uvedla, že se potýká v České republice s diskriminací mnohem méně než na Ukrajině. Problémy s diskriminací zmiňovaly arabské imigrantky ze

Somálska, které kromě toho, že jsou cizinky, mají navíc rozdílnou barvu pleti a dodržují zahalení. Ostatní arabské imigrantky začaly pociťovat diskriminaci až po teroristických útocích ze září 2001. Další zmiňované problémy byly potíže se získáním zaměstnání, českého občanství a jistá omezení důchodu.

I přes zmíněné problémy byly respondentky z obou skupin se životem v České republice spokojené. Shodovaly se v tom, že jim život zde poskytuje oproti zemi původu mnoho pozitiv, zmiňována byla především péče státu o občany, státní a kvalitnější vzdělání a zdravotnictví, rovnoprávnější postavení žen a možnost soustředit se i na vlastní osobní růst, nejen na rodinu. Ukrajinky navíc uváděly více pracovních příležitostí, kvalitu služeb, možnost kulturního vyžití, čistotu životního prostředí a možnost odpočinku, nejen tvrdé práce. Pro Arabky byla důležitou výhodou svoboda, bezpečí a náboženská tolerance.

Co se výchovy dětí a předávání kulturních hodnot, lze říci, že výchova dětí koresponduje se zvolenou akulturační metodou. Imigrantky, které zvolily integrační akulturační strategii chtějí, aby se integrovaly do české společnosti i jejich děti. To znamená, že by jim chtěly předat hodnoty své původní kultury, ale zároveň chtějí, aby přijaly i kulturu hostitelské společnosti. Snaha o integraci svých potomků se projevuje i u žen, které jsou spíše separované. Zde hraje do jisté míry touha zajistit dětem za každou cenu lepší život a vědomí, že to budou mít snadněji, když se naučí žít v souladu s českou společností. Patrné však bylo, že mnohem více než integrující se imigrantky trvají na předání kulturních hodnot země původu. Téměř asimilovaná imigrantka z Ukrajiny naopak vůbec nepovažovala za důležité, aby její budoucí děti znaly ukrajinskou kulturu.

5.3.4 Doporučení

Mým obecným cílem bylo na základě vlastního výzkumu formulovat, co by mohlo imigrantkám, které přicházejí do České republiky, pomoci se lépe akulturovat na české kulturní prostředí a usnadnit jim život zde. V ideálním případě by mohly být tyto výsledky použity například neziskovými nebo dalšími organizacemi, které pracují s imigranty.

Problémy, se kterými se respondentky setkávaly, jsou uvedeny v předchozích kapitolách. Řešení některých z nich vyžadují zásadnější změny jak v uvažování české společnosti, tak změny některých politik. Předejít stereotypnímu uvažování se dá různými způsoby. Autoři zabývající se interkulturní psychologií zmiňují především multikulturní

vzdělávání dětí již od útlého věku a pravidelný styk většinové společnosti s cizinci (např. Hofstede, Hofstede 2007 nebo Ward a kol. 2001). Návrhy na změnu některých politik přísluší spíše jiným oborům. V této kapitole bych se chtěla zabývat především těmi problémy, které je reálné řešit.

Na základě výpovědí respondentek je zcela jasné, že nejvíce frustrující jsou problémy při získávání pracovního místa. Kromě toho, že bez zaměstnání respondentky nemají vlastní příjem a jsou odkázány na pomoc různých organizací, jsou bez zaměstnání také izolované od většinové společnosti a nemají tedy možnost získat nové kontakty a poznávat českou společnost. Opakované odmítnutí v nich také vyvolávají pocity toho, že nejsou dost dobré pro českou společnost, což stěžuje možnost pozitivně se adaptovat.

Získat pracovní místo je velmi obtížné především v případě, že imigrantky nejsou dostatečně vzdělané, kvalifikované a případně nemají ani postačující jazykové znalosti. Takle kombinace znevýhodňujících vlastností se objevila v případě respondentek ze Somálska a dá se odhadovat, že je poměrně typická pro velkou část imigrantů především ze zemí třetího světa. Konkrétně tyto respondentky neměly vzhledem k situaci v zemi možnost ani vzdělání, ani zaměstnání. Proto by jim měla být poskytnuta možnost tyto nedostatky doplnit.

Naprostou samozřejmostí by měly být odborně vedené kurzy češtiny. Respondentky samozřejmě mohou studovat češtinu i samy (prostřednictvím psaného textu, televize apod.), ale třeba konkrétně v případě negramotné respondentky A1 je nutné, aby alespoň ze začátku měla na pomoc někoho vyškoleného pro takovéto případy. Navíc u respondentek s nízkým nebo žádným vzděláním je pravděpodobné, že se nebudou umět ani efektivně samy učit. Všechny respondentky uváděly, že umí anglicky často lépe než česky. Přestože se jedná o dnes již téměř mezinárodní komunikační jazyk, ani tento fakt jim nepomohl získat zaměstnání. Důvodem může být to, že na pozicích, které by odpovídaly jejich dalším schopnostem, by angličtinu neuplatnily ani v komunikaci s kolegy a zaměstnavatelem.

Dobré by bylo umožnit respondentkám získat formální vzdělání, alespoň základní, které by mohly uvést v životopise. Další možností jsou odborné kurzy nebo kurzy rekvalifikační. Nezaměstnané respondentky by byly ochotné pracovat prakticky kdekoli a vykonávat jakoukoliv činnost, ale často se setkaly s odpovědí, že nekvalifikovanou pracovní sílu zaměstnavatel nepotřebuje.

Další možností je vytvořit pracovní místa pro imigrantky, která by mohla využívat jejich kulturní rozmanitost a kde nevadily by případné speciální potřeby, jako je např. nošení šátku. Je totiž velmi pravděpodobné, že častým důvodem, proč nejsou imigrantky přijaty do zaměstnání, je fakt, že jsou cizinky. V případě arabských imigrantek hrají také velkou roli předsudky vůči islámu. Konkrétně u somálských respondentek vadilo zahalení a jiná barva pleti. Osobně si myslím, že dobrým příkladem takového zaměstnání je projekt Ethnocatering v rámci InBáze Berkat o.s (<http://inbaze.cz/>).

Především v případě respondentek z arabských zemí se ukázala velká tendence k životu v izolaci vůči společnosti v rámci bytu nebo domácnosti, což vychází z tradice v zemích původu. Pro adaptaci na novou kulturu je to však velmi nepříznivé, protože adaptace je tím velmi zpomalena nebo nemůže ani začít. Některé z respondentek vypověděly, že takto žily, dokud byly vdané a mohly se spolehnout, že kontakt s „vnějším světem“ zařídí jejich manžel. Topinka (2007) uvádí podobné případy a navíc dodává, že často se žena veřejného života účastnit nemůže, protože jí to manžel nedovolí. Dá se tedy předpokládat, že dobrovolná nebo nucená separace je v případě vdaných arabských potažmo muslimských žen poměrně častá. Obdobně tomu může být i v případě jiných velmi maskulinních a kolektivistických společností. Respondentky ze Somálska žijí v izolaci, protože bez zaměstnání a finančních zdrojů nikam příliš chodit nemohou. Takže tráví čas hledáním zaměstnání na internetu nebo nicneděláním, protože žádné nové způsoby trávení volného času neznají a ani poznat nemohly. Takováto situace je nepochybně frustrující. Není samozřejmě možné kontrolovat každou domácnost, zda není žena proti své vůli izolována v domě. Je však možné nabídnout respondentkám různé možnosti volnočasového vyžití, které by nemusely platit. Ideálním případem by bylo skloubení volnočasové aktivity s naučením nové a prakticky využitelné dovednosti, jako jsou například různé ruční práce.

6 Závěr

Pojem akulturace, jako proces, při kterém se jedinec nebo skupina adaptuje na jiné kulturní prostředí, než ve kterém vyrůstal, se objevil v odborné literatuře již na konci 19. století. V současné době, kdy se neustále zvyšuje počet mezinárodních migrantů a je nutné řešit jejich zařazení do společností cílových zemí, je otázka akulturace a interkulturního kontaktu mezi různými skupinami stále aktuálnější.

Pro tuto práci byla jako téma zvolena akulturace žen, konkrétně žen z Ukrajiny a arabských zemí. Aspekt genderu, společností očekávané a přisuzované role, normy a vzorce chování rozdílně mužům a ženám, je v případě mezinárodní migrace a akulturace velmi důležitý. Řadou studií je prokázáno, že ženy a muži skutečně prožívají proces mezinárodní migrace ve všech fázích odlišně a setkávají se s rozdílnými problémy. Liší se tedy i proces adaptace na kulturu společnosti v hostitelské zemi.

Hlavním cílem diplomové práce bylo na základě studia odborné literatury a vlastního kvalitativního výzkumu zjistit, zda imigrantky zažívají akulturační stres při adaptaci na nové kulturní prostředí a jak se jim daří tento stres redukovat a také co akulturaci u imigrantek v českém prostředí ovlivňuje. Domnívám se, že tyto cíle byly naplněny a popsány v kapitole 5.3.

Za největší přínos své diplomové práce považuji především provedení výzkumu procesu akulturace imigrantek na české kulturní prostředí. Výzkumů akulturace je v českém kontextu značný nedostatek. Osobně jsem se s výjimkou disertační práce M. Gärtnera, kde se zabývá akulturací expatriotů, s touto problematikou vztaženou na české prostředí nesetkala a na genderově senzitivní studii jsem nenarazila vůbec. Vzhledem k tomu, že Česká republika přestala být pouze transitní zemí a stává se i zemí pro mnoho imigrantů a imigrantek cílovou (např. Drbohlav 2001), považuji za nutné se touto problematikou zabývat. Vzhledem k prokazatelně jiným potřebám žen imigrantek je třeba doplnit i nedostatky v genderově senzitivním výzkumu.

Je jisté, že genderově senzitivní přístup ve výzkumech akulturace je nezbytný pro její co nejlepší pochopení. Dostane-li se dostatečné pozornosti specifickým potřebám obou pohlaví již ve výzkumu, je možné potom účinněji přizpůsobit migrační politiku a činnost různých nevládních organizací, které přicházejí s migranty do kontaktu. Proto je potřeba se i nadále zabývat vztahem migrace a genderu a doplňovat mezery v dosavadních výzkumech.

Tato práce může sloužit jako pilotní studie pro rozsáhlejší a reprezentativnější výzkum. Za vhodné považuji vytvořit výzkumný vzorek o více respondentkách, longitudiální na místo průřezového šetření a doplnění kvalitativního výzkumu o kvantitativní. Kromě dalšího výzkumu akulturace imigrantek na české kulturní prostředí považuji za vysoce aktuální téma adaptace druhé generace, tedy dětí těchto imigrantek.

7 Seznam literatury

ANDERSON, K., DOMOSH, M., PILE, S., THRIFT, N., eds. (2003): **Handbook of cultural geography**. Sage, London.

ASIS, M.M.B. (2003): **Asian Women Migrants: Going the Distance, But Not Far Enough**. Migration Information Source, 3 s.
<http://www.migrationinformation.org/Feature/display.cfm?id=103>

BAYER, I., ŠAFR, J., VOJTÍŠKOVÁ, K. (2007): **Přístupy k sociologickému zkoumání kultury a stratifikace**. CESES 3/2007 FSV UK

BEČKA, J., MENDEL, M. (1998): **Islám a české země**. Votobia, Praha.

BERRY, J.W. a kol. (2002): **Cross-Cultural Psychology, Research and Applications**. Cambridge University Press, Cambridge.

BERRY, J.W. (1997): **Immigration, Acculturation, and Adaptation**. An International Review, 46, č. 1, s. 5 – 68.

BERRY, J.W., KIM, U., MINDE, T., MOK, D. (1987): **Comparative Studies of Acculturative Stress**. International Migration Review, 21, č. 3, s. 491 – 511.

BHATIA, S., RAM, A. (2009): **Theorizing identity in transnational and diaspora cultures: A critical approach to acculturation**. International Journal of Intercultural Relations, 33, č. 2, s.140–149.

BILANUK, L. (2003): **Gender, language attitudes, and language status in Ukraine**. Language in Society, 32, č. 1, s. 47–78.

BLOTEVOGEL, H. H. (2003): „**Neue Kulturgeographie**“ – **Entwicklung, Dimensionen, Potenziale und Risiken einer kulturalistischen Humangeographie**. Berichte zur deutschen Landeskunde, 77, č. 1, s.7–34.

MARTIN, F.S. (2004): **Women and Migration**. United Nations, 35 s.
<http://www.un.org/womenwatch/daw/meetings/consult/CM-Dec03-WP1.pdf>

CLAPPAERT, S. (2012): **Ukraine based FEMEN defies ‘sexism’ in efforts to stop human traffickers** [on-line]. Dostupný z:
<http://womennewsnetwork.net/2012/05/21/ukraine-femen-human-traffickers/> [cit. 28.6.2013].

CURRAN, S.R., SAGUY A.C. (2001): **Migration and Cultural Change: A Role for Gender and Social Networks?** Journal of International Women's Studies, 2, č. 3, s. 54 – 77.

DISMAN, M. (2007): **Jak se vyrábí sociologická znalost**. Karolinum. Praha.

- DENNY, M. F. (1998): **Islám a muslimská obec**. Prostor. Praha.
- DERIANOVÁ, L. (2001): **Situace Arabů v Plzni**. Etnologický ústav AV ČR.
- DRÁPALOVÁ, B., KOLÁŘOVÁ, I. (2001): **Manželství s cizincem (cizinkou) muslimského vyznání**. Etnologického ústavu AV ČR
- DRBOHLAV, D., DZÚROVÁ, D. (2007): **“Where Are They Going?”: Immigrant Inclusion in the Czech Republic (A Case Study on Ukrainians, Vietnamese, and Armenians in Prague**. *International Migration*, 45 , č. 2, s. 69-95.
- DRBOHLAV, D. (2001): **Evropa a proces mezinárodní migrace (se zvláštním důrazem na země Evropské unie a Evropského společenství volného obchodu)**. Institut pro evropskou politiku EUROPEUM, Praha, 11 s.
http://www.europeum.org/disp_article.php?aid=320
- DRBOHLAV, D., JANSKÁ, E., ŠEPELOVÁ, P. (1999): **Ukrajinská komunita v České republice**. Ministerstvo vnitra v Praze. Praha. Dostupné na:
http://www.cizinci.cz/files/clanky/130/ukrajinska_komunita.pdf
- Equal Opportunities and Women’s Rights in Ukraine** [on-line]. Dostupný z: <http://www.undp.org.ua/en/projects-list-all/34-democratic-governance-/750-equal-opportunities-and-womens-rights-in-ukraine> [cit. 20.6.2013].
- European council on refugees and exiles: Position on Asylum Seekin and Refugee Women** (1997) [on-line]. Dostupný z: <http://www.ecre.org/files/women.pdf> [cit. 25.6.2010].
- EZZEDINE, P. (2012): **Mateřství na dálku. Transnacionální mateřství ukrajinských migrantek v České republice**. *Gender, rovné příležitosti, výzkum*, 13, č. 1, s. 24-32.
- EZZEDINE, P. (2011): **Ztráty a nálezy transnacionálního mateřství/reflexe genderu v migraci/**. Disertační práce, Fakulta humanitních studií, Katedra Obecné antropologie, Univerzita Karlova v Praze, Praha, Vedoucí: PhDr. Hana Havelková PhD.
- HAMPLOVÁ, D. (2008): **Čemu Češi věří: dimenze soudobé české religiozity**. *Czech Sociological Review*, 44, č. 4, s. 703-723.
- HAY, I. (2008): **Qualitative Research Methods in Human Geography**. University Press, Oxford.
- HOŠKOVÁ, S. (2002): **Integrace Arabů v Praze, v Liberci a v Plzni**. In: Úspěšné a neúspěšné strategie integrace cizinců. Zdněk Uherek, Simona Hošková, Jaroslav Otčenášek, Etnologický ústav AV ČR.
- HENDL, J. (2005): **Kvalitativní výzkum. Základy metody a aplikace**. Portál. Praha.

CHIRKOV, V. (2009a): **Critical psychology of acculturation: What do we study and how do we study it, when we investigate acculturation?** International Journal of Intercultural Relations, 33, s. 177–180,

CHIRKOV, V. (2009b): **Summary of the criticism and of the potential ways to improve acculturation psychology.** International Journal of Intercultural Relations 33 (2009) 177–180

CHIRKOV, V. (2009c): **Introduction to the special issue on Critical Acculturation Psychology.** International Journal of Intercultural Relations, 33, č. ,s. 87–93.

GÄRTNER, M (2011a): **Akultura expatriotů v českém kulturním prostředí: zkušenost vyšších manažerů.** Disertační práce. Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje Přf UK v Praze, Praha, 132 s.

GÄRTNER, M. **Interkulturní komunikace [rukopis].** Praha, 2011b. Poznámky z přednášek pořizené studentkou Markétou Koropecovou.

GÖTTLICHOVÁ, D. (2006): **Gender a mezinárodní migrace: srovnání role ženy a muže v migračním procesu na příkladu Číňanů v České republice.** Diplomová práce. Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje Přf UK v Praze, Praha, 96 s.

GREEN, N. L. (2012): **Changing Paradigms in Migration Studies: From Men to Women to Gender.** Gender&History, 24, č. 3, s. 782 – 798.

GU, CH. (2010): **Culture, emotional transnationalism and mental distress: family relations and well-being among Taiwanese immigrant women.** Gender, Place& Culture: A Journal of Feminist Geography, 17, č 6, s. 687-704.

HAVLÍČEK, T. **Kulturní a historická geografie [rukopis].** Praha, 2011. Poznámky z přednášek pořizené studentkou Markétou Koropecovou.

HOFSTEDE, G., HOFSTEDE G.J. (2007): **Kultury a organizace: Software lidské mysli.** Linde, Praha.

HOFSTEDE, G. J. a kol. (2002): **Exploring Culture,** Intercultural Press, Boston, MA.

JAKLOVÁ, A. (2007): **Interkulturalita a interkulturní komunikace.** Filozofická fakulta Jihočeské univerzity, České Budějovice. [on-line]. Dostupný z: <http://www.fhs.cuni.cz/>

KOH, J. B. K, SHAO, Y., WANG, Q. (2009): **Father, Mother and Me: Parental Value Orientations and Child Self-identity in Asian American Immigrants.** Sex Roles, 60, č. 7/8, s. 600-610.

KOCH, M.W., BJERREGAARD, P., CURTIS, C. (2003): **Acculturation and mental health – empirical verification of J.W. Berry’s model of acculturative stress.** International Journal Of Circumpolar Health, 63, č. 2, s. 371-76.

KOROPECKÁ, M (2010): **Gender a mezinárodní migrace**. Bakalářská práce. Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje PřF UK v Praze, Praha, 54 s.

KROPÁČEK, L. a kol. (1999): **Variace na korán. Islám v diaspoře**. Orientální ústav Akademie věd. Praha.

KŘIKAVOVÁ, A., MENDEL, M., MÜLLER, Z., DUDÁK, V. (2002): **Islám. Ideál a skutečnost**. Baset, Praha.

LEONTIYEVA, Y. (2010): Uplatnění a integrace migrantů z Ukrajiny na českém trhu práce. In. TRBOLA, R., RÁKOCZYOVÁ, M. (2010): **Vybrané aspekty života cizinců v České republice**. VÚPS, Praha.

Dostupné na: http://www.cizinci.cz/files/clanky/710/Vybrane_aspekty.pdf#page=52

LEONTIYEVA, Y. a kol. (2006): **Menšinová problematika v ČR: komunitní život a reprezentace zájmů (Slováci, Ukrajinci, Vietnamci a Romové)**. Sociologická ústav AV ČR, Praha. Dostupné na: http://studie.soc.cas.cz/upl/texty/files/247_SS_06_10.pdf

LEWIS, B. (1993): **The Arabs in history**. Oxford University Press, Oxford.

MARTIN, F.S. (2004): **Women and Migration**. United Nations, 35 s.
<http://www.un.org/womenwatch/daw/meetings/consult/CM-Dec03-WP1.pdf>

McDOWELL, L. (1999): **Gender, Identity and Place. Understanding Feminist Geographies**. Polity Press. Cambridge.

MENDEL, M. (1989): **Svět Arabů**. Svoboda, Praha.

NEČASOVÁ, M., LEONTIYEVA, Y. (2009): Kulturně blízcí? Integrace přistěhovalců ze zemí bývalého Sovětského Svazu. In Sociální integrace přistěhovalců v České republice. Praha: SLON.

OAKES, T. S., PRICE, P.,L. (2008): **The Cultural Geography Reader**. Routledge, London.

PALMARY, I. (2011): **'In your experience': research as gendered cultural translation**. Gender, Place and Culture, 18, č.1, s. 99–113.

PALOMA, V. A kol. (2010): **Acculturative integration, self and citizenship construction: The experience of Amal-Andaluzia, a grassroots organization of Moroccan women in Andalusia**. International Journal of Intercultural Relations, 34, s. 101–113.

PRŮCHA, J. (2004): **Interkulturní psychologie**. Portál, Praha.

PRYKARPATSKA (2008): **Why are you late? Cross-Cultural Pragmatic Study of Complaints in American English and Ukrainian**. Revista Alicantina de Estudios Ingleses.

RÁKOTCZYOVÁ, M., TRBOLA, R. a kol. (2009): **Sociální integrace přistěhovalců v České republice**. Slon, Praha.

RUDMIN, F. (2009): **Constructs, measurements and models of acculturation and acculturative stress**. *International Journal of Intercultural Relations*, 33, s. 106–123.

SAM, D.L., BERRY, J.W. (2006): **The Cambridge Handbook of Acculturation Psychology**. Cambridge University Press.

SINKE, S. (2006): **Gender and Migration: Historical Perspectives**. *International Migration Review*, 40, č. 1, s. 81 – 103.

STACH, M. (2011): **Specifika české národní kultury**. *Ekonomika, Management, inovace*, Vědecko-odborný časopis Moravské vysoké školy Olomouc, Dostupné na: <http://emi.mvso.cz/EMI/2011-01/10%20Stach/Stach.pdf>

STUART, J. a kol. (2010): **Working with a communities: A collaborative study of harmony and conflict in well-functioning, acculturating families**. *International Journal of Intercultural Relations*, 34, s. 114 – 126

SZCZEPANIKOVÁ, A. (2004): **Gender a mezinárodní migrace: úvod do problematiky** [on-line]. *Migrace online*, 8 s.
http://aa.ecn.cz/img_upload/9e9f2072be82f3d69e3265f41fe9f28e/Alice_Szczepanikov_Gender_a_mezin_rodn__migrace.pdf

ŠIKLOVÁ, J. (2006) **Gender a globalizace**. In: *Globalizace a globální problémy*, sborník textů k celouniverzitnímu kurzu „Globalizace a globální problémy“ 2005 – 2007, Univerzita Karlova v Praze, Centrum pro otázky životního prostředí, Praha, s. 245 - 254

TAHSEEN, M., CHEAH C.S.L (2012): **A multidimensional examination of the acculturation and psychological functioning of a sample of immigrant Chinese mothers in the US**. *International Journal of Behavioral Development*, 36, č. 6, s. 430–439.

TARDIF-WILLIAMS, C.Y., FISHER, L.: (2009): **Clarifying the link between acculturation experiences and parent–child relationships among families in cultural transition: The promise of contemporary critiques of acculturation psychology**. *International Journal of Intercultural Relations*, 33, s. 150 – 161.

TORRES, A.B. (2007): **FMO Thematic Guide: Gender and Forced Migration**. *Forced Migration Online*, 27 s. <http://www.forcedmigration.org/guides/fmo007/fmo007.pdf>

TOPINKA, D. (2007): **Výzkumná zpráva: Integrační proces muslimů v České republice – pilotní projekt**. Pro Ministerstvo vnitra, Odbor bezpečnostní politiky, Praha.
TROMPENAARS, F., HAMPDEN-TURNER, C. (1998): **Riding the Waves of Culture**. McGraw-Hill, New York.

Ukraine Travel Advisor (2013): **Ukraine Superstitions and Culture. Are they really superstitions or just national traditions?** [on-line]. Dostupný z: <http://www.ukraine-travel-advisor.com/ukraine-superstitions.html> [cit. 29. 6. 2010].

UNITED NATIONS (2006): **2004 World Survey on the Role of Women in Development. Women and International Migration.** United Nations publication, New York, s. 110.

US Peace Corps Ukraine (2012): **Ukrainian Culture & Traditions** [on-line]. Dostupný z: <http://ukraine.peacecorps.gov>

VOPELKOVÁ, V. (2012): **Muslimové v České republice: studie o procesu integrace arabské minority do českého prostředí.** Bakalářská práce. Katedra teorie kultury FF UK v Praze, Praha, 115 s.

WARD C., BOCHNER S., FURNHAM A. (2008): **The Psychology of Culture Shock.** Routledge, New York.

WARD, C., KAGITCIBASI, C. (2010): **Introduction to “Acculturation Theory, Research and Application: Working with and for Communities”** International Journal of Intercultural Relations, 34, č. 97–100.

ZAHRADNÍKOVÁ, A. (2009): **Interkulturalita a interkulturní komunikace.** Filozofická fakulta Jihočeské univerzity, České Budějovice. <http://konference.osu.cz/cestina/dok/2009/zahradnikova-andrea.pdf>

ZILYNSKYJ, B. (2002): **Ukrajinci českých zemí po roce 1989 (Náčrt hlavních vývojových aspektů).** Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Praha.

ZHANG, J., MANDL, H., WANG, E. (2011): **The effect of vertical-horizontal individualism-collectivism on acculturation and the moderating role of gender.** International Journal of Intercultural Relations, 35, s. 124 – 134.

7.1 Elektronické zdroje

Arabové v České republice [online]. 2013 [cit. 2013-07-19].
Dostupné z: <http://www.facebook.com/groups/424751637556978>

Central Intelligence Agency [online]. 2013 [cit. 2013-07-19].
Dostupné z: <http://www.cia.gov>

Český statistický úřad [online]. 2013 [cit. 2013-05-19]. Dostupné z: <http://www.czso.cz>

European Values Study [online]. 2013 [cit. 2013-06-10].
Dostupné z: <http://europeanvaluesstudy.eu>

InBáze Berkat o.s. [online]. 2013 [cit. 2013-08-09]. Dostupné z: <http://inbaze.cz/>

Infomuslim [online]. 2013 [cit. 2013-07-19]. Dostupné z: <http://www.infomuslim.cz>

MuslimFace [online]. 2013 [cit. 2013-07-18]. Dostupné z: <http://muslimface.cz/index.php>

Muslimka [online]. 2013 [cit. 2013-07-18]. Dostupné z: <http://www.muslimka.estranky.cz/>

Společnost česko - arabská [online]. 2013 [cit. 2013-08-09].
Dostupné z: <http://www.czech-arab.org/index.php>

Středisko empirických výzkumů [online]. 2013 [cit. 2013-08-09].
Dostupné z: <http://www.stem.cz/>

The Hofstede Centre [online]. 2013 [cit. 2013-08-09].
Dostupné z: <http://geert-hofstede.com/>

UN Population Division [online]. 2013 [cit. 2013-08-09].
Dostupné z: <http://esa.un.org/migration>

Ústředí Muslimských Obcí [online]. 2013 [cit. 2013-07-18].
Dostupné z: <http://www.umocr.cz>

World Values Survey [online]. 2013 [cit. 2013-07-18].
Dostupné z: <http://www.worldvaluessurvey.org>

8 Přílohy

8.1 Struktura rozhovoru

Věk

- Kolik je vám let?

Rodinný stav

- Jste vdaná/rozvedená/svobodná?
- Jaké národnosti je váš partner?

Důvod migrace

- Z jakého důvodu jste se rozhodla opustit vaši zemi?
- Jednalo se o vaše rozhodnutí? Proč jste si vybrala Českou republiku? Kdo všechno s vámi ze země původu odešel?

Pobyt

- Jak dlouho v České republice pobýváte?
- Jaký máte pobyt v současné době?
- Chtěla byste tu zůstat natrvalo?
- Kde bydlíte (měst, část Prahy)?
- Jaké máte vztahy se sousedy?
- Znáte dobře okolí vašeho bydliště? Líbí se vám vaše okolí? Vadí vám zde něco?

Zaměstnání

- Jste v současné době zaměstnaná nebo máte živnost?
- Jakým způsobem jste se živila v zemi původu?
- Splnilo se nějak vaše očekávání ohledně práce v ČR? S čím jste spokojená? Co vám naopak vadí?

Informovanost

- Myslíte si, že máte dostatek informací o tom, co můžete a musíte?
- A znáte nějaké úřady a instituce, kde byste se mohla dozvědět, co potřebujete?
- Znáte nějaké instituce, kde přímo pomáhají migrantům?
- Kam byste se s důvěrou obrátila, kdybyste měla nějaký problém, např. s pobytem, se zaměstnáním?

Vztah se zemí původu

- Žijí nějakí členové vaší rodiny také v ČR?
- Udržujete kontakty s vaší rodinou a přáteli v zemi původu? Jakým způsobem komunikujete?

Vzdělání

- Jaké máte dosažené vzdělání? A jaký obor?
- Vzděláváte se nějak dál? Chodíte na nějaké kurzy?
- Jak byste zhodnotila svoji znalost češtiny a dělalo vám problémy naučit se česky?
- Myslíte si, že je pro život v ČR nutné umět česky?

Děti/rodina

- Kolik máte dětí? Jak jsou staré? Jsou narozené v ČR?
- Jaké národnosti jsou kamarádi vašich dětí?
- Učíte děti i vaším rodným jazykem? Je pro vás důležité, aby vaše děti dobře zapadly mezi české děti?
- Je pro vás důležité, aby vaše děti vyrůstali jako Češi? Snažíte se jim předat vaše kulturní a společenské hodnoty?
- Chodí vaše děti do školy? Chodí do české školy? Neměly někdy problém zařadit se do kolektivu? Neměla jste pocit, že by je děti nebo učitelky diskriminovaly? Jste spokojená se školstvím v ČR?

Život v ČR

- Podařilo se vám najít v ČR nové známé? A jaké jsou národnosti? Jak často se stýkáte?
- Kdybyste porovnála, jak jste žila před příchodem do ČR a teď, jak se změnil váš pracovní a společenský život?
- Získala jste nové koníčky po příjezdu do ČR? Slavíte české svátky a dodržujete některé zvyky? Které?
- Které tradice vaší země původu dodržujete i zde? Praktikujete náboženství a jaké? Je pro vás důležité udržet si kulturu vaší země?
- Je pro vás důležité seznámit se s českou kulturou a zapadnout do české společnosti? Co pro to děláte?
- Co vám působí na životě v České republice největší potíže? Jak je řešíte?
- Setkala jste se s nějakými negativními projevy vůči vám? Jak jste reagovala?
- Podle vašeho názoru, jaké jsou hlavní rozdíly mezi vaší domácí a českou kulturou?
- Co patří k základním hodnotám v kultuře, ve které jste vyrůstala?
- Myslíte si, že si zvykáte na českou kulturu?
- Vzpomenete si, jak jste se cítila bezprostředně po příjezdu do ČR? Jaké jste zažívala pocity a jak se postupem času měnily? A jak se cítíte teď?
- Co se vám na životě v ČR líbí nejvíce?
- Co se vám na životě v ČR líbí nejméně?
- Co si myslíte o českých ženách? Co si myslíte o Češích obecně?
- Kterou zemi nyní považujete za svůj domov?

Budoucnost

- Jak vidíte vaši budoucnost v ČR? Chtěla byste zůstat, vrátit se nebo se odstěhovat někam dál?
- Máte nějaké plány pro sebe a své děti?